

EIS:n 2 artiklan loukkaukset terrorismintorjunnassa – Millaisia loukkauksia on tapahtunut
ja mikä niitä selittää?

Pro gradu -tutkielma
Oikeustieteellinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Kevät 2020
Tekijä: Maija Hirvi
Ohjaajat: Panu Minkkinen ja Heikki
Pihlajamäki

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Oikeustieteellinen		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Oikeustieteen maisteri	
Tekijä – Författare – Author Maija Hirvi			
Työn nimi – Arbetets titel – Title EIS:n 2 artiklan loukkaukset terrorismintorjunnassa – Millaisia loukkauksia on tapahtunut ja mikä niitä selittää?			
Oppiaine/Opintosuunta – Läroämne/Studieinriktning – Subject/Study track Oikeusteoria ja oikeushistoria			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu		Aika – Datum – Month and year maaliskuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 73
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tutkielmassani käsittelen oikeuteen elämään kohdistuvia loukkauksia terrorismintorjuntatilanteissa. Käsittelen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tapauksia, jotka koskevat Euroopan ihmisoikeussopimuksen 2 artiklan 2 kappaletta ja jotka liittyvät viranomaisen ehdottoman välttämättömän voimankäytön rikkomiseen terrorismintorjuntatilanteissa. Tarkastelen yhteensä 48 tapausta, jotka ovat löytyneet HUDOC-tietokannasta hakusanoilla “use of force”, “absolutely necessary” sekä “terroris*”. Tutkimuksessa käsittelen yleisesti kaikkia loukkauksia, jotka ilmenevät tutkimusaineistosta ja keskityn tarkemmin käsittelemään kolmea esimerkitapausta sekä niissä tapahtuneita loukkauksia.</p> <p>Tutkimuksen alussa perehdyn aikaisempaan tutkimukseen oikeuden elämään ja terrorismintorjunnan alalta. Tämän jälkeen siirryn käsittelemään tutkimuskysymyksen kannalta olennaisia seikkoja eli ensinnäkin EIS:n 2 artiklan oikeutta elämään, sen materiaalista ja prosessuaalista velvoitetta. Tämän jälkeen siirryn käsittelemään terrorismin määrittelyä ja terrorismintorjuntaa. Lisäksi käsittelen Turkin, Venäjän ja Yhdistyneen kuningaskunnan kansallista lainsäädäntöä terrorismintorjuntaan ja oikeuteen elämään liittyviltä osin. Käsiteltyäni näitä, siirryn tutkimaan tapauksia.</p> <p>Käsittelen yleisesti kaikki loukkaukset, joita tapauksissa esiintyy ja ryhmittelen sekä vertailen loukkauksia. Eniten loukkauksia on tapahtunut Turkissa (yhteensä 32 oikeuteen elämään kohdistuvaa loukkausta), seuraavaksi eniten Venäjällä (yhteensä yhdeksän tapausta) ja kolmanneksi eniten Yhdistyneessä kuningaskunnassa (yhteensä viisi tapausta). Tutkimuskysymyksen konkretisoimiseksi käsittelen kolmea esimerkitapausta: Makbule Kaymaz ym. v. Turkki, Tagayeva ym. v. Venäjä sekä Kelly ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta. Tapausten ja niissä esiintyvien loukkausten jälkeen siirryn käsittelemään loukkausten taustalla olevia syitä. Loukkausten taustalla on joko se, että valtiossa ei ole kunnollista lainsäädäntöä tai toimintaohjeita terrorismintorjuntatilanteisiin tai sitten se, että viranomainen ei ole noudattanut kunnollista lainsäädäntöä terrorismintorjuntatilanteessa tai sen jälkeisessä tutkinnassa.</p> <p>Syynä sille, että viranomainen ei ole noudattanut kunnollista lainsäädäntöä, on oikeusvaltion heikko tila. Olen tutkinut erilaisten indikaattorien ja osatekijöiden avulla oikeusvaltioon liittyviä tekijöitä, sekä näiden tekijöiden toteutumista tutkimuksen kannalta relevanteissa valtioissa. Indikaattorit, kuten ihmisoikeuksien kunnioittaminen ja viranomaisen virassaan tekemästä rikoksesta sanktiointi kertovat valtion oikeusvaltion tilasta. Venäjällä ja Turkissa oikeusvaltion tila on erittäin heikko, erityisesti ihmisoikeuksia koskien. Lisäksi valtionhallinto vaikuttaa sopimattomasti oikeuteen. Yhdistyneessä kuningaskunnassa oikeusvaltion tila on hyvä, mutta tutkintaan liittyvät indikaattorit ovat hieman heikompia kuin yleisesti oikeusvaltioon liittyvät indikaattorit. Näiden erilaisten osatekijöiden ja indikaattorien heikkous osoittaa oikeusvaltion heikkouden, joka on oikeuteen elämään liittyvien loukkausten taustalla.</p> <p>Tutkimukseni antaa kattavan kuvan EIS:n 2 artiklan oikeuteen elämään kohdistuvista loukkauksista, joihin valtiot ovat syllistyneet terrorismintorjuntatilanteissa sekä syistä näille loukkauksille.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords terrorismintorjunta, ihmisoikeudet, oikeus elämään, EIT, EIS, oikeusvaltio, Turkki, Venäjä, Yhdistynyt kuningaskunta, oikeus ja yhteiskunta			
Ohjaaja tai ohjaajat –Handledare – Supervisor or supervisors Panu Minkinen ja Heikki Pihlajamäki			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston avoin digitaalinen arkisto HELDA			
Muuta tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

1. Johdanto	2
1.1. Alkusanat ja tutkimuksen rakenne	2
1.2. Tutkimuskysymyksen ja aineiston valinta ja rajaus	4
1.3. Tutkimussuuntaus	8
1.4. Aikaisempi tutkimus EIS:n 2 artiklasta ja terrorismintorjunnasta	13
1.5. Euroopan ihmisoikeussopimuksen syntyhistoria ja rakenne	18
2. EIS:n 2 artikla: oikeus elämään	19
2.1. Yleistä EIS:n 2 artiklasta	20
2.2. EIS:n 2 artiklan sisältö	21
2.3. Ehdottoman välttämättömyyden arviointi	24
2.3.1. Vilpitön usko	25
2.3.2. Ehdoton välttämättömyys	26
3. Terrorismia ja sen torjuntaa koskeva sääntely	27
3.1. Terrorismin määritelmä	27
3.2. Terrorismintorjunta ja kansainväliset sopimukset	29
3.3. Kansallinen lainsäädäntö	32
3.3.1. Turkin lainsäädäntö	33
3.3.2. Venäjän lainsäädäntö	36
3.3.3. Yhdistyneen kuningaskunnan lainsäädäntö	39
4. Tapausten käsittely	42
4.1. Tapausten ryhmittely	42
4.2. Tapausten analyysi ja vertailu	43
4.3. Esimerkkitapaukset	45
4.3.1. <i>Makbule Kaymaz ym. v. Turkki</i>	46
4.3.2. <i>Tagayeva ym. v. Venäjä</i>	48
4.3.3. <i>Kelly ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta</i>	51
4.4. Yhteenvetoa tapauksista	53
5. Loukkausten syyt	55
5.1. Puutteellinen lainsäädäntö loukkausten syynä	56
5.2. Kunnollisen lainsäädännön noudattamatta jättäminen loukkausten syynä	61
5.3. Yhteenveto luvusta ja johtopäätöksiä	68
6. Yhteenveto	70
Lähteet	I

1. Johdanto

1.1. Alkusanat ja tutkimuksen rakenne

Terrorismintorjunta. Oikeus elämään. Oikeusvaltio. Miten nämä kolme asiaa liittyvät toisiinsa? Ne liittyvät toisiinsa erityisen läheisesti. Terrorismintorjunnassa on kyse ihmisten oikeuden elämään suojelemisesta. Aina tätä oikeutta ei kuitenkaan terrorismintorjuntatilanteessa suojella, koska tilanteeseen ei ole olemassa sopivaa lainsäädäntöä tai tilanteeseen soveltuvaa kunnollista lainsäädäntöä ei noudateta. Noudattamatta jättämisen taustalla on oikeusvaltion heikko tila, joka vaikuttaa loukkausten syntymiseen. Tässä tutkimuksessa perehdyn viranomaisen terrorismintorjuntatilanteissa oikeudelle elämään aiheuttamiin loukkauksiin ja niiden taustalla olevan syyhyn, oikeusvaltion heikkouteen.

Terrorismintorjunta on varsin ajankohtainen aihe, koska maailmassa tapahtuu koko ajan terroritekoja. Terrorismintorjunta on tärkeä tavoite ja tehtävä, jota kohti valtion ja sen viranomaisten on työskenneltävä. Suorittaessaan terrorismintorjuntatehtäviä viranomainen saattaa joutua turvautumaan kuolettavaan voimankäyttöön. Tällaisella voimankäytöllä voi olla peruuttamattomia vaikutuksia ihmisille, heidän oikeudelleen elämään. Jotta oikeus elämään toteutuisi ja jotta viranomaisen olisi kuitenkin mahdollista turvautua voimankäyttöön, on kuolettavalle voimankäytölle säädetty tiukat kriteerit. Kuolettavan voiman käytöstä on säädetty Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) oikeuden elämään turvaavassa 2 artiklassa. Sen mukaan kuolettavaan voimankäyttöön turvautumisen tulee olla ehdottoman välttämätöntä tiettyjen tavoitteiden, kuten kenen tahansa hengen puolustamiseksi laittomalta väkivallalta, saavuttamiseksi, jotta se voisi olla sallittua. Kaikissa terrorismintorjuntatilanteissa viranomaisen toiminta ei kuitenkaan täytä näitä kriteereitä, jolloin valtio syyllistyy loukkaamaan oikeutta elämään.

Tässä tutkimuksessa tutkin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) tapausten avulla Euroopan ihmisoikeussopimuksen 2 artiklaan eli oikeuteen elämään kohdistuvia loukkauksia tilanteissa, joissa viranomainen on joutunut turvautumaan kuolettavaan voimankäyttöön terrorismin torjumiseksi. Yhtäältä tutkin missä valtioissa ja minkälaisia loukkauksia on tapahtunut ja toisaalta mistä loukkaukset ovat johtuneet. Tutkimuskysymykseni on kaksiosainen – ensiksi pyrin vastaamaan kysymykseen *mitä*;

minkälaisia loukkauksia on tapahtunut, ja toiseksi vastaamaan kysymykseen *miksi*; mistä loukkaukset johtuvat, mikä on niiden taustalla oleva syy.

Selvitän ensinnäkin, millaisissa terrorismintorjuntatilanteissa valtio on loukannut jonkun henkilön oikeutta elämään ja millä tavalla. Onko kyseessä ollut materiaallinen vai prosessuaalinen loukkaus eli onko oikeutta elämään loukattu riistämällä jonkun henki laittomasti vai onko kuolemaan johtanut voimankäyttö ollut sallittua, mutta kuolemaa koskevassa tutkinnassa ja oikeusprosessissa ei ole noudatettu EIS:n 2 artiklaan sisältyvää prosessuaalista velvoitetta? Toiseksi tutkin loukkausten syitä. Ovatko loukkaukset johtuneet valtion puutteellisesta terrorismintorjuntaan liittyvästä lainsäädännöstä vai onko viranomaisen jättänyt noudattamatta tilanteeseen soveltuvan kunnollisen lainsäädännön ja toimintaohjeet? Entä mikä on näiden loukkausten taustalla oleva suurempi syy?

Varsinainen tutkimus on jaettu useampaan osaan. Johdantoluvussa perustelen ja syvennyn tutkimuskysymyksen ja aineiston valintaan ja rajaukseen (1.2.) sekä esittelen tutkimussuuntauksen (1.3.). Perehdyn myös aiempaan tutkimukseen EIS:n 2 artiklan, terrorismin sekä sen torjunnan ja viranomaisen voimankäytön alalta (1.4.). Lopetan johdantoluvun käsittelemällä EIS:n syntyhistoriaa ja rakennetta (1.5.). Toisessa luvussa esittelen yleisesti EIS:n 2 artiklan (2.1.), perehdyn EIS:n 2 artiklan sisältöön ja rakenteeseen (2.2.) sekä sen sisältämän voimankäytön ehdottoman välttämättömyyden kriteerin arviointiin (2.3.). Kolmannessa luvussa tutkin terrorismin (3.1.) ja terrorismintorjunnan käsitteitä kansallisen ja kansainvälisen normiston avulla (3.2.). Sen jälkeen perehdyn Turkin, Venäjän ja Yhdistyneen kuningaskunnan kansalliseen lainsäädäntöön (3.3.). Neljännessä luvussa ryhmittelen tutkimusaineiston tapauksia (4.1.) sekä vertailen ja analysoin niitä (4.2.). Tämän jälkeen käsittelen yksityiskohtaisemmin kolmea esimerkkitapausta (4.3.) sekä vedän yhteen tapauksissa havaittuja seikkoja (4.4.). Viidennessä luvussa käsittelen loukkausten syitä, jotka löytyvät puutteellisesta lainsäädännöstä (5.1.) ja kunnollisen lainsäädännön noudattamattomuudesta, jonka taustasyynä on oikeusvaltion heikkous (5.2.). Kokoan yhteen tutkimuksen tuloksia ja johtopäätöksiä (5.3.). Kuudennessa luvussa teen yhteenvedon koko tutkimuksesta ja pohdin hiukan aiheita tuleviin tutkimuksiin.

Alkusanojen jälkeen siirryn seuraavaksi tarkemmin aiheen ja tutkimuskysymyksen valintaan sekä aineiston valintaan ja rajaukseen.

1.2. Tutkimuskysymyksen ja aineiston valinta ja rajaus

Kysymys terrorismista ja sen torjunnasta on tärkeä ja ajankohtainen. Terrorismin, mutta myös sen torjunnan vaikutukset elämään ovat suuria. Maailmassa tapahtuu terroritekoja ja valtioiden velvollisuus on taistella niitä vastaan ja torjua niitä. Tämä tarkoittaa sitä, että valtion on suojeltava ihmisiä terrorismilta. Valtion on torjuttava terrorismia laillisin, ihmisoikeuksia kunnioittavin keinoin, sillä suojellessaan ihmisiä terrorismilta, valtion on myös suojeltava ihmisten oikeutta elämään. Suojellessaan ihmisiä terrorismilta valtio ei saa loukata heidän oikeuttaan elämään.

Tutkimuksen ytimessä on Euroopan ihmisoikeussopimus, joka luo perustan ihmisoikeuksille ja jonka turvaamien oikeuksien suojelemiseen kaikki Euroopan neuvoston jäsenvaltiot eli 47 valtiota ovat sitoutuneet.¹ Tutkimuskysymys ja -aineisto pohjautuvat EIS:seen ja EIT:en oikeuskäytäntöön, joiden kautta pääsen perehtymään oikeuskäytännössä esiintyvien valtioiden kansalliseen lainsäädäntöön. Tutkimuksessa sivuan myös kansainvälisiä terrorisminvastaisia sopimuksia terrorismin ja terrorismintorjunnan käsitteiden määrittelemiseksi.

Terrorismin vastaisessa toiminnassa on yhtäältä kohdattava ja torjuttava terrorismin aiheuttamaa uhkaa ihmisille ja suojeltava heitä terrorismilta, mutta toisaalta toimittava niin, että ihmisten perus- ja ihmisoikeudet ja oikeusvaltioperiaate eivät tule loukatuiksi.² Terrorismintorjunnassa tulisi kieltäytyä yltiömäisestä ylireagoinnista (*extreme overreaction*), koska se voi olla epätuottavaa ja mennä jopa vastakkaiseen suuntaan kuin torjunnan tavoitteet. Samalla tällainen ylireagointi voisi vähätellä niitä demokraattisia instituutioita ja oikeudellisia ja valtiosääntöoikeudellisia perustoja, joita terrorismin torjunnalla pyritään säilyttämään ja ylläpitämään.³ Nämä asiat on ensiarvoisen tärkeä pitää mielessä niin pienemmässä mittakaavassa eli tämän tutkimuksen yhteydessä, kuin suuressa mittakaavassa eli terrorismintorjuntaa suunnitellessa ja operaatioissa toimittaessa, siis aivan kaikessa terrorismin vastaisessa toiminnassa niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin. Nämä ajatukset myös ohjaavat tutkimustani, jossa lähestymistapa on ihmisoikeudet edellä. Tästä syystä olen halunnut ottaa näkökulmaksi nimenomaan terrorismintorjunnan ja siitä

¹ Pellonpää 2018, s. 14, Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 1.

² Wilkinson 2008, s. 89.

³ Wilkinson 2008, s. 79.

vastaavat viranomaiset sekä heidän toimintansa ja velvoitteensa suojella jokaisen oikeutta elämään ja noudattaa EIS:n 2 artiklan kriteereitä toiminnassaan.

YK:n lausunnot ja ohjeet ihmisoikeuksien ja terrorismintorjunnan välisestä suhteesta ovat myös ohjanneet minua aihetta ja tutkimuskysymystä valitessani. YK:n terrorisminvastaisessa strategiassa mainitaan, etteivät tehokas terrorismintorjunta ja ihmisoikeuksien kunnioitus ole toisensa poissulkevia tavoitteita, vaan täydentävät toisiaan.⁴ YK:n perus- ja ihmisoikeuksien edistämisestä ja suojelusta terrorisminvastaisessa toiminnassa vastaavan erityisasiantuntijan (*Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism*) mukaan valtion kaikkien terrorisminvastaisten toimien tulee perustua ja noudattaa kansainvälistä oikeutta, johon kuuluvat siis myös ihmisoikeudet.⁵ YK:n ihmisoikeuksien korkea edustaja on painottanut täytäntöönpanokoneiston lainmukaista toimintaa; kaikkien poliisista syyttäjään ja vankilatyöntekijöihin on toimittava lain mukaan terrorismintorjunnan kontekstissa. Hän on myös huomauttanut, että kaikkien auktoriteettiasemassa olevien on kiinnitettävä erityistä huomiota vallan väärinkäytöksiin ja tärkeää olisi myös luoda kulttuuri, jossa lain kunnioittaminen on kaiken yläpuolella.⁶

Tutkimuskysymys ja aihe herättävät paljon ajatuksia, sillä kyse on niin perustavanlaatuisesta oikeudesta kuin oikeudesta elämään. Lisäksi terrorismintorjuntatilanteissa on usein kyse yhden ja saman oikeuden vastakkainasettelusta kahden tai useamman ihmisen välillä, mutta myös tärkeän tavoitteen saavuttamisesta ihmisoikeuksia suojellen. Kuinka tällaisen pulman voi ratkaista, kuinka voi asettaa kahden tai useamman henkilön oikeuden elämään vastakkain? Kuinka voi samaan aikaan torjua terrorismia ja suojella oikeutta elämään? Aina vastaus ei ole helppo, mutta ratkaisu on löydettävissä oikeuden avulla. Tällaisissa tilanteissa toimimiseen on oltava – ja on olemassa – ihmisoikeuksia kunnioittavat säännökset, kuten EIS:n 2 artikla sekä oikeuteen elämään ja viranomaisten toimintaan liittyvät kansalliset säännökset. Tämä ei kuitenkaan yksistään riitä, vaan viranomaisten on myös noudatettava näitä säännöksiä, jotta kaikkien oikeus toteutuisi eikä syyllistyttäisi oikeuden loukkauksiin.

⁴ A/RES/60/288, annex IV.

⁵ A/HRC/34/61, para. 8.

⁶ Fact Sheet no. 32, s. 30. Katso myös YK:n ihmisoikeuskomissaari Louise Arbourin puheenvuoro, "A human rights framework for fighting terrorism", Moscow State University/University of International Relations, 11.2.2005.

Tutkimustapauksissa on syytä ottaa huomioon, että ihmisoikeuksien loukkaamisen toteamiseen riittää pienikin virhe. Viranomainen on voinut toimia oikein ja sallitusti esimerkiksi voimaa käyttäessään, mutta jättänyt kuolemaan johtaneen tapauksen kunnolla tutkimatta, jolloin se on kuitenkin syylistynyt EIS:n 2 artiklan loukkaukseen, vaikka olisikin toiminut lain sallimissa rajoissa voimankäyttötilanteessa. Tapauksia käsitellessään EIT tutkii jokaisen relevantin kohdan sen arvioimiseksi, onko oikeutta elämään loukattu vai ei. Tutkimuksessa selviää siis oikeuden elämään loukkausten monipuolisuus terrorismintorjunnan viitekehyksessä.

Miksi olen valinnut tutkimuskysymykseksi juuri kysymyksen viranomaisen oikeudelle elämään aiheuttamista loukkauksista ja kuolettavan voiman väärinkäytöksistä terrorismintorjunnassa? Terroristiset teot itsessään rikkovat lakeja aiheuttaen ihmisten kuolemia ja luoden yleistä pelkoa. Kuitenkin myös terrorisminvastaiset toimet ja terrorismintorjunta voivat aiheuttaa ihmisoikeusloukkauksia muun muassa viranomaisen liiallisen kuolettavan voimankäytön seurauksena. Haitallisia vaikutuksia voi aiheutua muun muassa yksityisyydensuojalle ja tietosuojalle⁷, mutta yhtä lailla myös oikeudelle elämään.

Tutkimuskysymyksen valinnalla ei ole tarkoitus väheksyä itse terrorismista aiheutuvia kauheuksia tai vähätellä ja arvostella viranomaisten toimintaa (paitsi silloin, kun siihen on aihetta). Päinvastoin, tutkimuksessa on ainoastaan valittu erilainen näkökulma, tutkia tilanteita, joissa laillisen, tärkeän tavoitteen ja velvollisuuden eli henkilön elämän suojelemisen saavuttaminen ei ole syystä tai toisesta onnistunut. Valtiolla on suuri vastuu ihmisten oikeuden elämään suojelemisessa ja siihen kohdistuvien loukkausten tutkimisessa, ja sen on niin terrorismintorjuntaoperaatioita suunnitellessaan, niitä toteuttaessaan kuin myös operaatioiden jälkeen tutkintaa suorittaessaan täytettävä velvollisuutensa.

Tutkimuskysymyksen kannalta on tärkeää tuoda esille ero yhtäältä itse terroriteon uhriksi joutuneiden eli rikoksen uhrien ja toisaalta valtion aiheuttamien ihmisoikeusloukkausten uhrien välillä. Teot, jotka voivat johtaa ihmisoikeusloukkaukseen ovat valtion tekemiä tai valtion puolesta tehtyjä.⁸ Tässä tutkimuksessa tutkin nimenomaan ihmisoikeusloukkauksia eli valtion tekemiä tekoja, mutta en varsinaisia terroristisia tekoja eli terroristien tekemiä rikoksia. Valtion toimet, jotka tehdään nimenomaan tällaisten rikosten estämiseksi, on

⁷ Ojanen 2007, s. 1069 ja 1072.

⁸ Fact Sheet no. 32, s. 9.

erotettava näistä rikoksista. Molempien tahojen teot liittyvät toisiinsa ja voivat tapahtua jopa yhtä aikaa tai peräjälkeen, mutta ne on pidettävä toisistaan erillään ja niitä on tutkittava erikseen. Vaikka terroriteot ovat hirveitä ja niiden seuraukset usein todella järkyttäviä, en tässä tutkimuksessa keskity niiden tarkastelemiseen. Tekojen sijaan keskityn tarkastelemaan, mitä viranomaiset ovat tehneet tai jättäneet tekemättä tällaisten tekojen estämiseksi. Ovatko viranomaiset kaikkien terroristien tekemien kauheuksien lisäksi syyllistyneet oikeuden elämään loukkaukseen vai ovatko he toimineet lain määrittämien rajojen sisällä ja välttyneet loukkaamasta oikeutta elämään?

Oikeus elämään on monisyinen oikeus, joten tutkimusta on täytynyt rajata. Lähestyn tutkimuskysymystä EIT:n oikeuskäytännön kautta. Oikeuskäytäntö havainnollistaa EIS:n 2 artiklan sisältöä ja tapauksista käy ilmi millä eri tavoilla valtiot ovat loukanneet oikeutta elämään. EIT on ensimmäinen kansainvälinen oikeusistuim, jonka käsittelyyn terrorismiin ja sitä kautta ihmisoikeuksiin liittyvät kysymykset ovat tulleet, koska ei ole olemassa mitään kansainvälistä tuomioistuinta tällaisen ilmiön käsittelyä varten.⁹ Tutkimuksessa keskityn EIS:n 2 artiklan toista kappaletta koskeviin tilanteisiin, joissa henkilön kuolema on seurausta liiallisesta voimankäytöstä eli se ei täytä 2 artiklan kriteereitä ja on näin ollen loukannut oikeutta elämään.

Perehdyn ja keskityn tutkimuksessa EIS:n 2 artiklan 2 kappaleen a)-c) -kohtiin eli siihen milloin viranomaisen voimankäyttö ei ole ollut ehdottoman välttämätöntä kenen hyvänsä puolustamiseksi laittomalta väkivallalta, laillisen pidätyksen suorittamiseksi tai mellakan tai kapinan kukistamiseksi, joten aineistoa on rajattu tämän mukaan. Aineistoksi olen valinnut EIT:n HUDOC-tietokannasta tapaukset, jotka löytyvät 2 artiklan 2 kappaleen mukaisesti hakusanoilla ”use of force” (voimankäyttö) sekä ”absolutely necessary” (ehdottoman välttämätön) kielillä ranska ja englanti, jotta kaikki näitä hakusanoja vastaavat tapaukset on saatu mukaan aineistoon osan tapauksista esiintyessä ainoastaan toisella kielellä. Nämä kriteerit vastaavat siis EIS:n 2 artiklan 2 kappaleen a)-c) -kohtia. Näiden EIS:n 2 artiklasta tulevien kriteerien lisäksi olen rajannut tutkimusaineiston koskemaan nimenomaan terrorismintorjuntatilanteita käyttämällä hakusanaa ”terroris*”, jotta kaikki terrorismiin ja sen torjuntaan liittyvät tapaukset on saatu hakutuloksiin riippumatta sanamuodosta. Näin olen löytänyt yhteensä 62 tapautta, joista ainoastaan kolmessa tapauksessa ei ole ollut

⁹ Salinas de Frías 2012, lyhennelmä.

kyseessä EIS:n 2 artiklan loukkaus. Tällöin jäljelle jää 59 tapausta, joissa 2 artiklaa on loukattu. Näistä tapauksista 11:ssä on mainittu sana terrorismi, mutta tapaus ei kuitenkaan varsinaisesti liity terrorismintorjuntaan. Jäljelle jää siis 48 tapausta, jotka täyttävät kaikki haku- ja rajauskriteerit, ja jotka näin ollen muodostavat tutkittavien tapausten kokonaisuuden. Ylivoimaisesti suurin osa tapauksista koskee Turkkiä (yhteensä jopa 32 tapausta), seuraavaksi Venäjää (yhteensä yhdeksän tapausta) ja sen jälkeen Yhdistynyttä kuningaskuntaa (yhteensä viisi tapausta). Alankomaista ja Bulgariasta on kustakin yksi tapaus. Tapaukset, joissa ei ollut kyse loukkauksesta tai jotka muuten eivät täyttäneet rajauskriteereitä eli jäivät tutkimusaineiston ulkopuolelle koskevat Ranskaa (neljä tapausta), Puolaa, Italiaa, Liettuaa ja Kyprosta (kustakin yksi tapaus).

Myöhemmin luvussa 4 käsittelen tapauksia tarkemmin ja tutkin, minkälaisista tilanteista on kyse. Ryhmittelen ensin tapaukset sen mukaan, minkälainen 2 artiklan loukkaus on ollut kyseessä. Käsittelen tapaukset ja niiden aiheet yleisemmällä tasolla ja sen jälkeen perehdyn tarkemmin kolmeen esimerkkitapaukseen havainnollistaakseni tapahtuneita 2 artiklan loukkauksia. Olen valinnut tarkemman tutkimuksen kohteeksi seuraavat tapaukset maista, joissa loukkauksia on tapahtunut eniten: *Tagayeva ym. v. Venäjä*¹⁰, *Makbule Kaymaz ym. v. Turkki*¹¹ ja *Kelly ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta*¹². Olen valinnut tapaukset niin, että ne edustaisivat mahdollisimman monipuolisesti EIS:n 2 artiklan erilaisia ja erityyppisiä loukkauksia sekä valtioille tyypillisiä loukkauksia. Tapausten käsittelyn jälkeen 5. luvussa pyrin puolestaan selvittämään, mistä syystä 2 artiklan loukkaukset ovat tapahtuneet. Tutkin, löytyykö kansallisesta lainsäädännöstä selityksiä loukkauksille vai onko kyse ollut tapauksista, joissa kunnollinen lainsäädäntö on olemassa, mutta sitä ei ole tilanteessa noudatettu. Seuraavaksi on kuitenkin tarpeen perehtyä tutkimussuuntaukseen.

1.3. Tutkimussuuntaus

Toisin kuin suuressa osassa oikeustieteellistä tutkimusta, tutkimuksessani ei ole kyse lainopillisesta suuntauksesta, sillä siitä saatavat tutkimustulokset on tarkoitettu ja hyödyttävät lainkäyttäjiä ja -tulkitsijoita eli oikeussalissa toimivia henkilöitä kuten tuomareita ja asianajajia. Lainopillisen suuntauksen mukainen tutkimus on myös tarkoitettu

¹⁰ Tagayeva ym. v. Venäjä, 26562/07, 14755/08, 49339/08, 49380/08, 51313/08, 21294/11, 37096/11, 13.07.2017.

¹¹ Makbule Kaymaz ym. v. Turkki, 651/10, 25.02.2014.

¹² Kelly ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta, 30054/96, 04.05.2001.

jonkin oikeudellisen ongelman ratkaisemiseksi voimassa olevan oikeuden sisältöä selvittäen.¹³

Tämä tutkimus kuuluu sen sijaan oikeus- ja yhteiskuntatieteelliseen tutkimussuuntaukseen, jossa on piirteitä niin ”oikeus kontekstissa” -suuntauksesta kuin oikeussosiologiasta. Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus tutkii oikeudellisia ilmiöitä yhteiskunnallisessa, kulttuurisessa, poliittisessa, taloudellisessa ja historiallisessa yhteydessä.¹⁴ Tässä tutkimuksessa keskeistä on oikeudelliset ilmiöt yhteiskunnallisessa yhteydessä. Tutkimuskysymys eli millaisissa tilanteissa ja miksi oikeutta elämään on loukattu terrorismintorjunnan tapauksissa, on vahvasti liitoksissa valtioihin, niiden yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja lainsäädäntöön, mutta ennen kaikkea oikeusvaltion tilaan valtioissa.

Englanniksi tutkimussuunnasta käytetään useampaa nimitystä, kuten *law in context* ja *law and society*.¹⁵ *Law in context*, jonka voisi kenties suomentaa ”oikeus kontekstissa”, kuvaa erittäin hyvin sitä, mitä tutkimusongelmani avulla pyrin selvittämään. ”Oikeus kontekstissa” on varsin laaja käsite, kontekstihan voi olla mikä tahansa, mutta samalla se sallii oikeudellisen ilmiön tai asian käsittelyn juuri siinä kontekstissa, jossa tutkija haluaa. Konteksti luo oikeudelliselle ilmiölle raamit, joita ilman oikeus olisi yksin ja erillään kaikesta muusta.

Tässä tutkimuksessa tutkin oikeudellista kysymystä monessakin eri kontekstissa. Ensinnäkin tutkin oikeutta elämään nimenomaan terrorismintorjunnan kontekstissa, en esimerkiksi kuolemantuomion yhteydessä. Toiseksi, tutkin tätä kysymystä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 2 artiklan valossa ja kannalta, joten konteksti laajenee kansainvälisemmäksi koskemaan Euroopan neuvoston jäsenvaltioita. Kolmanneksi EIT:n tapaukset liittyvät aina tiettyyn valtioon ja tiettyyn yksittäiseen tilanteeseen ja olosuhteisiin, joten oikeudellisen kysymyksen konteksti on kunkin valtion kansallinen konteksti, joka liittyy läheisesti yhteiskuntaan ja siellä vallitseviin lakeihin ja sääntöihin sekä kulttuuriin ja valtion historiaan. Oikeuden ja ympäröivän yhteiskunnan suhde ja niiden vaikutukset toisiinsa sekä oikeusvaltion tila ovat keskeinen osa tutkimusta etenkin, kun pyrin

¹³ Hirvonen s. 21–22, Minkkinen 2017, s. 918.

¹⁴ Minkkinen 2017, s. 915 ja 917.

¹⁵ *ibid.*; Watts – Roberson 2014, s. 2–3.

ymmärtämään oikeudenloukkausten ja viranomaisten tietyn toiminnan syitä sekä kansallisen lainsäädännön puutteita ja vertailemaan valtioita toisiinsa. Tutkimusmenetelmää voisikin kutsua oikeudellisyhteiskunnalliseksi oikeustapausanalyysiksi, oikeudelliseksi analyysiksi oikeustapauksesta kontekstissaan tai oikeustapauslähtöiseksi kontekstianalyysiksi, koska tässä lähtökohtana ovat nimenomaan EIT:n oikeustapaukset. Kansallisen valtion myötä konteksti on oikeudellisen lisäksi yhteiskunnallinen.

Tutkimuksessa on myös piirteitä oikeussosiologisesta suuntauksesta, joka liittyy vahvasti myös kontekstiin, ja jonka yhtenä tutkimusmetodina on tapausanalyysi.¹⁶ Oikeussosiologisessa suuntauksessa on kyse sosiologisten ilmiöiden, joita oikeudelliset ilmiötkin ovat, havainnoinnista ja selittämisestä. Oikeudellisia ilmiöitä ovat lait, tavat ja instituutiot, mutta myös käytös, johon edellä mainitut ilmiöt johtavat.¹⁷ Tutkin, havainnoin ja selitän kuinka oikeudellinen järjestelmä – eli tässä tapauksessa viranomaisen kuolettava voimankäyttö terrorismintorjuntatilanteissa – ilmenee todellisuudessa ja pyrin myös löytämään syitä tälle. Kuinka eri valtioissa ja eri tilanteissa sama, yhteinen EIS:n 2 artikla toimii ja toteutuu, ja mistä johtuvat valtioiden väliset erot loukkausten määrässä ja laadussa?

Oikeussosiologiassa tehtävänä on myös tutkia oikeudellisten käytäntöjen ja doktriinin sekä yhteiskunnallisen kontekstin välistä suhdetta. Yhteiskunnan ja oikeuden voidaan nähdä olevan interaktiivisessa vuorovaikutuksessa keskenään taikka niin tiiviissä yhteydessä toisiinsa, ettei niitä voi erottaa toisistaan.¹⁸ Tässä tutkimuksessa haluan tuoda esille juuri tätä oikeuden ja yhteiskunnan suhdetta, niiden vuorovaikutusta keskenään, mikä kertoo siitä, että oikeudellisten loukkausten taustalla on jokin suurempi ja merkittävämpi tekijä, oikeusvaltio. Oikeusvaltion tila, sen vahvuus tai heikkous, kertoo paljon yhteiskunnasta ja siitä noudatetaanko valtiossa ihmisoikeuksia. Oikeussosiologisten piirteiden lisäksi tutkimus on kuitenkin myös oikeudellista, koska tutkin kuinka eri valtioiden kansallinen lainsäädäntö ja erilaiset toimintaohjeet vastaavat EIS:n 2 artiklan vaatimuksia.¹⁹

Vaikka en tutkimuksessa varsinaisesti pyri esittämään muutosehdotuksia kansallisiin lakeihin tai toimintaohjeisiin, vaan keskityn selvittämään millaisissa tilanteissa ja mistä

¹⁶ Cowney – Bradney 2013, s. 38.

¹⁷ Carbonnier 2007, s. 393.

¹⁸ Friedrichs 2001, s. 5–6; Mezey 2001, s. 47.

¹⁹ Taekema – van Klink 2011, s. 8.

syistä oikeudenloukkauksia on tapahtunut, on tutkimuksessa silti jonkin verran *de lege ferenda* -analyysiä, sillä tutkin voimassaolevan lainsäädännön puutteita. Tutkimus ei kuitenkaan ole puhdasta *de lege ferenda* -argumentointia, sillä se keskittyy lainsäädännön ohella myös toimintatapojen ja operaatioiden suunnittelun ja toteuttamisen sekä prosessuaalisten velvoitteiden noudattamisen puutteisiin, loukkaustilanteiden esittelyyn sekä näiden puutteiden syiden etsimiseen yhteiskunnallisista ja erityisesti oikeusvaltiota koskevista tekijöistä. Tutkimus ei kuitenkaan myöskään ole *de lege lata* -tutkimusta, sillä kuten jo sanottu, se ei tutki voimassaolevan oikeuden sisältöä eikä sen avulla pyritä ratkaisemaan oikeudellista ongelmaa. Keskityn näiden olemassa olevien puutteiden ja niistä johtuvien oikeudenloukkausten sekä yhteiskunnallisten ja lainsäädännöllisten tekijöiden väliseen suhteeseen. Tässä tutkimuksessa oikeudelliset ongelmat ovat jo syntyneet ja EIT on ne jo ratkaissut, joten pyrin siis selvittämään millaisia ne ovat olleet ja mistä ne ovat johtuneet.

Kenelle tämän tutkimuksen tutkimustieto on sitten tarkoitettu ja ketkä siitä voisivat hyötyä? Oikeus- ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa tietoa laajemmalle joukolle kuin vain oikeussalissa ja oikeustieteen parissa työtä tekeville.²⁰ Tämän tutkimuksen on tarkoitettu tuottavan tietoa juuri tällaisille muille kuin oikeussalissa toimiville. Tutkimuksesta voi olla hyötyä lainsäätäjille ja sellaisille viranomaisille, jotka tekevät ohjeita tilanteisiin, joissa turvaudutaan kuolettavaan voimankäyttöön. Tutkimuksen tuloksista voi olla hyötyä myös oikeusvertailijoille, sillä tutkimuksessa tutkitaan samankaltaisia ja samaan kysymykseen liittyviä tilanteita ja lainsäädäntöä eri valtioissa. Tutkimuksen tuloksista voi olla hyötyä myös terrorismintorjunnan parissa toimiville tahoille sekä oikeudesta elämään ja sen moninaisuudesta kiinnostuneille, kuten ihmisoikeusjärjestöille.

Perehdyn yksittäisten EIT:n tapausten avulla yleisempään kysymykseen oikeuden elämään loukkaustilanteista terrorismintorjunnassa ja syistä loukkauksille. Tapaukset konkretisoivat kysymystä ja antavat esimerkkejä siitä, milloin oikeutta elämään on loukattu terrorismia torjuttaessa, mutta edustavat samalla laajempaa kokonaisuutta. Loukkausten syiden selvittämiseksi perehdyn tapauksia koskevien valtioiden oikeuteen elämään liittyvään lainsäädäntöön (kuten perustuslakeihin, terrorismintorjuntalainsäädäntöön ja

²⁰ Minkinen 2017, s. 914–915.

rikoslainsäädäntöön) ja viranomaisten toimintaa ja voimankäyttöä terrorismintorjuntatilanteissa koskeviin ohjeistuksiin. Tällainen sääntely ja varsinkin niihin liittyvät loukkaukset liittyvät tietysti paitsi lakiin, myös yhteiskuntaan ja oikeusvaltion tilaan, joilla voi olla vaikutusta myös laajemmin. Tällaisen tutkimuksen ja menettelyn avulla pyrin esittämään mahdollisimman kattavan kuvauksen tilanteista, joissa oikeutta elämään on loukattu terrorismintorjuntatilanteissa ja samalla myös syistä, jotka ovat johtaneet loukkaukseen.

Tutkimuksessa on otettava huomioon virhemarginaali niin aineiston rajaamisessa kuin tutkimuksen tuloksissakin. Tutkimusaineistoon liittyvät tekijät olen pyrkinyt huomioimaan valitsemalla mahdollisimman tarkasti haku- ja rajauskriteerit, sekä jättämällä aineiston ulkopuolelle ne tapaukset, joissa ei ole suoranaisesti kyse terrorismintorjunnasta, vaikka sana ”terrorismi” niissä esiintyykin²¹. Mahdollista on kuitenkin, että jokin EIS:n 2 artiklan kriteerin sisältämä tapaus esiintyy aineistossa, vaikka kriteeriä ei käsiteltäisi tapauksessa kunnolla (koska käsite sisältyy artiklan sanamuotoon ja tulee tällöin hakutuloksissa esille).

Tutkimuksen tuloksia tarkasteltaessa ja niitä yleistäessä taas on pidettävä mielessä jokaisen tapauksen ainutlaatuisuus, vaikka yhdistäviä tekijöitä ja johtopäätöksiä onkin mahdollisuus löytää. Useat tilanteet voivat olla samankaltaisia ja tietäytyypistä rikkomusta saattaa esiintyä jonkun valtion kohdalla useissa tapauksissa, mutta on otettava huomioon tapausten olosuhteiden ja tosiseikkojen erot. Tutkimuksen laajuus ei mahdollista aineiston jokaisen tapauksen käsittelyä perusteellisesti, vaikka ryhmittelyllä ja esimerkkitapausten avulla löydänkin yleisempää kuvaa ongelmista. Tutkimuksen laajuuden ja tapausten ainutlaatuisuuden vuoksi on mahdotonta saada täysin yleispäteviä tuloksia. Tutkimuksen tarkoituksena on kuitenkin antaa kattava yleiskuva terrorismintorjunnassa aiheutuvista erilaisista oikeutta elämään koskevista loukkauksista ja niiden syistä, mihin aineisto ja sen tuottamat tulokset antavat mahdollisuuden.

Seuraavaksi siirryn käsittelemään aiheeseen liittyvää aiempaa tutkimusta kirjallisuuskatsauksen muodossa.

²¹ Esimerkiksi tapaus Saoud v. Ranska, 9375/02, 09.10.2007, kohta 55. Tapauksessa oli pikemminkin kyse perheväkivallasta, mutta siinä haettiin korvausta terrorismin ja muiden rikosten uhrien rahastosta (*Fonds de garantie des victimes de terrorisme et des autres infractions*), jolloin hakusana ”terrorismi” johtaa tapauksen esiintymiseen aineistossa.

1.4. Aikaisempi tutkimus EIS:n 2 artiklasta ja terrorismintorjunnasta

Nyt kun olen selvittänyt mistä tutkimuksessa on kysymys ja millä tavalla tutkin ainestoa, on aika perehtyä aikaisempaan tutkimukseen aiheesta.

Niin EIS:n 2 artiklan oikeutta elämään kuin terrorismia ja sen torjuntaa on tutkittu erikseen varsin paljon. Kuolemantuomio, elämän alku, kuten aborttiin liittyvät kysymykset, ja elämän loppu, kuten eutanasiaa koskevat asiat, ovat aiheita, jotka ehkä ensimmäisenä saattavat tulla mieleen, kun puhutaan oikeudesta elämään. Näistä kysymyksistä puhutaan myös aika ajoin eri medioissa ja aiheet ovat esillä suuremmankin yleisön keskusteluissa.²²

Terrorismin ja sen torjunnan tutkiminen taas vilkastui varsinkin New Yorkin kaksoistorneihin vuonna 2001 kohdistuneen terrori-iskun jälkeen²³, onhan se suurin yksittäinen terrori-isku kuolleiden määrällä mitattuna, ja aihe on valitettavasti yhä ajankohtainen toistuvien terroristi-iskujen aikana.²⁴ Monissa kirjoissa ja artikkeleissa, jotka käsittelevät terrorismia, löytyy jonkinlaista jakoa aikaan ennen syyskuun 11:tä ja aikaan sen jälkeen.²⁵ Terrori-iskujen seurauksena kuolee valitettavasti paljon ihmisiä, joten kyse on elämästä ja sen päättymisestä. Mutta milloin on kyse oikeudesta elämään EIS:n 2 artiklan mukaisessa merkityksessä ja miten tätä on tutkittu? Entä minkälaista tutkimusta on tehty terrorismintorjunnasta ja viranomaisen (kuolettavasta) voimankäytöstä?

Joidenkin tutkijoiden mielestä EIS:n 2 artikla on nykyisessä muodossaan vanhentunut ja epätäydellinen, ja voidaan kyseenalaistaa, onko se tarpeeksi kattava suojataksien oikeutta elämään. Esimerkiksi Hannah Russell on tohtorintutkielmassaan²⁶ ja kirjassaan²⁷

²² katso esim. artikkelit Helsingin Sanomien sivuilta <https://www.hs.fi/aihe/kuolemantuomiot/>. Keväällä 2019 puheenaiheena oli vegetatiivisessa tilassa olevan ranskalaismiehen oikeudet https://www.lemonde.fr/societe/article/2019/07/11/vincent-lambert-est-mort_5488017_3224.html sekä aborttilainsäädäntö Yhdysvaltain Arkansasin osavaltiossa <https://www.nytimes.com/2019/07/24/us/abortion-arkansas-laws.html>.

²³ katso esim. Brysk – Shafir 2007 sekä Bianchi – Keller 2008, viittaukset aikaan ”jälkeen syyskuun yhdeksentoista” (*post-9/11* ja *after 11 September 2001*).

²⁴ muun muassa Madridin isku vuonna 2004, Beslanin koulun panttivankitilanne Pohjois-Ossetiassa vuonna 2004, autopommi-isku Irakin Mosulin lähellä vuonna 2007, kahteen kylään kohdistuneet iskut Nigeriassa vuonna 2014, pommi-iskut Bagdadissa useana eri ajankohtana, Pariisin terrori-iskut vuonna 2015, Brysselin pommi-iskut vuonna 2016, moskeijaisku Egyptissä vuonna 2017 sekä Uudessa-Seelannissa keväällä 2019.

²⁵ Bianchi – Keller 2008; Brysk – Safir 2007; Archer 2004.

²⁶ Russell 2015.

²⁷ Russell 2018.

keskittynyt EIS:n 2 artiklaan ja siihen sisältyvään kuolettavaan voimankäyttöön eurooppalaisissa konflikteissa.²⁸ Russell keskittyy tohtorintutkielmassaan siihen, kuinka oikeus elämään voisi olla paremmin turvattu ja suojattu, ja minkälaisia toimia Euroopan neuvosto ja sen eri toimielimet voisivat tehdä taatakseen paremman suojan oikeudelle elämään. Hänen mukaansa oikeus elämään on suurempi kuin vain EIS:n 2 artiklaan kohdistuva kysymys ja sen tueksi tarvittaisiin muun muassa ohjenuoria ja muuta pehmeää sääntelyä auttamaan 2 artiklan vaatimusten selventämisessä. Russell keskittyy tohtorintutkielmassaan yleisemmin EIS:n 2 artiklaan ja kirjassaan erityisesti voimankäyttöön. Kirjassaan hän käyttää metodina kvalitatiivista metodologiaa ja mukana on myös oikeusvertailua, sillä hän vertailee muutamaa erilaista konfliktitilannetta eri valtioissa toisiinsa.²⁹ Hänen molemmat tutkimuksensa perehtyvät aiheisiin, eli yhtäältä EIS:n 2 artiklan sisältöön ja toisaalta voimankäyttöön, temaattisista näkökulmista, kuten oikeuden elämään suojelemisen, epäilyttävissä oloissa tapahtuneiden kuolemien tutkimisen ja tehokkaiden oikeussuojakeinojen olemassaolon, näkökulmista. Russell käyttää konkreettisina esimerkkeinä Baskimaan konfliktia, Tšetšenian konfliktia, Pohjois-Irlannin konfliktia sekä turkkilais-kurdilaista konfliktia.

Oikeutta elämään kuolettavan voimankäytön näkökulmasta tutkii myös Stephen Skinner, joka pohtii teoksessaan erityisesti kuoleman ja demokratian suhdetta narratiivisen teorian avulla.³⁰ Teoksessaan Skinner käsittelee EIS:n 2 artiklaan liittyvien säännösten syvempää historiallista, poliittista ja sosiaalista merkitystä, ja käsittelee näin oikeutta elämään yhteiskunnallisessa kontekstissa, erityisesti kansallisen valvonnan ja lain toimeenpanon kontekstissa. Hän käsittelee myös laajasti EIT:n oikeuskäytäntöä artiklaan liittyen. Hän pohtii myös 2 artiklan kaksijakoisuutta, jota materiaalisen ja prosessuaalisen velvoitteen liittyminen yhteiskunnalliseen kontekstiin korostavat: yhtäältä oikeus elämään on oikeus, jota pitää kaikin mahdollisin keinoin suojella, mutta toisaalta hänen mukaansa se rajoittuu kontekstiinsa antaen valtioille liikkumavaraa voimankäytössä. Skinner korostaa demokraattisen yhteiskunnan merkitystä voimankäytön kysymykseen liittyen, vaikka 2 artiklan sanamuoto ei sisälläkään demokraattisen yhteiskunnan kriteeriä, toisin kuin EIS:n 8–11 artikloissa.

²⁸ Russell 2015, tiivistelmä; Russell 2017, s. 1.

²⁹ Russell 2017, s. 2–3.

³⁰ Skinner 2019, tiivistelmä.

Viranomaisen ja erityisesti poliisin suhdetta kansalaisiin on käsitelty muun muassa Ranskassa monelta kannalta useamman kirjoittajan toimesta oikeusteoriaa ja oikeussosiologiaa käsittelevän aikakauslehden teemanumerossa, joka käsittelee poliisin ja kansan suhteita (*Les relations police-population*).³¹ Teoksessa ei suoraan tarkastella asiaa oikeuteen elämän kannalta, vaan perehdytään esimerkiksi poliisin suhtautumiseen tietyillä alueilla asuvien henkilöiden ”rikolliseen” toimintaan. Jacques de Maillard ja Mathieu Zagrodzki tutkivat artikkelissa *Styles de police et légitimité policière. La question des contrôles*³² ranskalaisen poliisin erilaisia toimintatyyplejä ja poliisin toiminnan legitimizeettä. Kirjoittajien mukaan etnisellä alkuperällä on vaikutusta poliisien päätöksenteossa, ja tietyn alkuperän – Ranskassa esimerkkitapausten mukaan erityisesti pohjoisafrikkalaisen alkuperän – perusteella ennustetaan henkilön käyttäytymistä. Artikkelissa kiinnitetään huomiota myös siihen, että varsinkin vähemmistöillä on usein pelkoa ja aihetta epäuskoon poliiseja kohtaan ja että esimiehet eivät voi aina hallita alaistensa käytöstä yksittäisessä tilanteessa. Näissä tilanteissa ei kuitenkaan näytä olevan kyse oikeudesta elämään, vaan enemmän viranomaisen toiminnasta ja poliisin voimankäytöstä, jotka voivat tietysti tulla kyseeseen oikeuteen elämään liittyvissä kysymyksissä. Tämä artikkeli kertoo kuitenkin yhteiskunnallisesta kontekstista, jossa viranomainen käyttää voimaansa.

Poliiseista pääsen seuraavaksi terrorismin ja sen torjunnan kysymykseen, josta löytyy myös varsin paljon tutkimusta. Artikkelissaan *La doctrine du droit pénal de l'ennemi et l'idée de l'antiterrorisme. Genèse et circulation d'une entreprise de dogmatique juridique*, Dominique Linhardt ja Cédric Moreau de Bellaing tutkivat ”viholliseen” (*ennemi*) liittyvää rikosoikeutta ja terrorismintorjunnan ideaa. Heidän mukaansa terroristeja käsitellään enemminkin ”vihollisina” eikä rikollisina, vaikka he syyllistyvätkin rikoksiin.³³ Artikkelissaan he keskittyvät selvittämään syitä tälle erolle tutkimalla oikeudellisen ajattelun muutosta kohti tällaista ajattelutapaa ja ”vihollisen” käsitteen kehittymistä terrorismintorjunnan kontekstissa. Tällainen erottelu ”vihollisen” ja rikollisen välillä voi kertoa paljonkin yksittäisten viranomaisten tai lainsäätäjänkin suhtautumisesta sekä kontekstista, jossa on suuri vastakkainasettelu ihmisoikeuksien ja terrorismintorjunnan

³¹ Droit et société 2017/3.

³² de Maillard – Zagrodzki 2017, s. 497–500.

³³ Linhardt – Moreau de Bellaing 2017, s. 615.

välillä, vaikka ihmisoikeuksia tulisikin toteuttaa terrorismintorjunnassa kuten kaikessa muussakin toiminnassa.

Terrorismintorjuntaa on myös tutkittu eri oikeuksien kannalta ja terrorismintorjunnan tärkeyden kannalta. Terrorismintorjuntaan voi liittyä poikkeustilanteita tai hätätiloja, joiden aikana on sallittua poiketa normaaleista ihmisoikeuksista ja mahdollista rajoittaa tiettyjä ihmisoikeuksia. Monia oikeuksia tämä koskeekin, mutta ei oikeutta elämään. Tästä aiheesta löytyy myös tutkimusta. Muun muassa Anastassia Tsoukala käsittelee poikkeustoimiin liittyviä asioita artikkelissaan *La légitimation des mesures d'exception dans la lutte antiterroriste en Europe*.³⁴ Hän tutkii millä keinoin ja millaisilla politiikoilla terrorismintorjunnan puolestapuhujat pyrkivät legitimoimaan poikkeustoimia ja kuinka tärkeää poliitikkojen mukaan on ryhtyä kaikenlaisiin toimiin terrorismin torjumiseksi – mikä voi kuitenkin rajoittaa ihmisoikeuksia ja koitua niiden kohtaloksi. Tutkimuksessaan Tsoukala keskittyy tutkimaan poliitikkojen, turvallisuusasiantuntijoiden ja mielipidejohtajien lausuntoja heti syyskuun yhdenentoista 2001 tapahtumien jälkeen kesään 2003 asti.³⁵ Tutkimuksesta käy ilmi, että kansallisen turvallisuuden ja yleisen järjestyksen ja turvallisuuden turvaamiseksi on lausuntojen mukaan tehtävä kaikkensa. Tutkimuksessaan Tsoukala toteaa myös, että kun terrorisminvastainen taistelu luokitellaan sodaksi, antaa se mahdollisuuden poikkeustoimiin ja sellaisiin uhrauksiin, joita ei rauhan aikana olisi mahdollista tehdä.³⁶ Valtioiden on ilman muuta tehtävä kaikki mahdolliset lailliset toimet suojellakseen ihmisiä terroriteoilta, mutta niitä ei saa tehdä ihmisoikeuksien kustannuksella eikä niitä rajoittaen. On erittäin vaarallista, jos esimerkiksi poliittisiin syihin vedoten julistetaan poikkeustila ja ruvetaan loukkaamaan ihmisoikeuksia.

Terrorismin vastatoimia normaalioloissa taas on käsitellyt Tuomas Ojanen muun muassa artikkelissaan *Perus- ja ihmisoikeudet terrorismin vastatoimissa Euroopan unionissa*³⁷, jossa hän kirjoittaa kielteisistä vaikutuksista, joita terrorismin vastaisilla toimilla on ja voi olla perus- ja ihmisoikeuksille. Artikkelissaan hän keskittyy EU:hun ja sen toimiin terrorismintorjunnassa ja toteaa, että vaikka terrorismin torjuntaa pidetään tärkeänä asiana kaikkialla, eroavat näkemykset perus- ja ihmisoikeuksien roolista valtioiden välillä. Ojanen

³⁴ Tsoukala 2006.

³⁵ Tsoukala 2006, s. 2.

³⁶ Tsoukala 2006, s. 1–3.

³⁷ Ojanen 2007.

tuo esille jo aiemminkin mainitun ehdottoman tärkeän seikan liittyen terrorismin torjuntaan ja ihmisoikeuksiin: terrorismintorjunnassa tulee perus- ja ihmisoikeuksien suojelemisen ja kunnioittamisen olla ”keskeisenä lähtökohtana”.³⁸ Hän kuitenkin toteaa, että joidenkin mielestä tällainen ajatus saattaa olla jopa naiivi, koska terrorisminvastaisessa taistelussa on jo syyllistytty niin moniin ihmisoikeusloukkauksiin. Ojanen on toteamuksessaan valitettavan oikeassa, mutta jos halutaan välttää uudet, ylimääräiset loukkaukset ja valtion henkilöihin kohdistamat ihmisoikeusloukkaukset, on lähdettävä perus- ja ihmisoikeuksien suojelemisesta ja kunnioittamisesta sekä pidettävä ne kaiken terrorismintorjunnan lähtökohtana.

Edellä on esitetty aikaisempaa tutkimusta tutkielman aiheesta monista eri näkökulmista ja siihen liittyvistä teemoista, ja seuraavaksi on tarkoitus sijoittaa käsillä oleva tutkimus tähän kenttään. Oma tutkimukseni sijoittuu kansainväliseen ympäristöön, koska vertailen eri tapauksia ja valtioita, joissa viranomaisen kuolettavaa voimankäyttöä on esiintynyt. Tutkimuskysymykseni näkökulma on erilainen kuin mitä aiemmissa tutkimuksissa on käsitelty, mutta kuten aiemmista tutkimuksista käy ilmi, ovat aihe ja teema hyvinkin keskusteltuja tieteen parissa. Tutkimuksessani yhdistyy jossain määrin elementtejä edellä mainituista tutkimuksista.

Oman tutkimukseni tarkoitus on tuoda esille tätä jo mainittua ajatusta ihmisoikeuksien ensiarvoisen tärkeästä asemasta terrorismintorjunnassa, jotta itse terrorismista johtuvien loukkausten lisäksi välttyttäisiin valtioiden tekemiltä ihmisoikeusloukkauksilta. Tutkimukseni sijoittuu ihmisoikeuksien puolelle, jolloin näkökulmani on erilainen kuin esimerkiksi kansalliseen turvallisuuteen tai ihmisoikeuksien rajoittamiseen liittyvä. Tutkimukseni liittyy eniten Ojasen, Russellin ja Skinnerin tutkimuksiin, mutta näkökulmani ja tutkimuskysymykseni ovat kuitenkin erilaiset. Russell kyllä käsittelee voimankäyttöä, mutta ei (pelkästään) terrorismintorjuntatilanteissa, Ojanen keskittyy yleisempiin terrorismintorjuntakeinoihin kuin vain viranomaisen voimankäyttöön ja Skinner taas yhdistää kuolettavan voimankäytön sen kaksijakoisuuteen ja yhteiskuntaan laajemmin. Omassa tutkimuksessani keskityn, kuten jo sanottu, terrorismintorjuntatilanteisiin, joissa viranomaisen voimankäyttö ei ole ollut ehdottoman välttämätöntä, joko lain puutteellisuuden tai lain noudattamatta jättämisen vuoksi, ja on siten johtanut henkilön

³⁸ Ojanen 2007, s. 1074. Katso myös A/HRC/34/61, para. 8.

kuolemaan. Keskityn tutkimuksessani nimenomaan eri valtioiden kansallisiin tapauksiin, jotka ovat tulleet EIT:n käsiteltäviksi, ja tarkastelen lainsäädäntöä, viranomaisten toimintaa ja voimankäyttöä yksittäisemmissä tilanteissa ja tuon esille, kuinka monilla eri tavoilla oikeutta elämään on voitu loukata sekä etsin syitä loukkauksille oikeusvaltion tilasta. Erona aiempiin tutkimuksiin, on näkökulmani myös rajatumpi, sillä keskityn ainoastaan 2 artiklan a)-c) -kohtiin, mutta toisaalta tutkimukseni yhdistää elementtejä jo tutkituista asioista.

Nyt kun olen perehtynyt aikaisempaan tutkimukseen aiheesta, on vuorossa Euroopan ihmisoikeussopimuksen, sen historian ja rakenteen lyhyt esittely.

1.5. Euroopan ihmisoikeussopimuksen syntyhistoria ja rakenne

Euroopan ihmisoikeussopimus on luotu YK:n Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen ihmisoikeusvelvoitteiden konkretisoimiseksi ja sen on allekirjoittanut 47 valtiota. Sopimuksen suunnittelu ja laatiminen alkoi Euroopan neuvoston (EN) parlamentaarisessa yleiskokouksessa vuonna 1949. EN:n ministerikomitea hyväksyi sopimusluonnoksen vuonna 1950, ja samana vuonna, 4. marraskuuta sopimus avattiin valtioiden allekirjoitettavaksi. EIS astui voimaan 3. syyskuuta 1953 kymmenen jäsenvaltion ratifioitua sen.³⁹ EIS syntyi lyhyen valmistelun tuloksena, mikä on hyvä ottaa huomioon sopimuksen taustaa käsiteltäessä. Valmistelun nopean aikataulun takia useampi kysymys jäi vielä avoimeksi ja heti alkuun oli tarpeen luoda lisäpöytäkirjoja – joita valtioiden ei kuitenkaan ole pakko ratifioida eivätkä kaikki olekaan tehneet niin –, joilla säänneltiin avoimeksi jääneitä kysymyksiä.⁴⁰

Euroopan ihmisoikeussopimuksen synnyn taustalla ovat toisen maailmansodan kauheudet, joiden seurauksena oli tarve luoda kansainvälisiä instrumentteja vastaavien tapahtumien estämiseksi tulevaisuudessa. Tärkeä ja uusi asia, jonka EIS toi mukanaan, oli, että sopimus ulottuu yksittäisiin henkilöihin, toisin kuin muut kansainväliset ja valtioita velvoittavat sopimukset. Jokaisella henkilöllä, jonka EIS:ssä turvattuja oikeuksia on loukattu, on oikeus saattaa päätöksensä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käsiteltäväksi.⁴¹

³⁹ Pellonpää 2018, s. 9–10.

⁴⁰ Pellonpää 2018, s. 10–11.

⁴¹ Sharpe 2010, s. 23.

Oikeuden elämään osalta voidaan todeta, että se on verrattain tuore kysymys EIT:n käsittelyssä, varsinkin terrorismintorjuntaan liittyen, sillä kuten luvussa 2.1. tulen huomaamaan, ensimmäinen EIS:n 2 artiklan sisältöä koskeva tapaus on vasta vuodelta 1995. Aiemmasta tutkimuksesta käy ilmi, että 2 artiklan ajantasaisuudesta on esitetty kritiikkiä; sen ei ole nähty enää suojelevan oikeutta elämään tarpeeksi kattavalla tavalla ja on nähty jääneen jälkeen ajastaan. Euroopan ihmisoikeussopimusta luodessaan valtiot eivät myöskään pystyneet varautumaan ja ottamaan huomioon kaikkia nykymaailman tilanteita, joissa esimerkiksi oikeus elämään tulisi käsille. Sopimus oli tarpeen saada voimaan nopeasti ja se edustaa omaa aikaansa. Tästä on esimerkkinä varsinkin 2 artiklan ensimmäisen kappaleen sanamuoto, jossa puhutaan elämän riistämisestä tahallisesti lainsäädännön niin määrätessä, vaikka nykyisin EIS:n lisäpöytäkirjoissa ja EIT:n oikeuskäytännössä onkin todettu kuolemanrangaistuksen olevan kielletty kaikissa olosuhteissa.⁴² Terrorismintorjuntaan liittyen on pidettävä mielessä, että vaikka terrori-iskuja onkin esiintynyt aikojen saatossa, oli maailman tilanne EIS:sta luotaessa varsin erilainen kuin nykyään. Myöhemmin oikeutta elämään koskevien loukkausten syitä käsitellessäni on hyvä pitää mielessä kuinka erilaiset valtiot ovat yhdessä sitoutuneet EIS:een ja kuinka vaikeaa kaikkia miellyttävä sopimus on ollut muodostaa, ja kuinka nopeasti se lopulta tehtiin.

EIS on jaettu kolmeen osaan: I oikeudet ja vapaudet, II Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ja III sekalaisia määräyksiä. 2 artikla, oikeus elämään, kuuluu ensimmäiseen osaan oikeudet ja vapaudet. 2 artiklassa on kaksi kappaletta, joista ensimmäisessä käsitellään mitä oikeus elämään pitää sisällään ja toisessa mahdollisista tilanteista, joiden tullessa kyseeseen elämän riistäminen voi olla seurausta ehdottoman välttämättömästä voimankäytöstä, eikä tällöin loukkaa EIS:n 2 artiklaa. Tästä pääsenkin seuraavaksi käsittelemään tarkemmin 2 artiklaa ja sen sisältöä.

2. EIS:n 2 artikla: oikeus elämään

Johdantoluvun jälkeen on aika siirtyä käsittelemään ensimmäistä tutkimuskysymyksen kannalta tärkeää tekijää, EIS:n 2 artiklan oikeutta elämään. Perehdyn ensin 2 artiklaan

⁴² EIS 6. pöytäkirjan 1 artikla, 13. pöytäkirjan 1 artikla; Al-Saadoon ja Mufdhi v. Yhdistynyt kuningaskunta 2010.

yleisesti ja sen jälkeen tarkemmin sen sisältöön ja erityisesti ehdottoman välttämättömyyden kriteeriin, jonka rikkomisesta johtuvia loukkauksia tutkimuksessa nimenomaan käsittelen.

Oikeus elämään on monisyinen ja laajalle ulottuva kysymys, jonka soveltamisessa tulee pohdittavaksi muun muassa, kuka on aiheuttanut elämän päättymisen, onko se tehty tahallisesti, onko elämän päättymisen ollut seurausta sallitusta ja ehdottoman välttämättömästä voimankäytöstä, tai onko valtio tutkinut tapauksen, jossa jonkun elämä on riistetty? Tässä tutkimuksessa keskityn elämän riistämiseen silloin kun se on ollut seurausta ehdottoman välttämättömästä voimankäytöstä, joten käsittelen 2 artiklan sisältöä ja ehdottoman välttämättömyyden kriteeriä.

2.1. Yleistä EIS:n 2 artiklasta

EIS:n 2 artiklan oikeus elämään on ensimmäinen varsinainen oikeus, joka EIS:ssä mainitaan heti 1 artiklan yleisen ihmisoikeuksien kunnioittamisvelvollisuuden jälkeen. Oikeus elämään on todella tärkeä, perustavanlaatuinen oikeus⁴³ ja oikeus, joka on oltava, jotta henkilön on mahdollista nauttia sopimuksen takaamista muista oikeuksista. EIS:n 2 artiklasta ei voi poiketa edes EIS:n 15 artiklan mukaisessa eli kansakunnan elämää uhkaavassa tilanteessa (pois lukien laillisista sotatoimista aiheutuneet kuolemantapaukset).⁴⁴ Oikeuden elämään sanotaan olevan absoluuttinen oikeus, mitä se ei kuitenkaan mielestäni ole täysin samalla tavalla kuin EIS:n 3 artikla. 3 artikla sisältää kidutuksen kiellon, johon ei ole olemassa ainuttakaan poikkeusta tai erityistilannetta, jossa kidutus olisi sallittu tai ei rikkoisi 3 artiklaa.⁴⁵ Toisin taas on 2 artiklan oikeuden elämään kanssa, sillä elämän riistäminen voi olla mahdollinen seuraus ehdottoman välttämättömästä voimankäytöstä 2 artiklan toisessa kohdassa mainittujen tilanteiden täytyessä, vaikka kenelläkään ei suoraan ole oikeutta toisen elämän riistämiseen. Yleensä oikeutta elämään kuitenkin pidetään absoluuttisena oikeutena, sillä sitä ei ole sallittua loukata ja koska siitä ei voida poiketa (edes

⁴³ Tagayeva ym v. Venäjä kohta 599: ”the most fundamental human right under the Convention”. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on myös tapauksissa McCann ja muut v. Yhdistynyt kuningaskunta, kohta 147; Osman v. Yhdistynyt kuningaskunta, kohta 115; Streletz, Kessler ja Krenz v. Saksa, kohta 87; Calvelli ja Ciglio v. Italia, kohta 48 ja Pretty v. Yhdistynyt kuningaskunta, kohta 38 todennut oikeuden elämään olevan etusijalla. Salinas de Frías 2012, s. 18.

⁴⁴ EIS:n 15 artiklan 1 ja 2 kohdat.

⁴⁵ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 127.

yleisen hätätilan ollessa kyseessä)⁴⁶, ja koska elämän riistäminen voi olla ainoastaan seuraus sallitusta toiminnasta.

Oikeuteen elämään liittyy läheisesti myös EIS:n 6. lisäpöytäkirjan 1 ja 2 artiklat kuolemanrangaistuksen poistamisesta ja kuolemanrangaistuksesta sodan aikana sekä 13. lisäpöytäkirjan 1 artikla niin ikään kuolemanrangaistuksen poistamisesta. Koska tutkimuksessa en kuitenkaan keskity kuolemanrangaistukseen, eivätkä kaikki valtiot ole ratifioineet lisäpöytäkirjoja, en tässä tutkimuksessa käsittele näitä lisäpöytäkirjojen artikloja, vaan keskityn ainoastaan varsinaisen sopimuksen 2 artiklaan.

Ensimmäinen EIS:n 2 artiklan sisältöä koskeva tuomio, *McCann ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta*⁴⁷, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa annettiin vuonna 1995 eli vasta yli 40 vuotta ihmisoikeussopimuksen voimaantulon jälkeen. Uusin 2 artiklaa koskeva tapaus (joka ei kuitenkaan täytä tutkimusaineiston kriteereitä, enkä sitä siksi käsittele) taas on vuodelta 2020⁴⁸. EIT on *McCann*-ratkaisussaan luonut periaatteet viranomaisen voimankäytöstä oikeuteen elämään liittyvissä tapauksissa. Käsittelem näitä periaatteita hiukan myöhemmin, luvussa 2.3.2. Kiinnostavaa on, miksi kysymys oikeudesta elämään tuli EIT:n käsiteltäväksi vasta niin myöhään sopimuksen voimaantulon jälkeen, mutta valitettavasti tässä tutkimuksessa ei ole mahdollisuutta perehtyä asiaan sen tarkemmin. Seuraavaksi käsittelem EIS:n 2 artiklan sisältöä.

2.2. EIS:n 2 artiklan sisältö

EIS:n 2 artikla turvaa oikeuden elämään seuraavasti:

”1. Jokaisen oikeus elämään on suojattava laissa. Keneltäkään ei saa riistää hänen elämänsä tahallisesti, paitsi tuomioistuimen päätöksen täytäntöön panemiseksi silloin, kun hänet on tuomittu rikoksesta, josta laissa määrätään tällainen rangaistus.

2. Elämän riistämistä ei voida katsoa tämän artiklan vastaiseksi teoksi silloin, kun se seuraa voimankäytöstä, joka on ehdottoman välttämätöntä:

a) kenen hyvänsä puolustamiseksi laittomalta väkivallalta;

⁴⁶ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 64.

⁴⁷ *McCann ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta*. EIT on jo aiemmin ottanut kantaa 2 artiklaan, mutta jättänyt tapauksen tutkimatta, esim. *Stewart v. Yhdistynyt kuningaskunta* (dec.), 10044/82, 10.7.1984.

⁴⁸ *M.A. ym. v. Bulgaria*, 5115/18, 20.2.2020.

- b) laillisen pidätyksen suorittamiseksi tai laillisen vapaudenriiston kohteeksi joutuneen henkilön paon estämiseksi;*
- c) mellakan tai kapinan kukistamiseksi laillisin toimin.”*

Tutkimuksessa keskityn tarkastelemaan 2 kappaletta ja sen kaikkia alakohtia. Tärkeä termi tutkimuksen kannalta on termi ”ehdottoman välttämätöntä”, jonka soveltumiskynnys on korkeampi kuin artiklojen 8–11 ”välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa”.⁴⁹ Käsittelen tätä ”ehdottoman välttämätön” -kriteeriä tarkemmin myöhemmin luvussa 2.3.

EIS:n 2 artiklan 2 kappaleen käsittelyssä ja tulkinnassa on ensiarvoisen tärkeää huomioida sanamuoto. Kuten aiemmin todettu, 2 kappale ei sinänsä salli elämän riistämistä, vaan ainoastaan toteaa, ettei elämän riistämistä voida katsoa artiklan vastaiseksi tietyissä tilanteissa. 2 kappale sallii ainoastaan ehdottoman välttämättömästä voimankäytöstä mahdollisesti seuraavan henkilön kuoleman. Elämän riistäminen voi siis olla tahtomatonta, mutta sallittu seuraus ehdottoman välttämättömästä voimankäytöstä jonkin 2 kappaleessa mainitun tavoitteen saavuttamiseksi.⁵⁰ Elämän riistämisen taustalla täytyy olla sellainen tilanne (a, b tai c), jossa on ollut ehdottoman välttämätöntä käyttää voimaa. Tämä liittyy myös edellä mainittuun eroon 3 artiklan absoluuttisuuden kanssa.

2 artiklan luettelo tilanteista, joissa kuoleman aiheutuminen voimankäytön seurauksena ei riko artiklaa eikä siis loukkaa oikeutta elämään, on tyhjentävä. Missään muissa tapauksissa ei kuolettavan voiman käyttö ole sallittua, eikä kuolettavan voiman käyttö perusta kenellekään oikeutta riistää toisen henkeä.⁵¹ 2 artiklan 2 kappale kertoo selkeästi tilanteet, joissa hengen riistäminen on ehdottoman välttämättömän voimankäytön seurauksena mahdollista. Jos on kyseessä a) kenen hyvänsä puolustaminen laittomalta väkivallalta, b) laillisen pidätyksen suorittaminen, laillisen vapaudenriiston kohteeksi joutuneen henkilön paon estäminen tai c) mellakan tai kapinan kukistaminen laillisin toimin, ja tämä tehdään voimankäytöllä, joka on ehdottoman välttämätöntä, on mahdollista, että seurauksena on elämän riistäminen.

⁴⁹ McCann ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta, kohta 149.

⁵⁰ Guide sur l'article 2 de la Convention européenne des droits de l'homme – Droit à la vie, s. 22; McCann v. Yhdistynyt kuningaskunta, kohta 148; Gül v. Turkki, kohta 77.

⁵¹ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 73–74.

Oikeus elämään pitää sisällään useamman osakriteerin, joita täytyy tarkastella, kun pohditaan, onko valtio syyllistynyt artiklan rikkomiseen. Käsittelyn selkeyttämiseksi 2 artikla voidaan jakaa kolmeen osaan: velvollisuuteen tehdä toimenpiteitä elämän suojelemiseksi (positiivinen velvoite), elämän riistämisen kieltoon (negatiivinen velvoite) ja prosessuaalisiin vaatimuksiin.⁵² Jako voidaan tehdä myös seuraavasti: viranomaisten voimankäyttö, hengenmenetykset yksityisten välisissä suhteissa ja prosessuaaliset keinot⁵³, ja näistä tutkimuksen kannalta keskeisin kysymys on viranomaisen voimankäyttö. Seuraavanlainen jako on myös mahdollinen. Ensinnäkin artiklaan sisältyy yhtäältä materiaallinen velvoite ja toisaalta prosessuaalinen velvoite.⁵⁴ Toiseksi artiklaan kuuluu sekä positiivinen että negatiivinen toimintavelvoite valtiolle.⁵⁵ Materiaalinen velvoite pitää sisällään positiivisen ja negatiivisen velvoitteen. Käytän tutkimuksessa tätä viimeksi mainittua jakoa materiaalliseen, prosessuaaliseen, positiiviseen ja negatiiviseen velvoitteeseen, jotta esitys olisi mahdollisimman selkeä, ja koska tutkimusaineiston tapauksia voi havainnollisimmin ryhmitellä tämän jaottelun avulla.

2.2.1. Materiaalinen velvoite

Materiaalinen velvoite tarkoittaa, että valtiolla on velvollisuus suojella ihmisten elämää ja olla puuttumatta heidän oikeuteensa elää. Valtion on säädettävä laissa oikeuden elämään suojelusta sekä toteutettava toimia, joilla elämää suojellaan. Materiaalinen velvoite siis sisältää positiivisen ja negatiivisen velvoitteen. 2 artiklan ensimmäinen kappale velvoittaa valtiot positiivisiin toimiin, kun taas artiklan toinen kappale pitää sisällään negatiivisen toimintavelvoitteen (joiltain osin myös positiivisen velvoitteen, sillä kyse on hengen puolustamisesta).⁵⁶ Positiivinen toimintavelvoite tarkoittaa, että valtion on tehtävä toimia elämän suojelemiseksi ja luotava lainsäädäntöä, joka turvaa henkilön oikeuden elämään. Esimerkiksi rikoslainsäädännöllä valtio voi täyttää positiivista toimintavelvoitettaan, mutta sen on lisäksi luotava ja käytettävä mekanismeja lakien täytäntöönpanoon.⁵⁷ Samoin valtion on ennaltaehkäistävä ja suojeltava ihmisiä yksityishenkilöiden aiheuttamilta loukkauksilta. Negatiivinen velvoite taas tarkoittaa, että valtion täytyy olla puuttumatta henkilön oikeuteen

⁵² Pellonpää 2018, s. 371–391. Jaottelu on tehty näin myös 2 artiklaa koskevassa ohjekirjassa Guide sur l'article 2 de la Convention européenne des droits de l'homme – Droit à la vie.

⁵³ Hirvelä – Heikkilä 2017, luku 2.

⁵⁴ Pellonpää et al. 2018, s. 371; Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 64–65.

⁵⁵ *ibid.*

⁵⁶ Pellonpää 2018, s. 371.

⁵⁷ L.C.B. v. Yhdistynyt kuningaskunta ja Osman v. Yhdistynyt kuningaskunta.

elää eli valtio ei saa riistää henkilön henkeä (paitsi jos se on seuraus 2 kappaleessa mainituissa tilanteissa tapahtuvasta voimankäytöstä) eikä sen tule käyttää kohtuutonta eikä tarpeetonta voimaa.⁵⁸

2.2.2. Prosessuaalinen velvoite

Materiaalisen velvoitteen lisäksi 2 artiklaan sisältyy prosessuaalisia toimintavelvoitteita. EIS:n 1 artiklan mukaisen yleisen ihmisoikeuksien kunnioittamisen velvoitteen seurauksena 2 artiklaan kuuluu sisäinen prosessuaalinen toimintavelvoite. Tämä tarkoittaa, että valtion on suoritettava tehokas tutkinta eli että valtion on tutkittava kuolemantapaukset, joita on tapahtunut EIS:n 2 artiklan alaisuudessa, yhtä lailla valtion oman toiminnan kuin yksityishenkilönkin toimesta.⁵⁹ Koska oikeudessa elämään on kyse niin perustavanlaatuisesta oikeudesta, on valtion oikeus puuttua yksityisten välisiin suhteisiin suurempi⁶⁰, mikä tarkoittaa sitä, että valtion on tutkittava esimerkiksi terroristin yksityishenkilölle aiheuttama kuolemantapaus. Prosessuaalinen velvoite on luonteeltaan positiivinen velvoite, sillä se velvoittaa valtion tekemään tutkinnan kuolemantapauksista.

2.3. Ehdottoman välttämättömyyden arviointi

Viranomaisen voimankäytön määrää sääntelee ehdottoman välttämättömyyden kriteeri. Tutkimuksessa tutkin nimenomaan kuolettavan voiman ehdotonta välttämättömyyttä, joka mainitaan suoraan artiklassa, ja jonka jäädessä täyttymättä, voi kyseessä olla oikeuteen elämään kohdistuva loukkaus. Voimankäytön ehdottoman välttämättömyyden arviointi koostuu useista tekijöistä, joita seuraavaksi käsittelen. Tutkimuksessani keskityn ehdottoman välttämättömyyden kriteeriin kokonaisuudessaan tarkastellen kuitenkin lähemmin sen osatekijöitä tapauksia käsitellessäni.

Kuolettavan voiman käytölle on tiukat kriteerit ja kaksivaiheinen testi, jonka avulla voidaan selvittää, onko kuolettava voimankäyttö ollut 2 artiklan kriteereiden mukaista. Ensinnäkin kuolettavan voiman käytön tulee olla ehdottoman välttämätöntä – tämä kriteeri jakautuu

⁵⁸ Pellonpää 2018, s. 371; Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 64.

⁵⁹ McCann ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta, kohta 161.

⁶⁰ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 65; Hadzhiyska v. Bulgaria (dec.), kohta 15.

vilpittömään uskoon ja ehdottomaan välttämättömyyteen⁶¹ – ja toiseksi sen tulee olla suhteellisuusperiaatteen mukaista.⁶² Käsittelen ensin lyhyesti suhteellisuusperiaatteen ja sitten tarkemmin vilpittömän uskon ja ehdottoman välttämättömyyden käsitteet.

Suhteellisuusperiaate tarkoittaa, että kuolettavan voiman käytön tulee olla suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden – siis a) kenen tahansa hengen suojelemiseksi laittomalta väkivallalta, b) laillisen pidätyksen suorittamiseksi tai laillisen vapaudenriiston kohteeksi joutuneen henkilön paon estämiseksi tai c) mellakan tai kapinan kukistamiseksi laillisin toimin (tutkimuksen kontekstissa terrorismintorjuntatilanteissa). Viranomaisen voimankäytön tulee perustua sen kohteena olevan henkilön toimiin ja käyttäytymiseen, jotka aiheuttavat sen, että voimakeinojen käyttö on ehdottoman välttämätöntä.⁶³ Esimerkiksi kuolettavan voimankäytön kohdistuessa terroristiin, on terroristin toimien, tai suunniteltujen tulevien toimien, oltava sellaisia, jotka ”pakottavat” viranomaisen turvautumaan (kuolettavaan) voimankäyttöön. Voimankäyttö ei siis voi olla ehdottoman välttämätöntä, jos sen kohteena olevan henkilön toiminta ja käyttäytyminen eivät anna aiheutta turvautua tällaiseen voimankäyttöön. Voimankäyttö ei saa ylittää sitä, mikä on tarpeen suhteessa tiettyyn tekoon, jotta se voisi olla loukkaamatta oikeutta elämään.

2.3.1. Vilpitön usko

Ehdottoman välttämättömyyden arvioimisen kaksivaiheiseen testiin kuuluu ensinnäkin vilpitön usko (*honest and genuine belief*) väkivallan uhasta, ja uskon tulee perustua järkeviin syihin.⁶⁴ Tämä tarkoittaa sitä, että arvioinnissa otetaan voimaa käyttäneen henkilön subjektiivinen näkökulma tilanteesta, jossa hän on esimerkiksi suojellut ketä tahansa laittomalta väkivallalta.⁶⁵ Voimaa käyttäneellä henkilöllä on voimaa käyttäessään täytynyt olla järkeviin syihin perustunut vilpitön usko siitä, että henkilö (tässä tapauksessa terroristi) on aikonut käyttää tai uhannut käyttää väkivaltaa. Tällaisessa kuolettavan voimankäytön arvioimisen tilanteessa ei siis ole omaksuttu objektiivista ulkopuolisen henkilön näkökulmaa, vaan EIT on ottanut käyttöön nimenomaan kuolettavaa voimaa käyttäneen

⁶¹ Yleisen käsitteen jako kahteen alakäsitteeseen, joista toinen on sama kuin itse yläkäsite ei mielestäni ole kaikista selkein, mutta näin asia on kuitenkin nähty.

⁶² Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 74.

⁶³ Assenov ym. v. Bulgaria, kohta 104; Kaçak ja Ebinç v. Turkki, kohta 42.

⁶⁴ Gül v. Turkki, kohta 78.

⁶⁵ Armani da Silva v. Yhdistynyt kuningaskunta, kohdat 245 ja 248; Giuliani ja Gaggio v. Italia, kohdat 179 ja 188; Bubbins v. Yhdistynyt kuningaskunta, kohta 139.

henkilön subjektiivisen näkökulman, yrittäen asettua tämän asemaan. Näin on sekä tilanteessa, jossa arvioidaan henkilön vilpittömyyttä uskoa, että tilanteessa, jossa arvioidaan voimankäytön välttämättömyyttä.⁶⁶

2.3.2. Ehdoton välttämättömyys

Toisena osana ehdottoman välttämättömyyden arviointia on itse ehdottoman välttämättömyyden kriteeri. Kuten jo aiemmin mainitsin, on EIT ensimmäisessä 2 artiklan sisältöä ja myös kuolettavan voimankäytön ehdotonta välttämättömyyttä koskevassa ratkaisussaan *McCann ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta* vuonna 1995 määritellyt ”ehdottoman välttämätön” -käsitteen toteamalla, että kyseessä on tiukempi ja pakottavampi (*stricter and more compelling*) välttämättömyyden testi kuin mitä EIS:n 8–11 artiklojen toisten kappaleiden ”välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa” -kriteeri.⁶⁷ Ehdoton välttämättömyys on korkeampi vaatimus, kuin 8–11 artikloihin sisältyvä vaatimus välttämättömyydestä demokraattisessa yhteiskunnassa.⁶⁸ Nämä muut artiklat jättävät tilaa kansalliselle harkintavallalle, mihin 2 artiklan ehdottoman välttämättömyyden arvioinnissa ei ole mahdollisuutta.⁶⁹

Ehdottoman välttämättömyyden arvioinnissa otetaan huomioon monia seikkoja⁷⁰, kuten olosuhteet, tekojen suunnittelu ja kontrolli⁷¹, voimankäytön tarkoitus, hengelle ja terveydelle aiheutettu vaara, vaihtoehtoiset toimintatavat kuolettavalle voimankäytölle, ennakoitava riski siitä, että voimankäyttö saattaa johtaa elämän riistämiseen sekä se, onko tilanteeseen olemassa relevantit oikeudelliset säännökset⁷². Viranomaisoperaatioissa on myös kiinnitettävä huomiota henkilöiden elämän suojelemiseen.⁷³ Huomautettakoon tässä vaiheessa, että EIT ei tutkimuksessa käsitellyissä tapauksissa viittaa niinkään järkeviin syihin perustuvaan vilpittömyyden uskoon, koska siitä ei tapauksissa näyttäisi olevan epäilystä, vaan keskittyä ”ehdottoman välttämätön” -kriteerin eri seikkojen tutkimiseen. Tutkimusaineiston tapausten kannalta kiinnostavimmat esille tulevat seikat ovat tekojen

⁶⁶ *Armani da Silva v. Yhdistynyt kuningaskunta*, kohta 245.

⁶⁷ *McCann ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta*, kohta 149.

⁶⁸ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 74; Pellonpää 2018, s. 383.

⁶⁹ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 74.

⁷⁰ *Stewart v. Yhdistynyt kuningaskunta*, (dec.).

⁷¹ *Makaratzis v. Kreikka*, kohdat 56–59; *Gül v. Turkki*, kohta 78.

⁷² *Nachova ym. v. Bulgaria*, kohta 93.

⁷³ *McCann ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta*, kohdat 148–150.

suunnittelu ja kontrolli sekä relevanttien oikeudellisten säännösten olemassaolo. Toki tapauksissa esiintyy myös muitakin seikkoja perusteina loukkauksille, ja aina on otettava huomioon tietyn yksittäistapauksen olosuhteet, mutta varsin monessa tutkimusaineiston tapauksessa suuri painoarvo annetaan tekojen suunnittelun ja kontrollin sekä lainsäädännön pohtimiseen. Käsittelen näitä myöhemmin luvussa 4.

Käsiteltyäni EIS:n 2 artiklan oikeutta elämään, siirryn seuraavaksi käsittelemään toista tutkimuskysymyksen sisällön ymmärtämisen kannalta tärkeää tekijää eli terrorismia ja etenkin terrorismintorjuntaa.

3. Terrorismia ja sen torjuntaa koskeva sääntely

Tässä luvussa siirryn tutkimuskysymyksen kannalta toiseen olennaiseen taustalukuun, nimittäin käsittelemään terrorismia ja terrorismintorjuntaa sekä kansallista lainsäädäntöä terrorismintorjuntaan, viranomaisen voimankäyttöön ja oikeuteen elämään liittyen. Aloitan kansainväliseltä tasolta selvittämällä mitä terrorismi tarkoittaa ja jatkan terrorismintorjunnan määrittelyyn erityisesti Euroopan neuvoston instrumenteilla. Tämän jälkeen käsittelen teemaan liittyvää kansallista lainsäädäntöä Turkissa, Venäjällä ja Yhdistyneessä kuningaskunnassa – valtioissa, joissa on tapahtunut eniten loukkauksia oikeudelle elämään.

3.1. Terrorismin määritelmä

Terrorismintorjunnan onnistuneen tutkimisen mahdollistamiseksi on ensin tutustuttava terrorismin käsitteeseen ja määritelmään. Terrorismille ei ole olemassa yhtä kansainvälisesti hyväksyttyä määritelmää, vaan ainoastaan erilaisia sektorikohtaisia määritelmiä, kuten lentoaluksessa tehtyihin terroristisiin tekoihin, terroristisiin pommituksiin ja terrorismin rahoitukseen liittyviä määritelmiä eri sopimuksissa.⁷⁴ Yleisen määritelmän luominen, niin että se miellyttäisi kaikkia valtioita, on erittäin vaikeaa ja poliittisesti herkkä kysymys, vaikka tarvetta olisikin terrorismin yleisemmälle määritelmälle.⁷⁵ Vaikka terrorismille olisikin kansainvälisesti tietty määritelmä (jollakin sektorilla), voivat kansalliset määritelmät terrorismiin liittyvien rikosten osalta vaihdella ja niistä voi syntyä ongelmia ihmisoikeuksien

⁷⁴ OHCHR 2008 s. 41; Yesilkaya 2010, s. 50–55.

⁷⁵ Golder – Williams 2004, s. 273.

näkökulmasta niin, etteivät ne täytä jonkun ihmisoikeusartiklan vaatimuksia.⁷⁶ Terrorismin erilaiset määritelmät valtioiden välillä voivat aiheuttaa ongelmia myös ihmisten yhdenvertaisuudelle, jos kaikki eivät asuin- tai oleskeluvaltionsa terrorismin määritelmän vuoksi saa heille EIS:n takaamia valtiosta riippumattomia ihmisoikeuksia. Voi olla myös mahdollista, että tietyn valtion eri viranomaisilla on hiukan erilaiset määritelmät ja käsitykset sanan tarkasta merkityksestä, mikä voi vaikeuttaa viranomaisten välistä yhteistyötä.⁷⁷

Sanan ”terrorismi” voidaan sanoa olevan yhtä aikaa hämmentävä, vaarallinen ja välttämätön (*confusing, dangerous and indispensable*).⁷⁸ Hämmentävyys johtuu siitä, ettei sanalla ole yhtä merkitystä, vaan se voi tarkoittaa eri asioita eri ihmisille ja viranomaisille. Vaarallisuus taas johtuu siitä, että sanasta voi tulla propagandan väline varsin helposti ja sitä voidaan käyttää väärin. Välttämätöntä terrorismin ymmärtäminen ja määrittelemine on kuitenkin sen takia, että on olemassa oikea ilmiö, joka uhkaa yhteiskuntaa, ja sitä täytyy ymmärtää, jotta sitä voisi torjua.

Monet määritelmät määrittelevät terrorismin tekoina, joilla on tarkoitus luoda pelkoa (*terror*, myös *intimidation* ja *fear*) ja joiden tarkoituksena on jonkin poliittisen tai ideologisen tavoitteen ajaminen ja saavuttaminen. Terrorismin kohteena on myös tavallisesti siviilihenkilöt.⁷⁹ Terrorismissa on erilaisia tunnusmerkkejä, jotka – ja joiden painotukset – kuitenkin vaihtelevat valtioiden välillä. Useissa määritelmissä terrorismin määritellään sisältävän väkivaltaa tai jonkinlaista uhkaa, kuten muun muassa Yhdistyneen kuningaskunnan terrorismin määritelmässä.⁸⁰ Joissakin määritelmissä edellytetään satunnaisuutta, joissakin pakkoa (*coercion*) ja joissakin määritelmissä terrorismi määritellään lainvastaisena ei-valtiollisena väkivaltana (*unlawful violence by non-state actors*).⁸¹

On syytä pitää mielessä, että EIT on ensimmäinen kansainvälinen tuomioistuin, joka on joutunut käsittelemään terrorismin kysymyksiä ja sen vaikutuksia ihmisoikeuksille. Ei ole

⁷⁶ OHCHR 2008, s. 40.

⁷⁷ Roberts 2008, s. 5.

⁷⁸ Roberts 2008, s. 5.

⁷⁹ OHCHR 2008, s. 5; Lawson 2011, s. 140.

⁸⁰ OECD, s. 3.

⁸¹ Shanahan 2016, s. 106–108.

olemassa kansainvälisesti hyväksyttyä määritelmää terrorismille, eikä ole myöskään mitään kansainvälistä tuomioistuinta, jonka eteen terrorismitapaukset voisi viedä käsiteltäväksi, joten terrorismiin liittyvät tapaukset, koska ne liittyvät ihmisoikeuksiin, ovat tulleet EIT:n käsiteltäväksi.⁸²

3.2. Terrorismintorjunta ja kansainväliset sopimukset

Vaikka terrorismin määritelmästä ei vallitse yleistä kansainvälistä yksimielisyyttä, on kuitenkin olemassa paljon kansainvälisiä – ja kansallisiakin – sopimuksia ja muita instrumentteja terrorismin torjumiseksi.

Edellisessä luvussa olen käsitellyt terrorismia ja sen määritelmää, mutta tutkimusta varten on tarkasteltava erityisesti mitä terrorismintorjunta tarkoittaa. Ensin on otettava huomioon erilaiset termit, joita käytetään terrorismintorjunnasta puhuttaessa. Kirjallisuudessa esiintyy erilaisia termejä, kuten terrorisminvastainen taistelu, terrorismintorjunta, terrorismin vastaiset toimet, terrorismin vastainen sota, mutta mikä näistä on ”oikea” ja mitä näistä on sopivinta käyttää tämän tutkimuksen kontekstissa? Tässä tutkimuksessa käytän otsikon mukaista termiä terrorismintorjunta. Termit terrorisminvastainen taistelu tai englanninkieliset ilmaisut *war on terror* tai *war against terrorism* tai *fight against terrorism* ovat voimakkaita termejä kuvaamaan toimia terrorismin torjumiseksi ja sisältävät voimakkaan ja hyvin arvolatautuneen asenteen terrorismia kohtaan. Ranskan kielessä useimmiten käytetty *lutte contre le terrorisme* vastaa suomen kielen sanaa taistelu, mutta myös torjunta.

Toimissa terrorismin kitkemiseksi on kyse ihmisoikeuksien suojelemisesta ja turvaamisesta sekä tietysti terrorismin torjumisesta, joten mielestäni on aiheellista käyttää neutraalimpaa termiä terrorismintorjunta, joka kuitenkin kuvaa hyvin mikä sen tarkoitus on. Tällä tavoin pyrin myös osaltani edistämään kuvaa terrorismiin vastaamisesta mahdollisimman asiallisin ja laillisin tavoin. Jos terrorismia pyritään torjumaan julistaen ”sotaa” sitä vastaan, kuten joissain valtioissa saatetaan tehdä, voivat ihmisoikeuksien suojeleminen ja rauhanomaiset keinot olla vaikeita toteuttaa. Päinvastoin, tilanne saattaa pahentua ja johtaa ihmisoikeusloukkauksiin tai niiden tarpeettomaan rajoittamiseen. Terrorismintorjunnan

⁸² Salinas de Frías 2013, lyhennelmä.

tulee olla lakiin ja oikeuteen perustuvaa sääntöjä noudattavaa ja ihmisoikeuksia kunnioittavaa toimintaa. Torjunnassa on lisäksi kyse toimista, jotka tapahtuvat ennen terroritekoa tai terrori-iskua, kuten lainsäädännöstä ja operaatioiden suunnittelusta.

Koska terrorismin määritelmästä ei vallitse yksimielisyyttä, on entistä tärkeämpää, että sen torjunnassa kunnioitetaan ihmisoikeuksia. Muuten on helppo ajautua tilanteeseen, jossa valtiot päättävät mielivaltaisesti ja saattavat muuttaa tai laajentaa terrorismin merkitystä kuhunkin tilanteeseen sopivaksi. Terroristeiksi saatetaan määritellä kaikki, jotka valtiot haluavat määritellä terroristeiksi, vaikka todellisuudessa he eivät olisikaan terroristeja. Kuten jo aiemmin mainittu, voi terrorismin torjunta olla tehokasta ainoastaan, jos siinä noudatetaan perus- ja ihmisoikeuksia; terrorismintorjunnan on oltava ehdollista ihmisoikeuksien noudattamiselle.⁸³

Mitä terrorismintorjunta sitten tarkoittaa? Se tarkoittaa toimia, joita tehdään terrorismin torjumiseksi. Terrorismin torjuntaan on olemassa monia erilaisia kansainvälisiä, alueellisia ja kansallisia välineitä, joista tässä keskityn etupäässä Euroopan neuvoston instrumentteihin, kuten sopimuksiin ja strategioihin.

Euroopan neuvoston ministerikomitea on vuonna 2002, heti syyskuun 11:en 2001 jälkeen, ottanut käyttöön ihmisoikeuksia ja terrorismintorjuntaa koskevat suuntaviivat, *Guidelines on human rights and the fight against terrorism*, joissa se toteaa muun muassa valtioiden velvoitteen suojella kaikkia terrorismilta, torjuntatoimien mielivaltaisuuden kiellon, terrorismisvastaisten toimien perustumisen lakiin sekä henkilön yksityisyyteen vaikuttavien toimien suhteellisuuden ja minimoimisen.⁸⁴ Ministerikomitea on suuntaviivojen esipuheessa todennut, että mitään terroritekoja ei voida antaa anteeksi tai oikeuttaa vetoamalla ihmisoikeuksiin eikä oikeuksien väärinkäyttöä koskaan suojella. Samalla se on todennut myös, että ei ole ainoastaan mahdollista, vaan myös ehdottoman välttämätöntä taistella terrorismia vastaan ihmisoikeuksia ja oikeusvaltioperiaatetta kunnioittaen.

Suuntaviivojen ensimmäisen kohdan mukaan valtioilla on velvollisuus tehdä toimenpiteitä kaikkien sen lainkäyttöalueen alaisena olevien henkilöiden perusoikeuksien, etenkin

⁸³ katso Dick Martyn puheenvuoro 7.4.2008 Euroopan parlamentin pyöreän pöydän keskustelussa "Public provocation to commit terrorist offences".

⁸⁴ Euroopan neuvoston ministerikomitea 11.7.2002.

oikeuden elämään, suojelemiseksi terroriteoilta. Toisen kohdan mukaan kaikkien terrorismin torjumiseksi tehtyjen toimenpiteiden tulee noudattaa ihmisoikeuksia ja oikeusvaltioperiaatetta, eivätkä toimet saa olla mielivaltaisia, syrjiviä tai rasistisia. Toimenpiteiden on lisäksi tapahduttava asianmukaisen valvonnan alla. Kolmannen kohdan mukaan kaikkien terrorismin torjumiseksi tehtävien toimenpiteiden on oltava lainmukaisia, ja jos jokin toimenpide rajoittaa ihmisoikeuksia, tulee rajoitusten olla mahdollisimman tarkasti määriteltyjä, tarpeellisia sekä suhteessa tavoiteltuun päämäärään. Kuudennen kohdan mukaan terrorismin torjunnaksi tehtyjen toimenpiteiden täytyy olla suunniteltu ja kontrolloitu tavalla, joka minimoi suurimmassa mahdollisessa määrin turvautumisen kuolettavaan voimaan. Turvallisuusviranomaisten aseiden käytön on oltava ehdottoman (*strictly*) suhteellista päämäärään eli ihmisten suojelemiseen laittomalta väkivallalta nähdessä.

Euroopan neuvostolla on myös terrorismin ennaltaehkäisyä koskeva yleissopimus, *Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism*⁸⁵, niin kutsuttu Varsovan sopimus, vuodelta 2005, jossa säädetään muun muassa kansainvälisestä yhteistyöstä, kansallisista terrorisminehkäisymenetelmistä, terroritekojen sanktioinnista ja uhrien suojelemisesta. Samoin säädetään, että tiettyjen tekojen kriminalisoinnissa valtioiden on otettava huomioon ihmisoikeusvelvoitteet, etenkin sananvapaus, yhdistymisvapaus sekä uskonnonvapaus. Sopimuksen tavoitteet ja säännökset viittaavat nimenomaan ennaltaehkäisyyn, jota valtiotkin omalla lainsäädännöllään ja viranomaiset omalla toiminnallaan ennen terrorismintorjuntaoperaatioon ryhtymistä tekevät.

Lisäksi Euroopan neuvosto on jo vuonna 1977 tehnyt eurooppalaisen yleissopimuksen terrorismin vastustamisesta, *European Convention on the Suppression of Terrorism*⁸⁶. Sopimus tehtiin lisääntyneiden terrorismitapausten takia ja jotta tällaisia rikoksia tehneet eivät välttäisi rangaistuksia. Sopimuksessa todetaan, että rikoksen johdosta tapahtuva luovutus on hyvä tapa estää tällaiset rikokset ja sopimuksessa määritellään millaiset rikokset eivät ole poliittisia rikoksia.

Euroopan neuvoston pääelin terrorismintorjuntaan liittyvissä asioissa on *Comité de lutte contre le terrorisme* (CDCT) eli terrorismintorjuntakomitea. Komitean pääinstrumenttina on

⁸⁵ Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism, Council of Europe Treaty Series – No. 196, 16.05.2005.

⁸⁶ European Convention on the Suppression of Terrorism, European Treaty Series No. 90, 27.01.1997.

vuoden 2005 Varsovan sopimus sekä sen lisäpöytäkirja, joka astui voimaan vuonna 2017. Lisäpöytäkirjan mukaan valtioiden on muun muassa tehtävä rangaistavaksi terroristiseen ryhmään kuuluminen ja terroristiseen koulutukseen osallistuminen ja ulkomaille matkaaminen terroristisessa tarkoituksessa. Toinen tärkeä instrumentti terrorismintorjuntakomitealle on Euroopan neuvoston terrorisminvastainen strategia vuosille 2018–2022⁸⁷, jonka painopisteitä ovat ehkäisy, syytteeseen asettaminen sekä suojele. Tutkimuksen kannalta kiinnostavin on luku syytteeseen asettamisesta, jossa käsitellään muun muassa todisteiden keräämistä.

Tietysti myös EU:n tasolla on instrumentteja terrorismin torjumiseksi, mutta koska tässä tutkimuksessa käsitellän EIT:n tapauksia, jotka koskevat muun muassa ei-EU-maita Turkia ja Venäjää, ei esimerkiksi EU:ssa säädetyjä direktiivejä⁸⁸ ole aihetta käsitellä tässä tutkimuksessa. Myös Yhdistyneillä Kansakunnilla (YK) on erilaisia konventioita terrorismintorjunnasta, jotka ovat myös valtioita sitovia ja ohjaavat niiden toimintaa. EIT on aika ajoin tapauksissaan viitannut niihin, joten niiltä osin YK:n sopimukset, joihin valtiot ovat sitoutuneet, sitovat valtioita myös EIT:hen nähden. Keskityn kuitenkin ainoastaan sellaisiin instrumentteihin, jotka koskevat tutkimuksessa käsiteltäviä valtioita Euroopan neuvoston instrumenttien ja kansallisen lainsäädännön kautta.

Huomautettakoon vielä lopuksi EIS:n 2 artiklan oikeuteen elämään liittyen, että terroristisesta teosta tuomittua ei ole sallittua tuomita kuolemanrangaistukseen. Ja jos tällainen rangaistus on annettu, ei sitä saa panna täytäntöön.⁸⁹ Näin myös terroristisen teon tehneen henkilön oikeutta elämään on suojeltava.

3.3. Kansallinen lainsäädäntö

Kansainvälisten ja Euroopan neuvoston tasoisten terrorismintorjuntainstrumenttien lisäksi valtioilla on oma kansallinen lainsäädäntönsä terrorismin torjumiseksi ja viranomaisen voimankäytön säätelemiseksi. Kansallista lainsäädäntöä on tarpeen käsitellä, jotta

⁸⁷ Stratégie du Conseil de l'Europe contre le terrorisme (2018–2022).

⁸⁸ katso esimerkiksi Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2017/541 terrorismin torjumisesta sekä neuvoston puitepäätöksen 2002/475/YOS korvaamisesta sekä neuvoston päätöksen 2005/671/YOS muuttamisesta.

⁸⁹ Euroopan neuvoston ministerikomitean 11.7.2002 hyväksymät suuntaviivat Guidelines on human rights and the fight against terrorism, X § 2.

myöhemmin tutkimuksessa on mahdollista selvittää, mistä oikeuden elämään loukkaukset johtuvat ja onko valtion (puutteellinen) kansallinen lainsäädäntö kenties ollut syynä loukkauksille.

Tässä kappaleessa perehdyn Turkin, Venäjän ja Yhdistyneen kuningaskunnan lainsäädäntöön, koska näissä valtioissa on EIT:n tapausten perusteella tapahtunut eniten loukkauksia oikeudelle elämään terrorismintorjuntatilanteissa. Minkälainen lainsäädäntö näissä valtioissa on terrorismintorjunnan, oikeuden elämään ja viranomaisen voimankäytön osalta? Saadakseni vastauksen näihin kysymyksiin on minun perehdyttävä muun muassa valtioiden perustuslakeihin, rikoslakeihin, rikosprosessilakeihin sekä tarkasteltava minkälaista sääntelyä viranomaisen voimankäyttöön liittyy ja onko esimerkiksi joitain viranomaisia tai toimielimiä ihmisoikeuksien suojaksi.

Valtioiden lainsäädäntöä tutkiessa – koska se liitetään EIT:n tapauksiin – on tarkasteltava lakia sen sisältöisenä kuin laki on ollut voimassa tapausten aikana, vaikka laki olisi sen jälkeen muuttunut. Otan kuitenkin huomioon myös laeissa ja ohjeissa tapahtuneet mahdolliset muutokset. Lainsäädännön käsittelyssä painotukseni ovat samansuuntaisia kuin mitä tutkimusaineiston tapauksissa EIT on todennut. Jokaisen valtion jokaista lakia on tutkimuksen laajuuden vuoksi mahdotonta lähteä tutkimaan, joten keskityn kunkin valtion kohdalla niihin lakeihin ja sääntöihin, jotka ovat tapausten – ja erityisesti loukkausten – kannalta merkittävimpiä. Tästä seuraa, että Turkin kohdalla lainsäädännössä korostuu rikoslaki ja ihmisoikeusloukkauksia tutkivat instituutiot, Venäjän osalta terrorismintorjuntatilanteita ja -operaatioita koskeva laki ja Yhdistyneen kuningaskunnan osalta tutkintalainsäädäntö.

3.3.1. Turkin lainsäädäntö

Turkin perustuslain 17 artikla turvaa oikeuden elämään.⁹⁰ Samalla sen mukaan tappaminen (*act of killing, acte de meurtre*) itsepuolustukseksi, ja tilanteissa, joissa laki mahdollistaa aseiden käytön pakottavana toimenpiteenä, sekä laillisesti pidätetyn tai tuomitun henkilön paon estämiseksi, eivät kuulu artiklan ensimmäisen kohdan soveltamisalaan. Lain sanamuodon mukaan aseiden käytön on oltava lain sallima pakottava toimenpide (*compelling*

⁹⁰ Laki numero 2709, astui voimaan 18.10.1982. Artiklaan 17 on tehty muutoksia 7.5.2004 lailla numero 5170 sekä 21.1.2017 lailla numero 6771.

measure, situation contraignante), jotta kuoleman aiheuttaminen ei olisi vastoin perustuslain turvaamaa oikeutta elämään. EIT on esimerkiksi tapauksessa *Perk ym. v. Turkki*⁹¹ viitannut Turkin perustuslain 17 artiklaan ja käyttänyt ilmaisua *cas de nécessité absolue* eli ehdottoman välttämättömissä tilanteissa viitaten toimenpiteen pakottavuuteen. EIT:n mukaan Turkin perustuslain sanamuodon ja EIS:n 2 artiklan 2 kohdan sanamuodon välillä ei ole sellaista eroa, joka voisi aiheuttaa oikeuden elämään loukkauksen. Näyttäisi siis siltä, että Turkin perustuslaki täyttää EIS:n 2 artiklan vaatimukset kuolettavan voimankäytön ehdottomasta välttämättömyydestä.

Rikoslain osalta tutkimuskysymyksen kannalta tärkeä on vanhan lain 49 artikla.⁹² Sen 2 ja 3 kohdissa säädettiin tilanteista, joissa rangaistukselta välttyy henkilö, joka on välttämättömyyden takia toiminut omaa tai toisen elämää tai kunniaa kohtaan kohdistunutta laitonta iskuja vastaan tai jos on ollut välttämättömänä pelastaa itsensä tai joku muu vakavalta käsillä olevalta ja henkilöön kohdistuvalta vaaralta (*danger grave imminent et personnel*), joka ei ollut henkilön toiminnan seurausta ja jota ei ollut mahdollista välttää. 50 artiklassa säädettiin rangaistuksista, joita seurasi, jos teon tekijä oli ylittänyt 49 artiklassa todetun välttämättömyyden kriteerin.⁹³ Myös oikeutetun voimankäytön ylittämisestä säädetään rikoslaissa, nykyisin 256 artiklassa. Turkin rikoslaissa on siis (ja oli käsiteltävien tapausten aikaan) säännökset voimankäytöstä ja sen välttämättömyydestä, vaikka ne ovatkin hiukan erilaiset kuin EIS:n vaatimukset.

Turkissa oli ja on myös laki koskien poliisin velvoitteita ja toimivaltaa.⁹⁴ Lain 16 artiklassa säädettiin tilanteista, joissa poliisi voi turvautua tuliaseen käyttöön, kuten a) laillinen puolustus; b) kolmannen puolustus tämän henkeä tai fyysistä ja moraalista integriteettiä vastaan kohdistuvan aggression takia, jos muu puolustuskeino ei ole mahdollinen; c) pidätetyn henkilön pakenemis- tai aggressioyritys, jos muu pysäyttämiskeino ei ole mahdollinen. Nykyään lain c)-kohta on muuttunut. Sen mukaan poliisi voi turvautua tuliaseiden käyttöön pysäyttääkseen henkilön, jolle on annettu pidätyskäsky tai jota epäillään

⁹¹ *Perk ym. v. Turkki*, kohta 43.

⁹² Tapauksen tapahtumien aikana voimassa oli Criminal Code, no. 765, 1.3.1926. Nykyinen rikoslaki numero 5237 astui voimaan 26.9.2004. Siinä itsepuolustuksesta ja välttämättömyydestä säädetään 25 artiklassa.

⁹³ Tämä 50 artikla ei ole enää voimassa. Artiklan mukaan, jos teon tekijä oli ylittänyt 49 artiklaa koskevissa tilanteissa lain määrittämät rajat, oli rangaistuksena vähintään kahdeksan vuotta vankeutta, jos teosta oli määrätty kuolemantuomio. Kuolemantuomio kiellettiin Turkissa vuonna 2004, samana vuonna, jolloin uusi rikoslaki astui voimaan.

⁹⁴ Law on Police Duties and Powers, no. 2559, 14.7.1934.

räikeästä rikoksesta. Artiklassa säädetään myös, että poliisin on ennen tuliaseisiin turvautumista määrättävä henkilöä pysähtymään (”halte”), mutta jos henkilö jatkaa pakenemista, on oikeus ampuu varoituslaukaus. Jos henkilö ei vielääkään tottele ja jatkaa pakoaan, eikä mitään muuta mahdollista keinoa ole, voi poliisi turvautua tuliaseen käyttöön pysäyttääkseen henkilön, kuitenkin suhteellisuusperiaatetta noudattaen. Tämä tarkoittaa, että kynnystä puuttua pidätetyn henkilön pako- tai aggressioyritykseen tuliaseita käyttämällä on nostettu. Kuitenkin a)- ja b) -kohdat ovat säilyneet ennallaan.

Lakien lisäksi viranomaisen toiminnasta aiheutuneita oikeudenloukkauksien tutkimista varten on 2000-luvulla perustettu instituutioita. Vuonna 2003 Turkkiin perustettiin ihmisoikeusloukkauksia tutkiva ja arvioiva keskus *Gendarmerie Human Rights Violations Examination and Evaluation Center* (JIHIDEM), jonka tehtävänä on vastaanottaa valituksia, arvioida ihmisoikeusloukkauksia koskevien syytösten todenmukaisuutta ja taata oikeudellinen tai hallinnollinen tutkinta asioissa, joissa syytökset ovat luotettavia. Vuonna 2012 taas perustettiin valtion laittomia toimia tutkivan valtuutetun virka.⁹⁵ Valtuutettu antaa valtionhallinnolle suosituksia ja sille voi valittaa valtion laittomista toimista. Valtuutetun tehtävänä on suositusten ja hallinnon toiminnasta tehtyjen valitusten käsittelyn kautta edistää ymmärrystä ihmisoikeuslähtöisestä oikeudenkäytöstä sekä oikeudenmukaisuuden periaatteen ja laillisuuden noudattamista.

Kuten edellä nähdään, on Turkin rikosoikeudellinen lainsäädäntö uudistunut viimeisen 15 vuoden aikana, ”uusi” Turkin rikoslaki numero 5237, rikosprosessilaki numero 5271 ja laki numero 5275 tuomioiden täytäntöönpanosta ja turvallisuustoimenpiteistä ovat olleet voimassa vuodesta 2005.⁹⁶ Turkki on jo aiemmin mainitun Euroopan neuvoston terrorismintorjuntakomitean CDCT:n (silloinen *Comité d’experts sur le terrorisme*, CODEXTER) mukaan myös ottanut askeleen kohti modernia rikospolitiikkaa ja lakien tarkoituksena on suojata muun muassa ihmisten oikeuksia ja vapauksia, turvallisuutta, oikeusvaltioperiaatetta ja yleistä järjestystä.

⁹⁵ Valtuutetun virka on perustettu lailla numero 6328.

⁹⁶ CODEXTER 2013, s. 2.

Vuonna 1991 Turkki otti käyttöön myös terrorisminvastaisen lain⁹⁷, jota se on muokannut vuosina 2012 ja 2013⁹⁸, jotta se tehokkaammin torjuisi terrorismia ja jotta se täyttäisi EIS:n vaatimukset. Terrorisminvastaisessa laissa määritellään terrorismi ja terroristisen teon tekijä, sekä säädetään rangaistuksista ja muun muassa kielletään terroristisen propagandan levittäminen. Lisäksi Turkissa on muita terrorismintorjuntaan liittyviä lakeja, kuten laki terrorismin rahoittamisen estämisestä (vuodelta 2013), laki korvauksista terrorismin ja terrorismintorjunnan aiheuttamista vahingoista (vuodelta 2004) ja laki todistajien suojelusta. Vuonna 2012 Turkki ratifioi aiemmin mainitut terrorismin ennaltaehkäisyä koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen ja eurooppalaisen yleissopimuksen terrorismin vastustamisesta vuonna 1981.⁹⁹

Turkissa näyttäisi siis nykyään olevan EIS:n 2 artiklan toteutumisen kannalta sopivaa lainsäädäntöä, mutta loukkaustapauksia on kuitenkin tapahtunut runsaasti. Perehdyn tarkemmin lainsäädännön merkitykseen sekä erilaisten instituutioiden vaikutukseen analyysiluvussa. Seuraavaksi siirryn käsittelemään Venäjän lainsäädäntöä.

3.3.2. Venäjän lainsäädäntö

Seuraavaksi käsittelem Venäjän lainsäädäntöä, jossa ainakin tutkimusaineistossa esiintyvien tapausten perusteella on puutteita oikeutta elämään suojaavissa ja viranomaisen voimankäyttöä sääntelevissä laeissa. On kiintoisaa, että Venäjä oli ensimmäinen valtio, joka ratifioi Euroopan neuvoston terrorismin ennaltaehkäisemissopimuksen vuonna 2006¹⁰⁰, mutta toisaalta terrorismin vastustamista koskevan sopimuksen se ratifioi vasta yli 20 vuotta sopimuksen voimaantulon jälkeen eli vuonna 2000.¹⁰¹ Tätä voi osaltaan selittää useat terrorismitapaukset vuonna 2004 ja niitä seuranneet lainsäädännölliset muutokset, joita Venäjällä tehtiin terrorismin torjumiseksi sekä tilanteen ratkaisemiseksi ja parantamiseksi erityisesti vuosina 2006 ja 2007. Tähän samaan vaiheeseen sopi erityisen hyvin vuotta aiemmin tehdyn Varsovan sopimuksen ratifiointi.

⁹⁷ Law to Fight Terrorism, no. 3713, 12.04.1991.

⁹⁸ Lait numero 6352 ja 6459.

⁹⁹ Katso sopimuksen allekirjoittaneiden ja ratifioineiden valtioiden lista Chart of signatures and ratifications of Treaty 090 ja Chart of signatures and ratifications of Treaty 196.

¹⁰⁰ Katso sopimuksen allekirjoittaneiden ja ratifioineiden valtioiden lista Chart of signatures and ratifications of Treaty 196.

¹⁰¹ Katso sopimuksen allekirjoittaneiden ja ratifioineiden valtioiden lista Chart of signatures and ratifications of Treaty 090.

Venäjän perustuslain 20 artiklassa turvataan oikeus elämään.¹⁰² Perustuslaissa ei kuitenkaan sanota, että keneltäkään ei saa riistää elämää, ainoastaan, että kaikilla on oikeus elämään. Toisin kuin esimerkiksi Turkissa, ei Venäjän perustuslaissa myöskään säädetä tilanteista, joissa elämä voidaan jonkin laillisen teon seurauksena riistää, mutta tällainen säännös löytyy rikoslain puolelta. Terrorisminvastaisesta lainsäädännöstä löytyy myös täydentäviä säännöksiä oikeuden elämään suojelemiselle terrorismintorjuntatilanteissa.

Venäjän rikoslain 39 artiklassa säädetään äärimmäisestä välttämättömyydestä (*extreme necessity*) voimankäyttöön ja suojattujen intressien vahingoittamiseen liittyen.¹⁰³ Sen mukaan lailla suojattujen intressien vahingoittaminen, kun se on tehty äärimmäisessä välttämättömyydessä henkilön itseensä, hänen oikeuksiinsa taikka toisen henkilön oikeuksiin tai yhteiskunnan tai valtion lailla suojattuihin intresseihin kohdistuvan suoran vaaran poistamiseksi, ei voida katsoa olevan rikos, jos vaaraa ei olisi muilla tavoin ollut mahdollista poistaa eikä ollut ylitetty äärimmäisen välttämättömyyden rajoja. Tämä on siis hiukan erilainen määritelmä EIS:n määritelmään verrattuna.

Tärkeässä roolissa tutkimusaineiston tapauksissa on ollut Venäjän terrorismintorjuntalaki (*Suppression of Terrorism Act*).¹⁰⁴ Laki on vuodelta 1998 ja se oli voimassa vuoteen 2007 asti eli se oli voimassa muun muassa myöhemmin käsiteltävän esimerkkitapaus *Tagayevan* aikaan. Laissa oli yleiset perusperiaatteet terrorismintorjuntatilanteista ja siihen sisältyi toimeenpanoviranomaisten koordinointisäännökset tilanteessa. Lain 2 kohdassa säädettiin, että etusija tulee antaa terroritilanteessa vaarassa oleville ihmisille, että valtion tulee tehdä vähimmät mahdolliset myönnytykset terroristeille ja että valtion on niin paljon kuin mahdollista pidettävä terrorismintorjuntaoperaatioiden tekniset menetit ja operaatioon osallistuneiden henkilöiden identiteetit salassa. Lain 3 kohdassa myös määriteltiin terrorismi. Sen mukaan terrorismi on muun muassa väkivaltaa tai sen uhkaa, joka kohdistuu fyysisiin henkilöihin tai järjestöihin, ja tuhoamista tai vaurioita tai niiden uhkaa omaisuudelle ja muille materiaalisille tavaroille, ja joka aiheuttaa vaaraa ihmishengille, merkittävää omaisuudenmenetystä tai muita sosiaalisesti vaarallisia seurauksia, ja jonka

¹⁰² Perustuslaki hyväksytty 12.12.1993.

¹⁰³ Laki numero 63-Fz, 13.6.1996. Viimeisin muutos lakiin on tehty 1.3.2012.

¹⁰⁴ Laki numero 130-Fz, 25.7.1998.

tarkoituksena on yleisen turvallisuuden rikkominen, kansan pelottelu tai valtion painostaminen terroristeille suotuisien päätösten tekemiseen.

Terrorismintorjuntalain mukaan valtion oli niin paljon kuin mahdollista pidettävä antiterrorististen operaatioiden tekniset menetelmät ja operaatioihin osallistuneiden henkilöllisyydet salassa, mistä saattoi kuitenkin seurata ongelmia, joita käsittelen myöhemmin tapausanalyysin yhteydessä. Laki myös suojasi terrorismintorjuntaoperaatioihin osallistuneita viranomaisia immuuteetilla kaikelta haitalta, jota he olisivat aiheuttaneet jonkun henkilön lailla suojatuille intresseille. Lain 14 kohta mahdollisti neuvottelun terroristien kanssa, jos sillä tavoin voisi pelastaa ihmishenkiä, mutta poliittisista vaatimuksista neuvottelemineen oli kielletty. Laissa ei mainittu mitään asetyypeistä tai ampumatarvikkeista, joita oli sallittua käyttää terrorismintorjuntatilanteessa eikä sitä millaiset säännöt tällaiseen päätökseen tai valintaan aseista liittyvät. Laissa ei myöskään ollut selkeällä tavalla ilmaistu ehdottoman välttämättömyyden periaatetta. Lain 21 kohdan mukaan virkamiehet, asiantuntijat ja muut henkilöt, jotka olivat mukana terrorismintorjunnassa, olivat vapautettuja kaikesta vastuusta, jota terroristin tai muiden henkilöiden laillisesti suojatuille intresseille, kuten elämälle, terveydelle tai omaisuudelle tapahtuisi terrorismintorjuntaoperaation puitteissa, lain asettamien rajojen sisällä. Tämä laki on nyttemmin siis kumottu ja kumoaminen tapahtui samoihin aikoihin, kun Venäjällä tehtiin muitakin uudistuksia terrorismintorjunta- ja rikoslainsäädäntöön.

Nykyisin Venäjällä on voimassa vuonna 2006 voimaantullut terrorisminvastainen laki, *Federal Law on Countering Terrorism*.¹⁰⁵ Siinä määritellään terrorismin käsite ensimmäistä kertaa monitahoisena ilmiönä, jonka tarkoituksena on ryhmien tai yksilöiden poliittisten tavoitteiden saavuttaminen väkivaltaisilla ja rikollisilla keinoilla. Terrorismin nähdään olevan sekä laitonta väkivaltaista toimintaa että teoria. Myös terroristinen toiminta, terroristinen teko, terrorismintorjunta ja terrorismintorjuntaoperaatio ovat laissa selkeästi määriteltäviä. Laissa säädetään lisäksi muun muassa terrorismintorjuntaoperaation ehdoista ja johdosta, neuvotteluista operaation ollessa käynnissä, sotilasjoukkojen osallistumisesta operaatioon ja operationaalisen päämajan kompetenssista sekä tarkemmin henkilökohtaisesta vastuusta, joka terrorismintorjunnan toimista päätöksiä tekevillä viranomaisilla on.

¹⁰⁵ Laki numero 35-Fz, 6.3.2006. Viimeisin muutos lakiin on tehty 31.12.2014.

Uuden lain myötä Venäjällä säädettiin myös muita terrorismintorjuntaan liittyviä lakeja tukemaan tätä terrorismintorjunnan yleislakia. Muun muassa laki, joka säätelee aseiden käyttöä ja sotilaiden varusteita ja välineitä terrorismintorjuntaoperaatioihin osallistuttaessa, laki terrorismin rahoittamisen ja rahanpesuun turvautuvien järjestöjen torjunnasta, päätöslauselma terrorismintorjuntaoperaatioiden yhteydessä rikoksia tehneiden henkilöiden armahtamisesta, säädettiin kaikki vuosina 2006–2007. Myös rikoslakiin ja rikosprosessilakiin tehtiin joitakin muutoksia, jotta ne vastaisivat kansallisen terrorismintorjuntalain ja EN:n terrorismin ennaltaehkäisemissopimuksen vaatimuksia.

Eräs voimankäyttöä ja operaatiossa toimimista sääntelevä instrumentti, joka tulee esille muun muassa tapauksessa *Tagayeva ym. v. Venäjä*, on siihen aikaan voimassa ollut ohjekirja *Army Field Manual*.¹⁰⁶ Tämä ohjekirja ei sovellu terrorismintorjuntatapauksiin vaan taistelutilanteisiin aseellisissa konflikteissa, mutta tuon ohjekirjan esille, sillä se esiintyy joissakin aineiston tapauksissa. Tarkastelen asiaa tarkemmin analyysiluvussa pohtiessani oikeuteen elämään kohdistuvien loukkausten syitä.

Venäjällä on myös ollut voimassa *Amnesty Act*¹⁰⁷, jonka mukaan sotilasjoukot, sisäministeriön viranomaiset, rikos- ja lain toimeenpanoviranomaiset ovat armahdettuja terrorismintorjuntaoperaatioissa tekemistään rikoksista. Tällaisia rikoksia tehneitä viranomaisia ei siis ollut mahdollista saattaa syytteeseen teoistaan eli esimerkiksi oikeuteen elämään kohdistuvista loukkauksista, joita he tekivät terrorismintorjuntatilanteissa.

Tämän tutkimuksen kannalta Venäjään ja siellä tapahtuneisiin oikeutta elämään koskeviin loukkauksiin liittyen tärkeimpiä ovat siis terrorismintorjuntalait. Seuraavaksi siirryn käsittelemään Yhdistyneen kuningaskunnan kansallista lainsäädäntöä.

3.3.3. Yhdistyneen kuningaskunnan lainsäädäntö

Yhdistynyt kuningaskunta eroaa Turkista ja Venäjästä, kuten monesta muustakin maasta siinä, ettei sillä ole kirjoitettua perustuslakia.¹⁰⁸ Ihmisoikeuksia on kuitenkin vuodesta 1998

¹⁰⁶ Army Field Manual 9.4.1989 (uudempi ohjekirja tullut voimaan 24.2.2005).

¹⁰⁷ Amnesty Act 22.9.2006.

¹⁰⁸ Blackburn 2015.

alkaen turvattu *Human Rights Act*:llä¹⁰⁹. *Human Rights Act*:in 2 artiklassa turvataan oikeus elämään, ja sanamuoto sekä kriteerit kuolettavalle voimakäytölle ovat samat kuin EIS:n 2 artiklassa eli ensinnäkään kenenkään henkeä ei saa riistää tahallaan ja toiseksi kuolettavan voimankäytön täytyy olla ehdottoman välttämätöntä, muun muassa kenen tahansa hengen puolustamiseksi laittomalta väkivallalta, jotta se ei johtaisi artiklan vastaiseen toimintaan. Yhdistyneen kuningaskunnan lainsäädäntöä käsitellessä on otettava huomioon valtion erityislaatuisuus, yhdistyneisyys, ja se missä osassa Yhdistynyttä kuningaskuntaa mikäkin laki on voimassa (esimerkiksi Englanti, Wales, Pohjois-Irlanti, myös Gibraltar).

Voimankäytöstä säädetään Yhdistynyttä kuningaskuntaa ja Pohjois-Irlantia koskevien rikoslakien 3 artikloissa, joissa molemmissa on sama sanamuoto.¹¹⁰ Voimankäyttö siinä määrin kuin se on olosuhteisiin nähden perusteltua ja kohtuudenmukaista (*reasonable*), on sallittua rikoksen ehkäisemiseksi tai rikollisten tai laittomista teoista epäiltyjen henkilöiden kiinniottamiseksi tai kiinniottamisessa auttamiseksi. EIT:n viittausten mukaan itsepuolustus ja toisten hengen puolustus kuuluvat rikoksen ehkäisemisen alle.

Kiinnostavinta tutkimusaineiston tapausten kannalta on tutkintalainsäädäntö sekä poliisiviranomaisen toiminnasta tehtyjä valituksia ja yleisen syyttäjän toimintaa koskeva lainsäädäntö. Jos Yhdistyneen kuningaskunnan ihmisoikeuslaki koskeekin kaikkia valtion osia, saattaa esimerkiksi syyttäjää ja viranomaisvalituksia koskevat omat säännöksensä siitä riippuen missä osassa Yhdistynyttä kuningaskuntaa ollaan. Esimerkiksi Pohjois-Irlannin kuolinsyytutkimuksen ja siihen liittyvien todisteiden tutkimuksen tarkoituksen säädetään olevan kuolleen henkilön henkilöllisyyden selvittäminen sekä se, miten, milloin ja missä henkilö kuoli.¹¹¹ Kuolemansyytutkija tai tutkintalautakunta ei saa tehtävissään ottaa kantaa rikosoikeudelliseen tai siviilioikeudelliseen vastuuseen tai muihinkaan asioihin, joita ei mainita kuolemansyytutkimuksen tehtäviksi.¹¹² Lisäksi erilaisissa suosituksissa mainitaan tutkimuksen laajuudesta ja asiakirjojen julkisuudesta.¹¹³

¹⁰⁹ Human Rights Act 9.11.1998.

¹¹⁰ Criminal Law Act 21.7.1967 sekä Criminal Law Act (Northern Ireland) 1.8.1967.

¹¹¹ Coroners Act (Northern Ireland) 8.12.1959, 15 artikla.

¹¹² Coroners Act (Northern Ireland) 8.12.1959, 16 artikla.

¹¹³ katso Brodrick Committee on Death Certification and Coroners -komitean antama suositus sekä Stephen Lawrence Inquiry, Home Office Circular No. 20/99.

Pohjois-Irlannissa on myös vuodesta 2000 eteenpäin toiminut poliisivaltuutettu (*Police Ombudsman for Northern Ireland*), jota edelsi riippumaton poliisivalituskomissio (*Independent Commission for Police Complaints*), ja jonka tehtävänä on tutkia tapauksia, joissa poliisin toiminnasta on tehty valitus tai joissa on kyseessä poliisin tekemä rikos.

Terrorismintorjuntaan liittyen Yhdistyneessä kuningaskunnassa on myös terrorismintorjuntalaki, *Terrorism Act*, joka on vuodelta 2006.¹¹⁴ Sitä ennen oli voimassa *Terrorism Act 2000*.¹¹⁵ Siinä määriteltiin terrorismi tietyn toiminnan käyttönä tai sen uhkana ja toimen tarkoituksena on hallitukseen vaikuttaminen tai kansalaisten tai osan kansalaisista pelottelu ja tällaista toiminnan tarkoituksena on poliittisen, uskonnollisen tai ideologisen syyn ajaminen. Vuonna 2008 tuli voimaan *Counter-Terrorism Act*, vuonna 2011 terrorismintorjuntaa ja tutkintatoimia koskeva laki *Terrorism Prevention and Investigation Measures Act*, ja vuonna 2015 *Counter-Terrorism and Security Act*.¹¹⁶ Tässä laissa säädetään muun muassa rikostutkinnasta vastaavan poliisitahon konsultointivelvollisuudesta terrorismiepäilytapauksissa sekä voimankäytön raportointivelvollisuudesta. Uusin terrorismintorjuntaan liittyvä laki on viime vuonna voimaan tullut *Counter-Terrorism and Border Security Act 2019*.¹¹⁷ Uusi laki sääntelee laajasti myös rajaturvallisuutta, kuten henkilöiden pidättämistä Yhdistyneen kuningaskunnan rajoilla. Yhdistyneessä kuningaskunnassa on varsin tiuhaan tahtiin tullut erilaisia terrorismintorjuntaan liittyviä lakeja.

Huomionarvoista on, että Yhdistynyt kuningaskunta ei ole ratifioinut Varsovan sopimusta lainkaan, se on ainoastaan allekirjoittanut sopimuksen vuonna 2005.¹¹⁸ Vuonna 1978 Yhdistynyt kuningaskunta ratifioi kuitenkin yhtenä ensimmäisistä valtioista Euroopan neuvoston terrorismin vastustamista koskevan sopimuksen.¹¹⁹

Mainittakoon vielä, että lainsäädännön lisäksi Yhdistyneessä kuningaskunnassa, kuten Venäjälläkin, on olemassa ohjeita ja toimintasääntöjä terrorismintorjuntaoperaatiossa toimimista varten. Koska jokainen operaatio on erilainen, on myös jokaiseen operaatioon

¹¹⁴ Terrorism Act 30.3.2006.

¹¹⁵ Terrorism Act 20.7.2000.

¹¹⁶ Counter-Terrorism Act 26.11.2008; Terrorism Prevention and Investigation Measures Act 14.12.2011; Counter-Terrorism and Security Act 12.2.2015.

¹¹⁷ Counter-Terrorism and Border Security Act 12.2.2019.

¹¹⁸ Katso sopimuksen allekirjoittaneet ja ratifioineet maat Chart of signatures and ratifications of Treaty 196.

¹¹⁹ Katso sopimuksen allekirjoittaneet ja ratifioineet maat Chart of signatures and ratifications of Treaty 090.

omanlaiset käytännölliset ohjeensa. Esimerkiksi tutkimusaineiston tapauksessa *McCann ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta* poliisi- ja sotilasvoimille oli operaatiota varten säädetty ohjeet (*Rules of Engagement for the Military Commander in Operation Flavius*) siitä, kuinka toimia ja käyttää voimaa. Voimankäytölle oli tarkat rajat, sitä tuli käyttää ainoastaan vanhemman poliisipäällikön ohjeesta tai jos olisi välttämätöntä suojella elämää. Lisäksi komisarion operaationaalisen käskyn mukaan operaation tarkoituksena oli muun muassa elämän suojeleminen. Operationaalisen käskyn liitteenä oli ohjekirja poliisin tuliasien käytöstä, jonka sisältöä komisario selvitti poliiseille. Käsittelyn ohjeiden vastaavuutta EIS:n vaatimusten kanssa sekä noudattamista myöhemmin seuraavassa analyysiluvussa.

4. Tapausten käsittely

Teoreettisempien ja tutkimuskysymyksen osia taustoittavien lukujen jälkeen on aika siirtyä tutkimusaineiston tarkempaan käsittelyyn ja oikeuteen elämään kohdistuvien loukkausten syiden etsimiseen. Ensimmäisessä alaluvussa ryhmittelen tutkimusaineiston tapaukset, toisessa alaluvussa vertailen ja analysoin yleisellä tasolla kaikkia tutkimusaineiston tapauksia ja kolmannessa alaluvussa käsittelen tarkemmin kolmea eri tapausta esimerkkeinä koko aineistosta. Tässä neljännessä luvussa kyse on siis vastaamisesta kysymykseen *mitä*. Minkälaisia oikeuden elämään loukkauksia on tapahtunut ja mitä tapauksissa on tapahtunut? Vastaan tähän kysymykseen kuvaillen niitä materiaalisia tai prosessuaalisia tekijöitä, joita EIT on tapauksissa todennut jätetyn noudattamatta, ja joita sivusin luvussa 2.3.2. (kuten operaation suunnittelu ja kontrolli tai tutkinnan riittämättömyys). Viidennessä luvussa taas keskityn vastaamaan kysymykseen *miksi*. Mistä oikeudenloukkaukset ovat johtuneet ja mikä on syynä eroihin valtioiden välillä? Aloitan siis kuitenkin tapausten ryhmittelyllä.

4.1. Tapausten ryhmittely

Tässä kappaleessa ryhmittelen tutkimusaineiston kaikki tapaukset ensinnäkin sen mukaan, onko niissä tapahtunut loukkausta oikeudelle elämään vai ei, ja toiseksi, jos loukkaus on tapahtunut, onko se ollut materiaallinen vai prosessuaalinen. Ryhmittelen tapaukset myös maiden mukaan.

Tutkimusaineisto koostuu aiemmin kappaleessa 1.3. mainitut hakukriteerit (”use of force”, ”absolutely necessary”, ”terroris*”) täyttävistä tapauksista, joita on yhteensä 62. Tapaukset siis liittyvät viranomaisen voimankäyttöön 2 artiklan a)-c) -kohtien perusteella. Ainoastaan kolmessa tapauksessa kyseessä ei ole ollut 2 artiklan loukkaus, mikä tarkoittaa, että 59 tapauksessa valtio on syyllistynyt rikkomaan oikeutta elämään. Aivan kaikki tapaukset eivät kuitenkaan suoraan liity terrorismintorjuntatilanteisiin, vaikka tapauksissa esiintyykin hakusana ”terroris*”. Tapauksia tarkemmin tutkiessa selviää, että jopa 11 tapauksessa mainitaan hakusana, vaikka se ei liity terrorismintorjuntaan, vaan on mainittu muun muassa siksi, että on haluttu välttää mielenosoituksen eskaloituminen terroristiseksi tai että kyseessä on ollut rikos, jota saapui selvittämään poliisin terrorismintorjunnasta vastaava yksikkö. Tämä tarkoittaa, että jäljelle jää 48 tutkimuskysymyksen ja kaikki haku- ja rajauskriteerit täyttävää tapausta, joissa on tapahtunut loukkaus, ja jotka seuraavaksi ryhmittelen.

Tapauksia, joissa oikeutta elämään on todettu loukatun ainoastaan materiaaliselta osin, on yhteensä kolme. Tapauksia, joissa on loukattu oikeutta elämään vain prosessuaalisesti, on yhteensä 17. Tapauksia, joissa oikeutta elämään on loukattu sekä materiaalisesti että prosessuaalisesti, on selvästi enemmän, eli 28.

Tutkittavat tapaukset koskevat ennen kaikkea Turkia, joka on 32 tapauksessa syyllistynyt loukkaamaan oikeutta elämään. Yhteensä yhdeksän tapausta koskee Venäjää ja viisi tapausta Yhdistynyttä kuningaskuntaa. Lisäksi Alankomaita ja Bulgariaa koskee kumpaakin yksi tapaus. Keskityn tutkimuksessa kolmeen eniten loukkauksia tehneeseen valtioon eli Turkkiin, Venäjään ja Yhdistyneeseen kuningaskuntaan.

4.2. Tapausten analyysi ja vertailu

Vertailtaessa tutkimusaineiston tapauksia keskenään yleisellä tasolla, huomataan selvästi, että Turkki on valtio, jossa on ylivoimaisesti eniten loukkauksia oikeudelle elämään. Syitä tälle pohdin luvussa 5. Tutkimusaineistosta huomataan myös, että tapaukset, joissa on ollut kyse sekä materiaalisesta että prosessuaalisesta loukkauksesta ovat yleisimpiä. Kiinnostavaa on, että pelkät prosessuaaliset loukkaukset ovat yleisempiä kuin pelkät materiaaliset loukkaukset. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että ihmisoikeustuomioistuimeen valituksen tehnyt on valittanut ainoastaan 2 artiklaan sisältyvien prosessuaalisten oikeuksiensa

loukkaamisesta, tai siitä, että EIT ei ole käsitellyt materiaalista velvoitetta, koska kansallinen käsittely oli esimerkiksi joiltain osin vielä kesken.¹²⁰

Turkkia koskevissa tapauksissa kahdessa on kyse materiaalisesta loukkauksesta, 12 on kyse prosessuaalisesta ja lopuissa eli 18 tapauksessa on kyse sekä materiaalisesta että prosessuaalisesta loukkauksesta. Kaikissa Venäjää koskevissa tapauksissa valtio on loukannut oikeutta elämään sekä materiaalisesti että prosessuaalisesti. Yhdistynyttä kuningaskuntaa koskevissa tapauksissa neljässä viidestä on ollut kyse prosessuaalisesta loukkauksesta ja yhdessä materiaalisesta.

Seuraavaksi käsittelen yleisellä tasolla niitä perusteita, joiden takia oikeutta elämään on loukattu, toisin sanoen, mitä EIS:n 2 artiklan alaan kuuluvia osatekijöitä ei ole noudatettu tai toteutettu kunnolla niin, että voimankäytön ehdottoman välttämättömyyden kriteeri ei ole toteutunut ja on aiheutunut oikeuteen elämään kohdistuva loukkaus.

Kaikissa tapauksissa on omat erityispiirteensä ja kaikki tapaukset ovat yksittäistapauksia, mutta niistä löytyy samoja elementtejä. Materiaalisten loukkausten osalta useassa tapauksessa loukkauksen syynä ovat olleet puutteet operaation suunnittelussa ja toteutuksessa.¹²¹ Joissakin tapauksissa taas voimankäytön määrä ei ole ollut suhteessa¹²² tavoitteeseen nähden tai viranomaisen on esimerkiksi turvautunut liian järeisiin aseisiin¹²³ tai ampunut liian monta laukausta asuintalossa heidän henkensä olematta vaarassa¹²⁴. Monesti myös henkilön kuolemasta tehdyn tutkinnan puutteet – toisin sanoen prosessuaaliset puutteet – ovat johtaneet materiaalliseen loukkaukseen, koska tutkinnassa ei ole pystytty määrittämään onko viranomaisen voimankäyttö ollut ehdottoman välttämätöntä vai ei.¹²⁵ Monessa tapauksessa loukkauksen on aiheuttanut useampi tekijä.¹²⁶ Viranomaiselle on voitu myös määrätä todella lievä rangaistus laittoman kuolettavan voiman käytöstä, mistä on seurannut materiaallinen loukkaus.¹²⁷ On myös tapauksia, joissa materiaallinen loukkaus on

¹²⁰ Kelly ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta.

¹²¹ Erdogan ym. v. Turkki; Ihsan Bilgin v. Turkki; Ataykaya v. Turkki; Kamer Demir ym. v. Turkki; Ogur v. Turkki; Tagayeva ym. v. Venäjä; Finogenov v. Venäjä; Khamzatov v. Venäjä; Isayeva, Yusupova ja Bazayeva v. Venäjä; Isayeva v. Venäjä.

¹²² Kalkan v. Turkki; Damayev v. Venäjä.

¹²³ Dimov v. Bulgaria.

¹²⁴ Gül v. Turkki.

¹²⁵ Karatas v. Turkki; Cangöz v. Turkki; Gülbahar Özer ym. v. Turkki; Mansuroglu v. Turkki.

¹²⁶ Perisan ym. v. Turkki; Ihsan Bilgin v. Turkki; Tagayeva ym. v. Venäjä; Finogenov ym. v. Venäjä.

¹²⁷ Bektas ja Özalp v. Turkki.

johtunut siitä, ettei valtio ole esittänyt mitään perusteita tai selitystä kuolettavalle voimankäytölleen tai peruste ei ole ollut EIS:n 2 artiklan 2 kappaleen mukainen.¹²⁸

Prosessuaaliset loukkaukset eivät tutkimusaineiston perusteella näyttäisi perustuvan yhtä moninaisiin syihin kuin materiaaliset loukkaukset, mikä selittyy ainakin osittain materiaalisen ja prosessuaalisen velvoitteen eroilla. Vaihtelua loukkausten perusteissa kuitenkin löytyy. Prosessuaaliset loukkaukset ovat johtuneet usein syyttäjän toimista tai toimimatta jättämisestä.¹²⁹ Myös puutteet tutkinnan puolueettomuudessa ja riippumattomuudessa¹³⁰ ovat olleet perusteita prosessuaalisille loukkauksille. Joissakin tapauksissa tutkinnan pitkä kesto tai se, ettei tutkintaa ollut aloitettu tarpeeksi ripeästi, on aiheuttanut prosessuaalisen loukkauksen.¹³¹

Kaikki edellä mainitut puutteet ovat sellaisia EIS:n 2 artiklan ehdottoman välttämättömyyden alle kuuluvia seikkoja, jotka osoittavat, että viranomaisen voimankäyttö tapauksissa ei ole ollut ehdottoman välttämätöntä ja on näin ollen aiheuttanut loukkauksen oikeudelle elämään. Kuten tapauksista näkyy, on varsin monia erilaisia tekijöitä, joiden puutteellisuus voi aiheuttaa loukkauksen. Erittäin monessa tapauksessa voimankäyttö ei ole ollut ehdottoman välttämätöntä, koska viranomainen ei ole suunnitellut ja kontrolloinut operaatiota riittävän hyvin ja huolellisesti. Pääsen tarkemmin käsittelemään syitä näille loukkauksille luvussa 5.

Seuraavaksi siirryn esimerkkitapausten käsittelyyn edellä käsiteltyjen seikkojen konkretisoimiseksi.

4.3. Esimerkkitapaukset

Edellä käsiteltyjen seikkojen eli materiaalisten ja prosessuaalisten loukkausten havainnollistamiseksi käsittelen tässä kappaleessa kolmea esimerkkitapausta. Nämä

¹²⁸ Khashiyev ja Akayeva v. Venäjä; Damayev v. Turkki; Benzer ym. Turkki.

¹²⁹ Altin ja Kilic v. Turkki; Cangöz v. Turkki; Gülbahar Özer ym. v. Turkki; Nihayet Arici ym. v. Turkki; Ekrem v. Turkki; Sultan Karabulut v. Turkki.

¹³⁰ Atiman v. Turkki; Finogenov ym. v. Venäjä; Akpınar ja Altun v. Turkki; Gömi ym. v. Turkki; Kamer Demir ym. v. Turkki; Ihsan Bilgin v. Turkki; McShane v. Yhdistynyt kuningaskunta; Kelly ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta; McKerr v. Yhdistynyt kuningaskunta; Hugh Jordan v. Yhdistynyt kuningaskunta.

¹³¹ Yüksel Erdogan ym. v. Turkki; Ağdas v. Turkki; McShane v. Yhdistynyt kuningaskunta; Kelly ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta; Hugh Jordan v. Yhdistynyt kuningaskunta.

tapaukset pyrkivät kuvaamaan mahdollisimman monipuolisesti erilaisia loukkauksia ja olemaan konkreettisia esimerkkejä tilanteista, joissa oikeutta elämään on terrorismintorjuntatilanteessa loukattu. Tapaukset on valittu koskemaan niitä valtioita, joissa on tapahtunut eniten loukkauksia oikeudelle elämään eli Turkkia, Venäjää ja Yhdistynyttä kuningaskuntaa. Tapaukset on valittu sen perusteella, että ne edustaisivat mahdollisimman kattavasti tutkimusaineistosta ilmenevää laajempaa ongelmaa oikeudelle elämään. Tapauskuvaukset mukailevat EIT:n ratkaisuja keskittyen tutkimuskysymyksen kannalta olennaisimpiin asioihin. Tapaukset, joita käsitellen ovat *Makbule Kaymaz ym. v. Turkki*, *Tagayeva ym. v. Venäjä* ja *Kelly ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta*.

4.3.1. Makbule Kaymaz ym. v. Turkki

Ensimmäinen käsiteltävä tapaus on Turkkia koskeva tapaus vuodelta 2014. Tapauksessa *Makbule Kaymaz ym. v. Turkki* oli kyse kuolettavasta voimankäytöstä, joka ylitti ehdottoman välttämättömyyden rajan. Tapauksessa oikeutta elämään loukattiin sekä materiaalisesti (2 artiklan 2 kappaleen b)-kohdan osalta eli laillisen pidätyksen suorittamiseksi) että prosessuaalisesti (2 artiklan sisäänrakennetun prosessuaalisen velvoitteen osalta). Kyseessä oli terrorismintorjuntaoperaatio, jossa surmansa saivat isä ja poika. Yhtäältä puutteita oli operaation valmistelussa ja kontrolloinnissa, toisaalta kuolettavan voiman käytössä. Lisäksi tutkinnan laadussa oli puutteita.

Tapauksessa poliisi oli saanut puhelinvihjeen, jonka mukaan A. Kaymazin – jota epäiltiin Kurdistanin laittoman aseistetun työväenpuolueen PKK:n puolesta tehdyistä laittomista teoista – kotiin oli kokoontunut suuri määrä aseistettuja ja epäilyttäviä ihmisiä, joiden uskottiin suunnittelevan terroritekoa. Viranomaiset valvoivat kotia kahden päivän ajan siltä varalta, että siellä olevat ihmiset rupeaisivat ampumaan. Seuraavana päivänä syyttäjä antoi ohjeen kotietsintään ja kansallisen turvallisuuden terrorismintorjuntayksikössä suunniteltiin operaatio terrori-iskun toteuttamisesta epäiltyjen PKK:n jäsenten kiinniottamiseksi. A. Kaymaz ja hänen poikansa kuolivat lähellä kotiaan poliisiviranomaisten kanssa tapahtuneessa ammuskelukohtauksessa. Poliisiraportin mukaan ensimmäiset laukaukset olisivat tulleet uhrien puolelta, mutta nämä väitteet oli kirjattu syyttäjän asiakirjoihin vasta kymmenen päivää tapahtumien jälkeen. Lisäksi yhtäkään luotia epäiltyjen käyttämistä aseista ei ollut löydetty, vaikka kyseessä oli varsin pieni alue. Taloa valvoneet poliisit eivät olleet havainneet mitään epäilyttävää valvonnan aikana. Viranomaisten luulot siitä, että

epäillyt olisivat suunnitelleet terroristista tekoa, osoittautuivat virheellisiksi eivätkä poliisit olleet lainkaan ottaneet huomioon muita mahdollisia hypoteeseja tai tapahtumakulkuja. Ei ollut myöskään mitään konkreettisia todisteita siitä, että A. Kaymazin kotona olisi piilotellut terroristeja, saati siitä, että siellä olisi suunniteltu terrori-iskua, vaikka A. Kaymazin kodista oli löytynyt useita PKK:n toimiin liittyviä asiakirjoja.

Tapauksessa materiaaliset loukkaukset oikeudelle elämään aiheutuivat muun muassa siitä, että poliisit väittivät tapahtumien olleen yllättäviä ja ampumisen alkaneen yhtäkkiä, vaikka operaatio oli ollut aikataulutettu ja odottamattomiin tilanteisiin oli varauduttu. Kuolettavan voimankäytön osalta viranomaiset eivät olleet onnistuneet antamaan uskottavaa selitystä tapahtumien kulusta eivätkä vahvoja perusteluita sille, että oikeudenloukkauksia ei olisi tapahtunut. Poliisien mukaan kuolleet henkilöt olivat olleet aseistettuja ja olivat aloittaneet tulitaiston, vaikka valittajien mukaan oli toisin eikä asiantuntijaraporttien mukaan ollut selvää, milloin aseita oli viimeksi käytetty. Poliisien kertomusten luotettavuutta ei ollut arvioitu perusteellisesti eikä toisenlaisia mahdollisia tapahtumakulkuja tai valittajan poliisien kertomuksista poikkeavaa kertomusta ollut otettu huomioon. Poliisien raportista puuttui merkintöjä tapahtumien kannalta ratkaisevalta hetkeltä noin puolen tunnin ajalta. Viranomaiset eivät olleet noudattaneet vaadittua huolellisuutta tilanteessa eivätkä olleet operaation suunnittelussa ja varsinkaan toteuttamisessa toimineet tavalla, joka olisi minimoinut oikeudelle elämään aiheutuvat riskit. Näin ollen asiassa oli EIT:n mukaan syyllistytty materiaaliseen loukkaukseen.

Tapauksessa oikeutta elämään loukattiin myös prosessuaaliselta osin, muun muassa sen takia, että tapahtumissa mukana olleita poliiseja oli kuultu vasta kymmenen päivää tapahtumien jälkeen, eikä heitä ollut pidetty erillään toisistaan, mistä olisi voinut seurata epärehellistä yhteistyötä sekä sen takia, että A. Kaymazin talon valvonnasta vastuussa olevia poliiseja oli kuultu vasta vuoden päästä tapahtumista. Lisäksi kansallinen tuomioistuimien ei ollut hyväksynyt kantajien pyyntöä saada tapahtumat uudelleen muodostettua tapahtumapaikalla, mikä olisi ollut tärkeää muun muassa poliisien aseiden luotien sijainnin määrittämisessä. Uhrien vierestä löytyneistä aseista ei myöskään ollut otettu sormenjälkiä, eikä tälle merkittävälle puutteelle ollut annettu mitään selitystä. Nämä kaikki puutteet vaikuttivat negatiivisesti tutkinnan laatuun ja heikensivät tutkinnan mahdollisuuksia selvittää kuolemantapauksen olosuhteita. Näin ollen EIT totesi tapauksessa loukatun oikeutta elämään myös prosessuaalisesti.

Tapauksessa suurin ongelma materiaalisen loukkauksen kannalta näyttäisi olevan siis operaation toteutus, viranomaiset olivat toimineet vailla perusteita tai ainakin huomattavan löyhin perustein, jotka eivät täytäneet voimankäytön ehdottoman välttämättömyyden kriteeriä. Kuolettava voimankäyttö ei myöskään ollut suhteessa sen tavoitteeseen nähden eli laillisen pidätyksen suorittamiseksi. Prosessuaalisen loukkauksen osalta monet seikat vaikuttivat loukkauksen syntyyn. Näitä prosessuaalisia puutteita oli niin kansallisen tuomioistuimen toimissa kuin myös tutkintaa suorittavien poliisien toimissa eli kahdella eri tasolla.

Tässä tapauksessa tulee hyvin esille se, että vaikka tapahtumiin oli varauduttu ja operaatio oli suunniteltu, eivät viranomaiset olleet toimineet suunnitelman mukaan. Tässä siis viranomaisen toiminnalla (materiaaliselta osin) ja toimimattomuudella (prosessuaaliselta osin) oli vaikutusta loukkausten syntyyn. Perehdyn näihin syihin syvällisemmin luvussa 5.

4.3.2. Tagayeva ym. v. Venäjä

Seuraavaksi käsittelen vuodelta 2017 olevaa tapausta *Tagayeva ym. v. Venäjä*, jossa oli loukattu oikeutta elämään niin materiaalisesti kuin prosessuaalisestikin. Oikeutta elämään oli loukattu EIS:n 2 artiklan 2 kappaleen a)-kohdan eli kenen hyvänsä puolustamiseksi laittomalta väkivallalta. Tapaus tuo monipuolisesti esille useat eri loukkaukset, joten niiden luonteen puolesta se on hyvä esimerkki edustamaan muitakin tutkimusaineiston tapauksia. Tapaus on varsin laaja, joten siinä tulee esille monta eri asiaa, mutta toisaalta jokaista yksityiskohtaa ei ole mahdollista käsitellä tässä.

Tapauksessa oli kyse Pohjois-Ossetiassa sijaitsevassa koulussa tapahtuneesta panttivankitilanteesta, jossa kuoli yli neljäsataa ihmistä, joista 180 oli lapsia. Syyskuun ensimmäisenä päivänä vuonna 2004, Beslanin koulu piti ensimmäisen koulupäivän avajaisjuhlallisuuksia, joihin oli kokoontunut yli 1200 ihmistä, myös päiväkotikäisiä lapsia. Heti juhlallisuuksien alussa erilaisin asein ja räjähtein varustautunut kolmenkymmenen terroristin joukko ympäröi ihmiset pihalla ja määräsi heidät koulurakennukseen sisälle. Paikalle tuli lisää terroristeja autolla. Joitain terroristeja oli silminnäkijöiden mukaan jo koulurakennuksessa. Pihalla olevat terroristit laukoivat ilmaan ja poliisia kohti ja ainakin kaksi ihmistä kuoli. Terroristit saivat ohjattua suurimman osa paikalla olleista ihmisistä, yli 1000 henkilöä, joista 800 lasta, koulun liikuntasaliin.

Terroristit ilmoittivat, että kyseessä oli terrori-isku ja että kaikkien olisi noudatettava heidän käskyjään.

Ensimmäisenä päivänä terroristit halusivat puhua viranomaisille, mukaan lukien Pohjois-Ossetian presidentille. Viranomaiset ottivat yhteyttä terroristeihin, jotka esittivät vaatimuksia (joihin terroristien johtajan mukaan kuuluivat mm. joukkojen vetäminen pois Tšetšeniasta ja presidentti Putinin poistaminen virastaan) ja viranomaiset yrittivät neuvotella panttivankien oloista. Seuraavasta päivästä eteenpäin panttivangeille ei annettu juotavaa. Koulurakennuksen liikuntasalissa tapahtui kolme räjähdystä, joissa kuoli ja haavoittui satoja ihmisiä. Reilut 300 panttivankia, jotka olivat selvinneet räjähdyksistä, vietiin koulun muihin osiin, mutta kuolleet, vammautuneet ja shokissa olevat jätettiin liikuntasaliin. Tässä vaiheessa armeija, Venäjän turvallisuuspalvelu (*Federal Security Service*, FSB), erikoisjoukot ja muut viranomaiset tulivat taistelemaan terroristeja vastaan. Erikoisjoukot turvasivat ympäristön ja evakuoivat hengissä selvinneet panttivangit. Yli 330 ihmistä oli saanut surmansa ja sadat olivat saaneet vammoja. Terroristeista yksi otettiin kiinni ja muut tapettiin. Tapahtumista tehtiin useita tutkintoja ja ainoaa selvinnyttä terroristia vastaan tehtiin myös rikosoikeudellinen tutkinta, jonka seurauksena hänet tuomittiin elinkautiseen vankeuteen.

Materiaalisen velvoitteen osalta loukkaus johtui puutteista elämälle aiheutuvan riskin minimoimisessa, puutteista suunnittelun ja kontrollin osalta ja puutteista voimankäytön välttämättömyyden osalta, johon osaltaan vaikutti myös lainsäädännön puutteellisuus.

Viranomaisilla oli useaa päivää ennen tapahtumia ollut tarpeeksi tietoa alueelle suunnitellusta terrori-iskusta, siitä että se tapahtuisi kyseisenä päivänä ja muistuttaisi tsetseeniseparatistijoukkojen aiemminkin tekemiä panttivanki-iskuja. Tällaisen uhan edessä olisi ollut normaalia ja hyviä syitä odottaa, että viranomaiset olisivat tehneet ennaltaehkäiseviä ja suojaavia turvallisuustoimia. Vaikka joitain ennaltaehkäiseviä toimia olikin tehty, eivät ne olleet olleet riittäviä eikä esimerkiksi koulun turvallisuustoimia ollut lisätty, paikallinen poliisi ei ollut tehnyt tarvittavia toimia riskien pienentämiseksi eikä kouluun ollut annettu varoitusta uhkasta. Valtio ei ollut onnistunut estämään tai minimoimaan selvillä ollutta riskiä oikeudelle elämään.

Myös operaatiosta vastaavan päämajan (*operational headquarters*, OH) toiminnassa oli ollut puutteita. Ensinnäkin sen muodostamisessa kesti liian kauan ja toiseksi oli ollut epäselvyyksiä sen johtajasta ja muodosta eikä elimellä ollut muodollisesti ketään vastuuhenkilöä. Tämä taas oli johtanut vakaviin virheisiin päätöksenteossa eikä koordinointi muiden toimijoiden, kuten hoito-, pelastus- ja poliisihenkilöiden kanssa ollut onnistunut kunnolla. Nämä puutteet operaation johtamisessa ja organisoinnissa edesauttoivat ainakin jonkin verran tapahtumien seurauksia ja aiheuttivat osaltaan materiaalsen loukkauksen.

Kuolettavan voimankäytön osalta oli myös ongelmia, varsinkin mielivaltaisten aseiden käytön osalta. Viranomaiset olivat käyttäneet mielivaltaista voimaa, kun terroristit ja panttivangit olivat olleet samassa paikassa yhtä aikaa läsnä. Oli ollut mahdotonta varmistaa, että panttivankeihin kohdistuva riski olisi vältetty tai sitä olisi pienennetty viranomaisen toimin. Venäjällä ei ollut myöskään tarpeeksi selkeää ja tehokasta oikeudellista säännöstöä, joka olisi säädellyt terrorismintorjuntaoperaatiossa käytettävien aseiden valintaa ja siihen liittyviä sääntöjä ja rajoitteita. Lainsäädännössä ei ollut tehty kunnolla eroa rutiininomaisten poliisioperaatioiden ja laajamittaisten terrorismintorjuntaoperaatioiden välillä. Tällaisiin terrorismintorjuntaoperaatioihin osallistuvat viranomaiset olivat myös immuuneja syytteille operaatiossa aiheuttamistaan haitoista. Puutteet lainsäädännöllisessä viitekehyksessä olivat vaikuttaneet voimankäytön suhteellisuuteen eikä tällaisten erittäin voimakkaiden, mielivaltaisten ja räjähtävien aseiden käyttö ja siitä seuraava riski oikeudelle elämään ollut ollut näissä olosuhteissa ehdottoman välttämätöntä. Jatkan lainsäädännön puutteellisuudesta ja sen vaikutuksista tarkemmin luvussa 5.

Valtio oli syyllistynyt materiaalsen loukkaukseen, koska se ei ollut onnistunut minimoimaan riskiä oikeudelle elämään, valmistelemaan ja kontrolloimaan operaatiota kunnolla eikä käyttämään kuolettavaa voimaa ehdottoman välttämättömyyden rajoissa. Lisäksi terrorismintorjuntaoperaatiossa toimimista ja siinä käytettäviä aseita sääntelevässä lainsäädännössä oli puutteita.

Oikeutta elämään oli loukattu myös prosessuaaliselta osin. Terrori-iskun tutkinnassa oli suuria puutteita. Ensinnäkään ei ollut tutkittu kunnolla sitä, kuinka uhrit olivat kuolleet, koska ei ollut tehty lääketieteellisiä tutkimuksia eikä myöskään ollut kirjattu ylös ruumiiden sijaintia. Toiseksi viranomaiset eivät olleet onnistuneet kunnolla säilyttämään ja keräämään todisteita. Jotkut kirjaukset ja kuvaukset tapauksen selvittämisen kannalta tärkeitä asioista

olivat niin lyhyitä, ettei niistä ollut asioiden selvittämiseksi hyötyä. Kolmanneksi ei ollut kunnolla onnistuttu tutkimaan viranomaisen voimankäyttöä, vaikka turvallisuusviranomaisten aseidenkäytöstä olikin todistusaineistoa. Aseiden määrästä ja niitä käyttäneitä henkilöitä koskevat tiedot olivat erillään monissa eri asiakirjoissa eikä kaikista voimakkaimmasta aseesta ollut tuliaseasiantuntijan raportissa mitään mainintaa. Viimeiseksi, uhrin ja valittajat eivät olleet saaneet tärkeitä tietoja tutkinta-asiakirjoista, kuten viranomaisten voimankäytöstä ja ensimmäisestä räjähdyksestä – jotka heillä olisi ollut oikeus saada – vaan tutkinta- ja tuomioistuinviranomaiset epäsivät useampaan otteeseen heiltä pääsyn niihin. Ensimmäisessä tutkinnassa todettiin, että viranomaiset olivat toimineet lain mukaan ja järkevästi (*reasonably*) olosuhteisiin nähden, eikä viranomaisten päätösten ja minkään negatiivisten seurausten välillä nähty yhteyttä, vaikka näin ei ollutkaan. Tutkinta ei ollut tehokas, koska siinä ei ollut saatu selville oliko viranomaisten voimankäyttö olosuhteissa ollut sallittua vai ei. Näin ollen EIT totesi, että valtio oli rikkonut oikeutta elämään myös prosessuaaliselta osin.

Kuten Turkia vastaan olevassa esimerkkitapauksessa, myös tässä tapauksessa suuri materiaallinen puute oli operaation suunnittelussa ja kontrollissa, tässä enemmänkin suunnittelussa. Kukaan ei ollut ollut selkeästi vastuussa operaatiosta eikä iskun uhasta ollut informoitu osallisia. Runsaasti siviilejä sisältäneessä tilanteessa oli käytetty liian jyrkeitä aseita eikä ollut onnistuttu minimoimaan hengelle aiheutuvaa riskiä. Lainsäädännössä havaituilla puutteilla oli myös oma osansa loukkauksen syntymisessä, mutta palaan siihen jäljempänä luvussa 5. Prosessuaaliselta osin oli myös tapahtunut useita loukkauksia, joiden takia ei ollut pystytty selvittämään, miten uhrin olivat kuolleet ja oliko viranomaisten voimankäyttö ollut sallittua vai ei.

EIT on ratkaisussaan myös todennut, että vaikka itse päätös turvautua kuolettavaan voimankäyttöön oli ollut sallittua, ei voimankäytön laajuus ja varsinkaan mielivaltaisten aseiden käyttö ollut sallittua. Voimaa oli käytetty liikaa eikä sen käyttö ollut ollut ehdottoman välttämätöntä.

4.3.3. Kelly ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta

Viimeisenä esimerkkitapauksena käsittelemme tapausta *Kelly ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta*, joka on esimerkki tapauksesta, jossa oikeutta elämään on loukattu prosessuaalisesti. Tapaus

on vuodelta 2001 ja se edustaa kattavasti Yhdistynyttä kuningaskuntaa vastaan olevia tapauksia, joissa neljässä viidestä oli kyse prosessuaalisesta loukkauksesta, ja joissa loukkauksen aiheuttaneet puutteet olivat varsin samanlaisia.

Tapauksessa oli kyse todennäköisestä terrori-iskusta Pohjois-Irlannissa sijaitsevan Loughgallin poliisiasemalle. Asemalle oli tullut sotilaita ja poliiseja, jotka valmistautuivat iskuun levittäytymällä alueelle. Kaksi huppupäistä miestä kaappasi pakettiauton ja sanoi omistajalle, ettei tämä saanut neljään tuntiin ilmoittaa varkaudesta poliisille. Toisaalla kolme miestä, jotka sanoivat olevansa IRA:sta (*Irish Republican Army*:sta) menivät erään perheen taloon sisään ja vaativat lainaksi kaivurin, joka piti täyttää dieselillä. Miehet valmistelivat pihalla räjähteitä sisältävää pommia, jonka he laittoivat kaivurin kauhaan. Sitten miehet ajoivat kaivurin pois. Sotilaat saivat yhteydenottoja pakettiautosta ja epäilyttävästä kaivinkoneesta, ja he olivat valmiudessa, sillä aiemmin oli tehty samankaltaisia terrori-iskuja, joissa oli myös käytetty kaivureita. Pakettiautoa ajava mies ajoi poliisiasemalle ja alkoi ampuu, mihin sotilaat vastasivat ampumalla ilman varoitusta. Yksi miehistä ajoi kaivuria sisälle poliisiasemalle, jolloin eräs sotilaista huomasi sen ja ampui kuljettajaa kohti. Kaivuri pysähtyi ja pian tämän jälkeen räjähti. Sotilaat jatkoivat ampumista muita miehiä kohti, koska tilanne vaikutti uhkaavalta ja näytti siltä, että miehet olisivat liikkuneet ottaakseen esille aseensa. Ammuskelussa yhteensä yhdeksän henkilöä sai surmansa viranomaisten ampumisen seurauksena. Näistä ainakin kolme henkilöä oli aseetonta ja yksi oli siviili. Rikospaikalle saapui tutkijoita, jotka tutkivat uhrit ja rikospaikan. Kuolemansyöntutkinta ei kuitenkaan alkanut heti, vaan sitä lykättiin (vaikkakin osin valittajien pyynnöstä) muun muassa todistajalausuntojen ja toisiin tapauksiin liittyvien tulosten saamisen vuoksi ja se aloitettiin vasta yli kahdeksan vuoden jälkeen kuolemista.

Tapauksessa EIT on todennut ainoastaan prosessuaalisen loukkauksen, eikä se ole tutkinut kysymystä materiaaliselta osin, koska tapausta käsitellessään kansallisella tasolla oli vielä käynnissä siviiliprosessi, eikä EIT:n (kansallisiin tuomioistuimiin nähden) toissijaiseen rooliin kuulu tosiseikkojen selvittäminen, sillä kansalliset tuomioistuimet ovat paremmassa asemassa selvittääkseen kysymyksen. EIT ei näe estettä sille, etteivätkö kansalliset tuomioistuimet pystyisi selvittämään onko tapauksessa tapahtunut materiaallinen loukkaus. EIT:n mielestä ei myöskään olisi asiallista ratkaista asiaa luottaen osapuolten toimittamiin asiakirjoihin ja analysoiden statistiikkaa yli kolmenkymmenen vuoden ajalta selvittääkseen oliko voimaa käytetty suhteettomasti. Tapauksessa ei siis oteta kantaa mahdolliseen

materiaaliseen loukkaukseen, joten on mahdollista vain spekuloida materiaalisen loukkauksen olemassaoloa. Sitä en tässä tee, sillä tutkin ainoastaan niitä loukkauksia, jotka EIT on todennut tapahtuneiksi. Käsittelen siis prosessuaalista loukkausta.

Prosessuaalinen loukkaus aiheutui tapauksessa muun muassa siksi, että poliisitutkinnassa tutkintaviranomaiset eivät olleet tosiasiaassa tarpeeksi riippumattomia paikallisesta tapahtumiin liittyvistä poliiseista. Myöskään se seikka, että vaikka lain mukaan tutkinnan valvonnasta vastasi itsenäinen valvontaviranomainen, ei estänyt sitä, että tutkinta oli käytännössä operaatioon epäsuorasti liittyneiden poliisien tekemä. Poliisien rikollisista teoista syyttämistä päättävän viranomaisen (*Director of Public Prosecutions*, DPP) toiminnassa oli myös puutteita. DPP:n ei ole tarpeen perustella syyttämättäjäättämisspäätöstään kuin yleisesti, mutta tapauksen tilanteessa, jossa poliisitutkinnan riippumattomuudesta on epäilyjä, olisi ollut tärkeää luoda riippumaton kuva päätöksenteosta perustelemalla päätös kunnolla. Näin ei ollut tehty tässä voimankäyttöä vaatineessa kiistanalaisessa tapauksessa, mikä ei edistänyt julkista uskottavuutta. Valittajille ei ollut kerrottu miksi rikosta ei ollut tuotu esiin eikä sitä, miksi teoista vastaavia sotilaita ei ollut syytetty. Lisäksi prosessuaalisia puutteita aiheutui siitä, että koska kuoleman aiheuttaneita henkilöitä ei kuolemansyytutkinnassa voida pakottaa antamaan todisteita, sotilaat eivät olleet tulleet käsittelyyn eikä heidän versioitaan tapahtumista ole kuultu. Myöskään todella myöhään aloitettu kuolemansyöntutkinta ei tuottanut tulosta minkään rikoksen selvittämisessä tai siitä vastuussa olevan syyttämässä, mikä johti prosessuaalisiin puutteisiin.

4.4. Yhteenvetoa tapauksista

Kaikki esimerkkitapaukset liittyvät terrorismintorjuntatilanteisiin, *Makbule*-tapauksessa kyse oli oletetusta suunnitteilla olevasta terrori-iskusta, *Tagayeva*-tapauksessa toteutuneesta varsin rankasta terroristien tekemästä panttivankitilanteesta ja *Kelly*-tapauksessa myös terroristien tekemästä pienemmästä iskusta, jonka seurauksena kuoli myös siviili. Tapauksissa on ollut kyse 2 artiklan 2 kappaleen a)- ja b) -kohdista. Suhteet viranomaisen, terroristien ja siviilien välillä ovat olleet erilaiset. Ensinnäkin *Makbule*-tapauksessa tiettyjä henkilöitä kyllä epäiltiin terrori-iskun suunnittelusta ja juuri nämä henkilöt saivat surmansa, vaikka sille ei ollutkaan perustetta. *Tagayeva*-tapauksessa oli selkeää, että terroristit olivat aiheuttaneet ihmisten kuolemia, mutta myös viranomainen oli omilla toimillaan ollut

vastuussa oikeudesta elämään ja siitä, että se ei ollut toteutunut kaikkien kohdalla. *Kelly*-tapauksessa oli niin ikään ollut kyse terroristien, mutta myös yhden siviilin kuolemista. Tapauksessa oli kuitenkin käsitelty ja ollut kyse ainoastaan prosessuaalisesta loukkauksesta.

Tästä huomataan, että terrorismintorjuntatilanteet voivat olla hyvinkin erilaisia laajuudeltaan ja vaikutuksiltaan sekä siltä osin onko viranomaisen voimankäyttö kohdistunut terroristeihin vai onko sillä ollut vaikutusta myös sivullisiin siviileihin. Myös siinä on eroja, onko voimaa käytetty kenen hyvänsä puolustamiseksi laittomalta väkivallalta, eli onko kyseessä esimerkiksi isompi joukko ihmisiä, joita viranomaisen täytyy suojella terroristien teoilta, kuten *Tagayeva*-tapauksessa, vai onko kyseessä enemminkin laillisen pidätyksen (tai mellakan tai kapinan kukistaminen) suorittaminen ennaltaehkäisevänä toimenä, kuten *Makbule*-tapauksessa, jossa oltiin vähän liiankin ennaltaehkäiseviä.

Materiaaliset ongelmat, joita tapauksissa esiintyy, voivat vaihdella sen mukaan, onko kyseessä ollut jo käynnissä oleva terrori-isku vai onko sellainen ollut vasta suunnitteilla tai epäilty olevan suunnitteilla. Kun kyseessä on jo käynnissä oleva isku, on huomiota kiinnitettävä erityisesti sivullisiin ja heidän henkensä suojelemiseen ja suhteelliseen voimankäyttöön, mutta kun kyseessä on vasta suunnitteilla oleva isku tai epäily sellaisen suunnittelusta, kääntyy huomio enemminkin siihen, ettei tehdä liian hätiköityjä ja perusteettomia päätöksiä.

Prosessuaaliset ongelmat näyttäisivät toisaalta vaihtelevan kunkin yksittäistapauksen mukaan ja sen mukaan, mitä asioita juuri tietyssä tapauksessa on jäänyt tekemättä. Toisaalta ne voivat olla samankaltaisia riippumatta siitä, onko kyseessä ollut käynnissä oleva terrori-isku vai vasta sen suunnittelu, koska prosessuaaliset loukkaukset tulevat esille vasta tapahtumien jälkeen.

Käsitelty kolme esimerkkitapausta ovat nimensä mukaan vain esimerkkejä, mutta edustavat tutkimusaineistoa kattavasti ja kertovat niistä ongelmista, joita esiintyy koko tutkimusaineistossa. Kuten tämän luvun alusta käy ilmi, eniten on tapauksia, joissa on tapahtunut sekä materiaalisia että prosessuaalisia loukkauksia. Seuraavaksi eniten oli tapauksia, joissa on tapahtunut vain prosessuaalinen loukkaus. Tapauksia, joissa on ollut kyse vain materiaalisesta loukkauksesta, oli ainoastaan kolme. Tämä kertoo siitä, että materiaaliin loukkauksiin lähes aina liittyy myös prosessuaalinen loukkaus, mutta

prosessuaalisia loukkauksia voi hyvin esiintyä ilman, että elämää olisi loukattu materiaaliselta osin. On myös varsin huomionarvoista, että kaikista hakukriteerit täyttävistä 62 tapauksesta ainoastaan kolmessa ei ole todettu loukkausta oikeudelle elämään. Huomiota kiinnittää myös se, että Venäjää koskevilla tapauksilla on kaikissa ollut kyse niin materiaalisesta kuin prosessuaalisestakin loukkauksesta sekä se, että Yhdistynyttä kuningaskuntaa koskevilla tapauksilla on kyse joko materiaalisesta loukkauksesta tai prosessuaalisesta loukkauksesta. Syitä näille pohditaan luvussa 5.

Jos ajattelee loukkauksia oikeuden toteutumisenä ja toteutumattomuutena, ei eroa ole sillä, onko loukkaus ollut materiaallinen vai prosessuaalinen, molemmissa tapauksissa oikeutta on loukattu, vaikka loukkauksen luonne onkin erilainen.

Käsiteltyäni tässä luvussa kysymystä *mitä*, siirryn seuraavaan lukuun käsittelemään kysymystä *miksi* ja etsimään syitä juuri käsitellyille erilaisille loukkauksille.

5. Loukkausten syyt

Edellisessä luvussa käsitelin esimerkkitapauksia ja esittelin erilaisia loukkauksia, niin materiaalisia kuin prosessuaalisia, joita tutkimusaineistossa yleisesti ja esimerkkitapauksissa tarkemmin oli tapahtunut. Edellinen luku keskittyi vastaamaan kysymykseen *mitä*. Tässä luvussa siirryn käsittelemään tutkimuskysymyksen toista puolta eli vastaamaan kysymykseen *miksi*. Miksi oikeutta elämään on loukattu? Esitän kaksi mahdollista syytä tälle. Oikeutta elämään on loukattu joko sen takia, että valtiolla on puutteellinen lainsäädäntö terrorismintorjunnan ja viranomaisen voimankäytön tilanteisiin, eikä se vastaa EIS:n vaatimuksia, tai sen takia, että olemassa olevaa kunnollista ja EIS:n vaatimukset täyttävää lainsäädäntöä ei ole yksittäisessä tapauksessa noudatettu.

Ensimmäisessä alaluvussa käsitelen lainsäädäntöä loukkausten syynä. On varsin selvää, että puutteellinen eli tässä tapauksessa EIS:n 2 artiklaa vastaamaton lainsäädäntö voi olla syynä sille, että oikeutta elämään on loukattu. Toisessa alaluvussa käsitelen sinänsä kunnollisen ja EIS:n vaatimukset täyttävän lainsäädännön noudattamatta jättämistä loukkausten syynä. Tämä on itsessään myös varsin selkeä syy; on olemassa toimiva lainsäädäntö, mutta sitä ei noudateta. Haluan kuitenkin tämän osalta löytää syvemmän syyn lainsäädännön

noudattamatta jättämiselle. Uskon sen löytyvän oikeusvaltiosta ja sen tilasta eri valtioissa. Kolmannessa ja viimeisessä alaluvussa kokoaan yhteen loukkausten syitä ja johtopäätöksiä.

5.1. Puutteellinen lainsäädäntö loukkausten syynä

Ensin pääsen tutkimaan ovatko kansallisen lainsäädännön tai sen tulkinnan puutteet olleet syynä EIS:n 2 artiklan loukkauksiin. Täysin suoraviivaista vastausta on mahdoton antaa, mutta analysoimalla valtioiden lainsäädäntöä ja tutkimusaineiston tapauksia, on mahdollista todeta, että lainsäädännön puutteilla on ollut merkitystä oikeuteen elämään kohdistuville loukkauksille. Joissakin valtioissa lainsäädäntö on kunnossa ja vastaa EIS 2 artiklan vaatimuksia, mutta toisissa valtioissa kansallinen rikos-, terrorismi- tai ihmisoikeuslainsäädäntö tai voimankäyttötilanteiden sääntely saattaa olla puutteellista. Näitä säännöksiä täytyy tutkia enemmän, jotta voin selvittää puutteellisen lainsäädännön vaikutuksia 2 artiklan loukkauksiin. Olen luvussa 3 käsitellyt valtioiden kansallista lainsäädäntöä, ja nyt analysoin tarkemmin lainsäädännön tai sen tulkinnan puutteita ja näiden puutteiden vaikutuksia oikeuteen elämään kohdistuville loukkauksille.

Tärkeä seikka on terrorismintorjuntatilanteissa sovellettavan kansallisen lainsäädännön yhteensopivuus EIS:n 2 artiklan vaatimusten kanssa. EIT:n mukaan kansallisen lainsäädännön ei tarvitse sanasta sanaan vastata EIS:n 2 artiklan muotoilua, jotta se toteuttaisi artiklan vaatimukset. Riittävää on, että kansallinen laki vastaa sisällöltään EIS:n oikeutta elämään.¹³² EIT toteaa, että EIS ei pakota valtioita sisällyttämään säännöksiään kansalliseen lakiinsa ja että ei ole EIS:n instituutioiden tehtävä tutkia, onko tietty kansallinen säännös EIS:n säännösten mukainen. Kansallisen lainsäädännön ja normiston on kuitenkin noudatettava EIS:n 2 artiklan ehdottoman välttämättömyyden kriteeriä eli kansallisessa lainsäädännössä on vähennettävä ja pienennettävä riski sellaisesta haitasta, joka ei ole ehdottoman välttämätöntä. Lisäksi on oltava ohjeistuksia, ettei esimerkiksi sellaisia aseita, joiden käytöllä voi olla aiheettomia seurauksia, saa käyttää.¹³³

Vaikka EIT ei voi suoraan ja yleisesti arvioida jonkin kansallisen lain EIS:n vaatimusten täyttymistä, voi EIT:n viittauksista ja kansallisten lakien muutoksista päätellä jotakin lakien toimivuudesta ja siitä täyttävätkö ne EIS:n 2 artiklan vaatimukset. Tässä tutkimuksessa on

¹³² McCann ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta, kohta 152.

¹³³ Tagayeva ym. v. Venäjä, kohta 595.

myös mahdollista tehdä johtopäätöksiä lakien puutteellisuudesta. Lain puutteellisuus voi tässä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että on olemassa laki, mutta siinä ei säädetä tietyistä asiasta, tai sitä, että tiettyyn tilanteeseen ei ole ollenkaan olemassa kansallista lainsäädäntöä. Kansallisessa lainsäädännössä tai toimintaohjeissa olevat puutteet ovat myös vaikuttaneet oikeuteen elämään kohdistuvien materiaalistien loukkausten syntymiseen.¹³⁴ Myös lainsäädännön puutteellinen tulkinta voi olla oikeuteen elämään kohdistuvan loukkauksen taustalla. Materiaalisia ja prosessuaalisia seikkoja koskee erilaiset lait ja jonkin materiaallisen lain puutteellisuus, esimerkiksi viranomaisen voimankäyttöä terrorismintorjuntatilanteessa sääntelevien lakien puutteellisuus, ei vaikuta prosessuaalistien lakien, kuten viranomaisen liiallisen voimankäytön tutkintaa sääntelevien lakien kunnollisuuteen tai puutteellisuuteen. Joissakin tapauksissa materiaalisilla puutteilla voi kuitenkin olla seurauksia myös prosessuaalisesti, tutkintaan liittyen.

Esimerkkinä tilanteesta, johon ei ole kunnollista materiaalisia seikkoja koskevaa lainsäädäntöä, on tapaus *Tagayeva ym. v. Venäjä*, jossa terrorismintorjuntaoperaatiossa toimimiseen liittyvän epäselvän sääntelyn vuoksi tapaukseen osalliset viittasivat muun muassa armeijan toimintaa koskevaan ohjekirjaan *Army Field Manual*:iin. Tapauksessa EIT uskoi viittauksen johtuvan siitä, että terrorismintorjuntaoperaatiossa toimimisen säännöt olivat niin epäselvät. *Army Field Manual* soveltui kuitenkin ainoastaan aseellisissa konflikteissa tapahtuviin taistelutilanteisiin, jotka ovat eri asia kuin terrorismintorjuntaoperaatiot. Aseistetuissa konflikteissa saattaa usein olla voimassa sodan ajan laki ja erilaiset toimintatavat kuin terrori-iskutilanteessa. Toisaalta terrorismintorjuntaoperaatio ei myöskään ole tavanomainen poliisioperaatio, vaan vaatii erilaista ohjeistusta ja toimintatapoja. Terrorismintorjuntatilanteessa viranomaisen saattaa monesti joutua toimimaan nopeasti ja tekemään päätöksiä hetkessä, jolloin päätöksellä voi olla vakavia seurauksia suuntaan tai toiseen. Tällöin on oltava riittävä oikeudellinen viitekehys, lainsäädäntö ja viranomaisen toimintaa ohjaavat ohjeet, juuri kyseisessä tilanteessa toimimisen ja ennen sitä tapahtuvan operaation suunnittelun ja kontrollin sekä toteutuksen mahdollistamiseksi. Tavanomaisiin, rutiininomaisempiin poliisioperaatioihin soveltuva oikeudellinen viitekehys ei ole riittävä oikeuden elämään suojelemiseksi terrorismintorjuntatilanteissa.

¹³⁴ Atiman v. Turkki; Aydan v. Turkki; Ihsan Bilgin v. Turkki; Ataykaya v. Turkki; Tagayeva v. Venäjä.

Terrorismintorjuntaoperaation voisikin sanoa sijoittuvan normaalin poliisioperaation ja aseistetun konfliktin välimaastoon. Tällaiset operaatiot ovat lisääntyneet terrori-iskujen myötä ja niille tarvitaan oma normistonsa, jotta tilanteessa voidaan suojella oikeutta elämään ja samalla torjua terrorismia tilanteeseen sopivien sääntöjen mukaan. Muun muassa Venäjän Pohjois-Kaukasuksella on ollut todella paljon terroristista liikehdintää eri separatististen liikkeiden toimesta, ne ovat jo yli viidentoista vuoden ajan olleet uhka kansalliselle turvallisuudelle ja yleiselle turvallisuudelle, ja kuten EIT:kin toteaa, on terrorismintorjunta suuri huoli venäläisille viranomaisille.¹³⁵ Tämän takia on erityisen tärkeää, että lainsäädännössä tehdään riittävä ero rutiininomaisten ja erityistilanteiden varalle. EIT:n mukaan voimankäyttöä säätelevien sääntöjen on oltava tarpeeksi yksityiskohtaisia ja niiden tulee muun muassa säätää minkälaisia aseita voimankäyttötilanteessa on sallittua käyttää.¹³⁶ Myös aseiden valintaa varten on oltava lainsäädäntöä, jota ei kuitenkaan esimerkiksi *Tagayeva*-tapauksen aikaan ollut tarpeeksi selkeästi.

EIT on eräässä toisessa tutkimusaineiston tapauksessa, *Finogenov ym. v. Venäjä*, todennut Venäjän terrorismintorjuntalainsäädännön olevan epämääräistä (*vague*), mikä jo itsessään on varsin vahva toteamus EIT:ltä. Samalla se on kuitenkin todennut, ettei epämääräisyys tarkoita, että viranomaiset kaikissa yksittäistapauksissa olisivat loukanneet henkilön oikeutta elämään.¹³⁷ Tämä on tietysti aivan totta, sillä jokaista tapausta arvioidaan yksittäistapauksena tapauksen omat tosiseikat huomioiden ja soveltaen lainsäädäntöä siihen tiettyyn tilanteeseen. Lainsäädännön epämääräisyyden toteaminen on kuitenkin merkki siitä, että siinä on jotakin ongelmia, joilla voi olla suuri vaikutus loukkausten muodostumiselle. Se, että tiettyyn tilanteeseen, terrorismintorjuntatilanteeseen, ei ole selkeää ja yksiselitteistä lainsäädäntöä, on suuri ongelma. EIT on todennut, että tapaukset *Finogenov* ja *Tagayeva* ovat mittakaavaltaan todella laajoja ja niissä on erityiset olosuhteet, joten välttämättä hyvätkään lain säädökset eivät olisi riittäneet takaamaan vastausta tällaisiin yllättäviin tilanteisiin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö erilaisiin tilanteisiin pitäisi lain tasolla varautua niin hyvin kuin mahdollista. Joissakin rutiininomaisissa tilanteissa EIT onkin suoraan todennut puutteellisen kuolettavien aseiden käyttöön liittyvän lainsäädännöllisen kehyksen rikkovan 2 artiklaa.¹³⁸ Tämä toteamus antaa mahdollisuuden tulla siihen tulokseen,

¹³⁵ CODEXTER 2008, s. 1, suuri määrä terrori-iskuja Pohjois-Kaukasian alueella erityisesti vuonna 2004.

¹³⁶ *Tagayeva ym. v. Venäjä*, kohta 592.

¹³⁷ *Finogenov ym. v. Venäjä*, kohta 230.

¹³⁸ *Nachova ym. v. Bulgaria*, kohdat 99–102.

että lainsäädännön puutteet voivat myös suoraan vaikuttaa ja aiheuttaa oikeuteen elämään kohdistuvan loukkauksen.

Prosessuaaliseen oikeuteen liittyvällä lainsäädännöllä voi olla myös vaikutusta loukkausten syntyyn. Tässäkään ei ole mahdollista todeta jonkun lain yleispätemättömyyttä, mutta tutkimuksellisesti voidaan huomata, että tällaisella lailla voi olla paljon vaikutusta prosessuaalisiin seikkoihin. *Tagayeva*-tapauksen tapahtumien aikaan Venäjällä oli voimassa 3. luvussa mainittu *Amnesty Act*, jonka mukaan sotilasjoukot, sisäministeriön viranomaiset, rikos- ja lain toimeenpanoviranomaiset olivat armahdettuja terrorismintorjuntaoperaatioissa tekemistään rikoksista. *Tagayeva*-tapauksessa osittain eri mieltä olevan EIT:n tuomarin mukaan tuomareiden enemmistö oli sivuuttanut 2 artiklan prosessuaaliseen puoleen kuuluvan standardin, jonka mukaan armahdukset tai anteeksiannot eivät ole sallittuja, kun kyseessä on 2 tai 3 artiklaa koskeva loukkaus, johon liittyy valtion viranomaisen rikollista käyttäytymistä.¹³⁹ Vaikka jokaisen tapauksen yksityiskohdat ovatkin erilaiset, eikä tietty säännös soveltuisi toiseen tapaukseen, tuo tämä tuomarin huomio kuitenkin esille huolen tällaisen armahdulain olemassaolosta ja sen vaikutuksista pystyä selvittämään ja rankaisemaan terrorismintorjuntatilanteissa rikoksen tehneitä viranomaisia. Mielestäni tuomarin huomio on paikallaan ja voi kertoa yleisemmästä ongelmasta lain suhteen ja siihen olisi voinut olla syytä suhtautua erilailla.

Enemmän tai vähemmän selkeiden lainsäädännöllisten puutteiden lisäksi lainsäädännön kehittyminen voi kertoa puutteellisesta lainsäädännöstä. Esimerkiksi Venäjällä säädettiin useita terrorismintorjuntaan liittyviä lakeja vuosina 2006–2007, jolloin poistui myös laki, jonka mukaan valtion oli pidettävä terrorismintorjuntaoperaatioiden tekniset menetit ja operaatioon osallistuneiden henkilöiden identiteetit mahdollisimman salassa. Tämä oli hyvä kehityssuunta, sillä laki vaikutti varsin negatiiviselta oikeuden elämään prosessuaalisen velvoitteen kannalta. Kuinka saada oikeudenloukkaukseen syyllistyneet selville, jos operaatioon osallistuneista ei paljastettu henkilötietoja? Teknisten menetelmien salassapito, samoin kuin myös henkilöllisyyksien salaminen, taas saattoivat edesauttaa väärinkäytöksiä tai ainakin sitä, etteivät väärinkäytökset paljastu, jos sellaisia oli tapahtunut. Lain kehitys kertoo siitä, että siinä oli aiemmin puutteita.

¹³⁹ *Tagayeva ym. v. Venäjä*, Partly dissenting opinion of judge Pinto de Albuquerque, kohdat 5–6.

Myös Turkissa on uudistettu terrorismintorjuntaan liittyviä lakeja, jotta ne vastaisivat paremmin muun muassa EIS:n vaatimuksia. Esimerkiksi poliisin turvautumista tuliaseeseen säädellään nykyisessä laissa tarkemmin kuin aiemmin. Kuten luvusta 3 käy ilmi, Turkkiin on myös 2000-luvulla perustettu ihmisoikeusloukkauksia tutkiva keskus sekä valtion viranomaisten laittomia toimia tutkivan ja suosituksia antavan valtuutetun virka. Näiden perustaminen on hyvä asia, mutta kertoo siitä, että niille on ollut tarvetta, ja että valtion viranomaisten toiminnassa on ollut ongelmia. Vaikka Turkissa tapausten aikainen lainsäädäntö näyttää 3. luvussa käsiteltyjen lakien perusteella olleen suhteellisen kattavaa ainakin lainsäädäntöön tulleiden muutosten jälkeen, on Turkki kuitenkin valtio, jossa on tapahtunut eniten loukkauksia oikeudelle elämään. Näyttäisi siis siltä, että lainsäädäntö ei ole ainakaan yksistään syy Turkissa tapahtuville oikeutta elämään koskeville loukkauksille. Lisäksi löytyy syy muualta, oikeusvaltion tilasta, sen heikkoudesta, jota käsittelen seuraavassa alaluvussa.

Myös Yhdistyneen kuningaskunnan lainsäädännön muutokset ja poliisivaltuutetun viran perustaminen ovat olleet oikeuden elämään kannalta positiivisia asioita, jotka kertovat puutteellisesta lainsäädännöstä. Joissain tapauksissa kansallista lainsäädäntöä on haluttu muokata EIS:n sanamuodon mukaiseksi, vaikka EIT onkin todennut hiukan erilaisen, mutta tulkinnaltaan samanlaisen sanamuodon täyttävän EIS:n vaatimukset. Näin oli esimerkiksi tutkimusaineiston tapauksessa *McCann ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta*. Siinä kyseessä oli ero Gibraltarin perustuslain ja EIS:n 2 artiklan sanamuodossa. Tapauksen aikana voimassa ollut Gibraltarin perustuslaki vuodelta 1969 oli samankaltainen EIS:n 2 artiklan kanssa, mutta siinä kuolettavan voiman käytön tuli olla järkevästi perusteltua (*reasonably justifiable*) – eikä ehdottoman välttämätöntä –, jotta sen käyttö olisi ollut sallittua. EIS:n ehdottoman välttämättömyyden kriteeri on sanamuodoltaan tiukempi kuin Gibraltarin perustuslain kriteeri. Tapauksessa EIT totesi, ettei tämä ero kuitenkaan ollut sellainen tekijä, joka yksistään olisi riittänyt toteamaan EIS:n 2 artiklan loukkauksen. Huomionarvoista on kuitenkin se, että Gibraltarin nykyisessä perustuslaissa vuodelta 2006, voimankäytön rajaa on nostettu ja se ilmaistaan nykyään samalla tavalla kuin EIS:n 2 artiklassa eli kuolettavan voimankäytön tulee olla ”ehdottoman välttämätöntä”.¹⁴⁰ Gibraltarilla oli siis siitä huolimatta, että perustuslaki täytti EIS:n kriteerit, haluttu päivittää sanamuoto ja saattaa se samanlaiseksi EIS:n 2 artiklan kanssa.

¹⁴⁰ Constitution of Gibraltar 2006, 2 artikla.

Kaiken edellä käsitellyn perusteella tulen siihen tulokseen, että puutteellinen lainsäädäntö on yksi syy oikeuteen elämään kohdistuville loukkauksille. Esimerkkitapauksissa esille tulevat seikat ovat merkki ongelmasta, joka voi tulla kyseeseen minkä tahansa tapauksen kohdalla. Vaikka puutteet lainsäädännössä tai toimintaohjeissa eivät tietyssä tapauksessa yksistään riittäisi muodostamaan loukkausta oikeudelle elämään, voi niillä kuitenkin olla suuri vaikutus loukkausten syntymiseen, ja joissakin tapauksissa ne voivat olla suoraan syynä loukkaukseen.

5.2. Kunnollisen lainsäädännön noudattamatta jättäminen loukkausten syynä

Edellä käsitellyt lainsäädännön ja ohjeiden puutteita koskevat seikat liittyvät nimenomaan lainsäädäntöön ja ohjeisiin, siihen mitä ne säätävät ja määräävät ja miten viranomaisen on niiden mukaan toimittava. Kyseessä ei siis ole yksittäisen viranomaisen tekojen tasolla oleva virhe tai puute, vaan normin tasolla oleva puute, jota yksittäinen viranomainen ei toimillaan voi muokata. Lainsäädännön muutokset, kehitys tai uudet instituutiot eivät kuitenkaan selitä sitä, miksi loukkauksia on tapahtunut sellaisissa tapauksissa, joissa lainsäädäntö on jo alun alkaen ollut EIS:n kriteerien mukaista, tai joissa lainsäädännön pienet puutteet eivät ole olleet (yksistään) syynä oikeuden elämään loukkaukseen. Näitä loukkauksia selittää jokin muu syy eli lainsäädännön noudattamatta jättäminen, jota seuraavaksi pääsenkin käsittelemään.

Lakien ja ohjeiden noudattamatta jättäminen on riippuvaista ihmisten toiminnasta eikä lain säännöksistä. Niin materiaalsena kuin prosessuaalisena loukkauksen syynä voi olla se, ettei kunnollista lainsäädäntöä ja toimintaohjeita ole noudatettu kunnolla. Tällaisissa tilanteissa syynä on ollut puutteellinen toiminta joko terrorismintorjuntatilanteessa tai sen jälkeen tapahtuvassa tutkinnassa. Johtuuko se, ettei terrorismintorjuntaan liittyviä lakeja noudateta siitä, että koetaan ainoastaan terroristien olevan vastuussa kaikista torjuntaoperaatioidenkin aiheuttamista loukkauksista oikeudelle elämään? Onko tahto saada terroristit nitistettyä niin ylivoimainen, ettei kuolettavaa voimaa väärinkäyttäneitä viranomaisia tahdota rankaista? Ainakin esimerkiksi Venäjän *Amnesty Actin* mukaan näyttäisi tältä. Asia ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen, vaan taustalla on moniulotteisempi ja yleisempi tekijä. Tämä tekijä on oikeusvaltio (*rule of law*) ja sen tila.

Oikeusvaltion ja sen tilan tutkimisen kautta pääsen syvemmälle selvittämään lainsäädännön noudattamatta jättämisen taustasyitä. Terrorismintorjunnassa tapahtuvat loukkaukset ja erot eri valtioiden välillä voivat selittyä sillä, että oikeusvaltion tila ja oikeusvaltio arvona sekä sen noudattaminen vaihtelevat valtavasti eri valtioissa. Sillä, onko valtio oikeusvaltio ja toteuttaako se kaikkia siihen liittyviä periaatteita ja osatekijöitä, on suuri vaikutus ihmisoikeuksien kunnioitukselle ja toimille, joita viranomaiset tekevät tai jättävät tekemättä, niin itse terrorismintorjuntaoperaatiossa kuin sen jälkeisessä tutkinnassakin. Tämän väitteen käsittelemiseksi on ensin selvitettävä mitä oikeusvaltio tarkoittaa ja mistä se koostuu.

Oikeusvaltio on yhdessä demokratian ja ihmisoikeuksien kanssa Euroopan neuvoston perusarvo.¹⁴¹ Oikeusvaltioperiaatetta ei kuitenkaan ole määritelty EIS:ssa, vaan se on määritelty Venetsian komission toimesta vuonna 2011.¹⁴² Venetsian komissio on oikeusvaltioon liittyvässä raportissaan todennut oikeusvaltion olevan ominainen osa mitä tahansa demokraattista yhteiskuntaa ja oikeusvaltioon kuuluu se, että päätöksentekijöiden on kohdeltava kaikkia ihmisiä arvokkaasti, yhdenvertaisesti ja rationaalisesti lain mukaan. Kaikilla on myös oltava mahdollisuus saattaa päätökset käsiteltäväksi riippumattomiin ja puolueettomiin tuomioistumiin, joissa prosessit ovat reiluja. Oikeusvaltio liittyy yksilön ja valtion väliseen suhteeseen.¹⁴³ Oikeusvaltio liittyy myös demokratiaan ja ihmisoikeuksiin. Oikeusvaltion tehtävänä on julkisen vallankäytön rajoittaminen ja sen itsenäinen arviointi. Oikeusvaltio edistää demokratiaa perustamalla vastuuvastuun niille, jotka käyttävät julkista valtaa, ja turvaamalla ihmisoikeuksia. Kuten Venetsian komissio toteaa, voi ihmisoikeuksien toteutuminen ja suojeleminen olla mahdollista vain, jos oikeusvaltiota noudatetaan (samoin myös toisin päin eli jos ihmisoikeuksia ei noudateta niin oikeusvaltio on vain tyhjä kuori).¹⁴⁴ Oikeusvaltio voi toteutua vain valtiossa, jossa tunnetaan kollektiivinen velvollisuus sen implementointiin sekä sen saattamiseen osaksi omaa oikeudellista, poliittista ja sosiaalista kulttuuria.¹⁴⁵

Yhtenä kattavana määritelmänä oikeusvaltiolle Venetsian komissio on käyttänyt Tom Binghamin määritelmää.¹⁴⁶ Käytän sitä myös tässä määritelmänä, sillä se on Euroopan

¹⁴¹ Euroopan ihmisoikeussopimuksen esipuhe.

¹⁴² CDL-AD(2011)003rev.

¹⁴³ CDL-AD(2011)003rev, s. 5.

¹⁴⁴ CDL-AD(2016)007-e, s. 9.

¹⁴⁵ CDL-AD(2016)007-e, s. 10.

¹⁴⁶ Bingham 2010.

neuvoston piirissä hyväksi todettu määritelmä ja siten myös kaikki tarkasteleman valtiot ovat sen alaisia. Määritelmän mukaan kaikkia valtion ihmisiä ja viranomaisia, olivat ne sitten yksityisiä tai julkisia, sitoo julkisesti säädetyt lait, ja ihmisten ja viranomaisten täytyy saada nauttia lakien yleensä tulevaisuudessa toteutuvista eduista, jotka käsitellään julkisesti tuomioistuimissa. Lisäksi Binghamin määritelmässä oikeusvaltioon liittyy kahdeksan erilaista osatekijää: lain saatavuus; oikeudelliset kysymykset selvitetään lailla eikä harkintavallalla; yhdenvertaisuus lain edessä; valtaa tulee käyttää lain mukaan, reilusti ja järkevästi; ihmisoikeuksia tulee suojella; riitojen ratkaisemiseen ilman aiheettomia kuluja ja viivästystä on oltava välineitä: oikeudenkäyntien on oltava reiluja; valtion on noudatettava sen kansainvälisiä ja kansallisia velvoitteitaan.

Binghamin määritelmän lisäksi oikeusvaltion määritelmiä on useita erilaisia, joista on kuitenkin mahdollista löytää yhteisymmärrys tietyistä oikeusvaltion osatekijöistä.¹⁴⁷ Näitä ovat lain ylivalta, oikeusvarmuus, mielivaltaisuuden kieltäminen, oikeuden saatavuus riippumattomissa ja puolueettomissa tuomioistuimissa, ihmisoikeuksien kunnioitus, syrjimättömyys ja yhdenvertaisuus lain edessä.¹⁴⁸ Venetsian komissio on vuonna 2016 laatinut jokaisesta osatekijästä kysymyslistan, jonka avulla on mahdollista arvioida oikeusvaltion tilaa eri valtioissa.¹⁴⁹ Esimerkiksi vallan väärinkäytöstä on kysymyksiä, jotka liittyvät tutkimusaineiston tapauksiin. Myös lain ja ihmisoikeusvelvoitteiden implementoinnin ja turvaamisen johdonmukainen noudattaminen, lain ylivoimainen asema, viranomaisten riippumattomuus ja voimankäytön väärinkäyttö, ovat tutkimuskysymyksen kannalta tärkeitä kysymyksiä oikeusvaltion tilaa arvioitaessa.

Määritelmien jälkeen näyttäisi olevan suhteellisen selvää, mitä oikeusvaltio tarkoittaa ja pitää sisällään. Seuraavaksi tarkastelen oikeusvaltion toteutumista tutkimuksen kannalta relevanteissa valtioissa. Oikeusvaltion esiintyminen perustuslaissa eli oikeusvaltion konstitutionalisoituminen on huomioon otettava tekijä tältä kannalta. Yhdistyneessä kuningaskunnassa oikeusvaltio on tärkeä valtiosääntöoikeudellinen periaate, joka nimenomaisesti mainitaan *Constitutional Reform Act*:ssa vuodelta 2005.¹⁵⁰

¹⁴⁷ CDL-AD(2011)003rev, s. 10–13.

¹⁴⁸ CDL-AD(2011)003rev, s. 10.

¹⁴⁹ CDL-AD(2016)007-e.

¹⁵⁰ Constitutional Reform Act, 24.3.2005, osa 1.

Toisaalta taas entisissä sosialistisissa valtioissa, kuten Venäjällä, oikeusvaltion käsitettä on vaikea löytää perustuslaista tai sen esipuheista, sillä valtioilla on taustallaan sosialistinen ajattelutapa. Tämä ajattelutapa ja oikeusjärjestelmä on jättänyt jälkensä valtioihin ja sen vaikutukset näkyvät yhä edelleen siinä, että lakia pidetään enemmän vallan välineenä kuin kunnioitettavana arvona.¹⁵¹ Oikeusvaltio ei ole vielä tarpeeksi juurtunut uusiin demokratioihin, saati jokapäiväiseen käyttöön taikka oikeudelliseen tietoisuuteen (*legal awareness*).¹⁵² Se ei myöskään ole integroitunut edes kaikkien julkisten viranomaisten arvojärjestelmään.¹⁵³ On esitetty, että Venäjällä oikeudella on kyllä merkitystä, mutta sillä ajetaan erilaisia päämääriä kuin konstitutionaalisissa valtioissa, sillä ajetaan poliittisia päämääriä.¹⁵⁴ Venäjän ei sanota olevan oikeusvaltio tai ainakaan oikeusvaltion edellyttämä liberaali konstitutionalistinen valtio.¹⁵⁵ Venäjän kansalaisyhteiskunta on myös varsin heikko, mikä ei ennusta hyvää oikeusvaltion kehittymiselle.¹⁵⁶

Turkissa oikeusvaltion käsite tuli perustuslakiin vuonna 1961.¹⁵⁷ Vaikka käsite muodollisesti esiintyykin perustuslaissa, se ei aina käytännössä näyttäisi toteutuvan. Oikeusvaltion toteutumista voi jopa vaarantaa se, että on olemassa konstitutionaalisesti muodostettuja ja sinänsä lain mukaan toimivia instituutioita, joilla ei kuitenkaan ole demokraattista legitimitettä.¹⁵⁸ Demokratiaan ja oikeusvaltioon liittyviä asioita, kuten poliittisia puolueita ja vapaat vaalit on lain tasolla olemassa, mutta monet näistä instituutioista on suunniteltu valtion varsin nationalistisen ideologian ylläpitämiseksi eikä ihmisoikeuksien ja demokratian suojelemiseksi.¹⁵⁹ Muodollisesti oikeusvaltio näyttäisi siis olevan perustavanlaatuinen periaate Turkissa, mutta todellisuudessa asia on toisin, kuten erilaisten oikeusvaltion tilaa kuvaavien indikaattorien avulla on mahdollista todeta.

Oikeusvaltion tilan mittaamiseen on käytettävissä erilaisia indikaattoreita. World Justice Project on julkaissut oikeusvaltiota ja sen eri osatekijöitä kuvaavan raportin *Rule of Law Index*, jonka uusin versio on vuodelta 2020.¹⁶⁰ Toinen tärkeä raportti on *Varieties of*

¹⁵¹ CDL-AD(2011)003rev, s. 8;

¹⁵² Zorkin 2009.

¹⁵³ Zorkin 2009, s. 20.

¹⁵⁴ Popova 2017, s. 65.

¹⁵⁵ Popova 2017, s. 65.

¹⁵⁶ Hendley 2009, s. 340.

¹⁵⁷ Aybay 1977, s. 22

¹⁵⁸ Çoban 2010, s. 1.

¹⁵⁹ Çoban 2010, s. 1.

¹⁶⁰ Rule of Law Index 2020.

Democracy:n (V-Dem) tekemä demokratiaa yleisemmin koskeva raportti, johon sisältyy osatekijänä myös oikeusvaltion indikaattori.¹⁶¹ Kolmanneksi myös YK:lla on oikeusvaltion tilan arvioimiseksi kysymyslista ja erilaisia indikaattoreita, jotka kertovat oikeusvaltion toteutumisesta.¹⁶² YK:n lista on yleinen kysymyslista kuten Venetsian komissionkin, mutta YK:n lista sisältää tarkempia erityiskysymyksiä ja osatekijöitä, kuten poliisin voimankäyttö, poliisin rikkomusten tutkinta ja tutkintaprosessi sekä poliisin virassaan tekemästä rikkomuksesta seuraava syyttäminen. Myös luottamus julkisen syyttäjän päätöksentekoon ja oikeusprosessien kesto ovat tekijöitä, joita tutkimalla voi arvioida oikeusvaltion tilaa.¹⁶³ Ihmisoikeuksien kannalta tärkeä kysymys on ihmisoikeuskoulutus, jota olisi annettava erityisesti muun muassa poliisissa ja oikeudellisella sektorilla toimiville, sekä indikaattori ihmisoikeuksien implementoinnista.¹⁶⁴

World Justice Project:n *Rule of Law Index*:stä selviää varsin konkreettisesti kuinka vahva tai heikko oikeusvaltio on kussakin valtiossa. Raportti käsittää 128 maata ja kokonaissijoituksessa Yhdistynyt kuningaskunta on sijalla 12, Venäjä sijalla 94 ja Turkki sijalla 107. Raportissa on arvioitu oikeusvaltion tilaa indeksilukuasteikolla 0–1, heikon oikeusvaltion ollessa 0 ja vahvan oikeusvaltion ollessa 1. Tulokset eri osatekijöiden kohdalla puhuvat puolestaan ja osoittavat selkeästi, että oikeutta elämään koskevien loukkausten takana on heikko oikeusvaltio. Perusoikeuksia koskevan osatekijän, johon myös oikeus elämään kuuluu, kohdalla Turkin ja Venäjän sijoitukset ovat huonot, Venäjän ollessa sijalla 104 (indeksiluvun ollessa 0,44) ja Turkin ollessa sijalla 123 (indeksiluvulla 0,32). Yhdistyneessä kuningaskunnassa tilanne on perusoikeuksien osalta paljon parempi; valtio on sijalla 13 (indeksiluvulla 0,79).

Tarkasteltaessa tarkemmin tutkimuskysymyksen kannalta olennaisia tekijöitä, selviää, että juuri ihmisoikeuksiin, rikosoikeuteen ja valtionhallinnon valtaa rajoittaviin toimiin liittyvät indeksiluvut ovat huonolla tolalla. Venäjällä oikeutta elämään ja turvallisuutta koskeva indeksiluku on 0,45, virassa tehdyistä rikkomuksista määrättäviin sanktioihin liittyvä luku on 0,33 ja kaikista huonoimpana lukuna on rikosoikeuteen liittyen valtionhallinnon sopimaton vaikuttaminen (*no improper government influence*) indeksiluvulla 0,09. Turkissa

¹⁶¹ V-Dem Annual Democracy Report 2019.

¹⁶² The United Nations Rule of Law Indicators 2011.

¹⁶³ The United Nations Rule of Law Indicators 2011, s. 49.

¹⁶⁴ The United Nations Rule of Law Indicators 2011, s. 78.

oikeus elämään ja turvallisuus ovat niin ikään varsin alhaisella tasolla (indeksiluku 0,35) samoin kuin virassa tehtyjen rikkomusten sanktiointi (indeksiluku 0,30). Valtionhallinnon sopimaton vaikuttaminen on runsasta, indeksiluvun ollessa 0,13. Näiden tekijöiden heikko taso on erittäin huolestuttavaa ja kertoo siitä, että oikeusvaltion vahvistamiseksi ja ihmisoikeuksien kunnioittamiseksi on tehtävä paljon töitä. Samalla oikeusvaltion osatekijöiden heikkous kuitenkin paljastaa oikeutta elämään koskevien loukkausten ilmiselvän taustasyyn.

Yhdistyneessä kuningaskunnassa oikeusvaltion tila on toisella tasolla Turkkiin ja Venäjään nähden, ja varsin hyvä, mistä kertoo muun muassa oikeuteen elämään ja turvallisuuteen liittyvä korkea indeksiluku (0,91). Yhdistyneessä kuningaskunnassa on kuitenkin tutkimustapauksista havaittujen loukkausten perusteella ongelmia virassa tehdyn rikkomuksen sanktioinnissa ja prosessuaalisissa seikoissa. Virassa tehdyn rikkomuksen sanktioinnin indeksiluku on 0,76 ja rikosprosessia koskevan tehokkaan tutkinnan luku 0,67. Molemmat ovat varsin hyviä lukuja, mutta kertovat siitä, että ongelmia on nimenomaan tutkinnassa eikä materiaalisissa loukkauksissa oikeudelle elämään, kuten tutkimustapauksissakin. Rikos- ja siviilioikeuteen liittyvät indikaattorit ovat Yhdistyneessä kuningaskunnassa muita tekijöitä alhaisemmalla tasolla (vaikka ne ovatkin reilusti parempia kuin Turkissa ja Venäjällä).

Varieties of Democracy:n raportissa oikeusvaltion indikaattoreita on mahdollisuus tarkastella pidemmällä aikavälillä, samalla asteikolla 0–1 kuin World Justice Projectin raportissa, joskaan tulokset eivät ole suoraan vertailukelpoisia keskenään erilaisten osatekijöiden ja raporttien erilaisuuden vuoksi. Yhdistyneessä kuningaskunnassa oikeusvaltiota koskeva indikaattori on vuosien 1990 ja 2018 aikana vaihdellut 0,97 ja 0,99 välillä eli ollut todella korkealla tasolla. Venäjällä vaihtelu on samalla aikavälillä ollut suurempaa, 0,16–0,30 eli varsin alhaisella tasolla. Turkissa vaihtelu on ollut koko aikavälillä valtavaa 0,17–0,81, suunnan ollessa alaspäin viime vuosina. Korkeimmillaan oikeusvaltion tila oli Turkissa vuosina 2000–2006. Tämän jälkeen demokratia heikentynyt, mikä on johtanut oikeusvaltion murtumiseen.¹⁶⁵ Matalimmillaan oikeusvaltion tila oli vuonna 2017. Sekä Turkissa että Venäjällä oikeusvaltion tila on todella heikko. Raportista selviää myös,

¹⁶⁵ V-DemAnnual Democracy Report 2019, s. 23.

että Venäjä ja Turkki kuuluvat ylimpään 20–30 %:iin poliittisen korruption valtioihin,¹⁶⁶ millä osaltaan on vaikutusta myös oikeusvaltion tilaan ja sen heikkouteen.

Tutkittuani oikeusvaltion osatekijöitä ja erityisesti ihmisoikeuksiin, prosessien tutkintaan ja rikosoikeuteen sekä virassa tehtyjen rikkomusten sanktiointiin liittyviä kysymyksiä on helppo todeta, että tutkimusaineiston tapauksissa esiintyvät puutteet ja loukkaukset ovat olleet seurausta näiden osatekijöiden puutteista ja oikeusvaltion heikosta tilasta ylipäätään. Tapauksissa esiintyvät loukkaukset ovat merkki siitä, että useat oikeusvaltion elementit tai osatekijät ovat erittäin heikolla pohjalla varsinkin Venäjällä ja Turkissa. Vaikka tutkimuksessa ei olekaan ollut mahdollista käsitellä jokaista tapausta perin pohjin, olen yleisellä tasolla käsitellyt ja ryhmitellyt kaikki loukkaukset, jotka ovat juuri sellaisia, joita oikeusvaltioon liittyvien osatekijöiden puutteellisuudesta ja heikkoudesta voi aiheutua.

Esimerkiksi se, että tutkimusaineistossa on 34 Turkia koskevaa tapausta, joista 32 on todettu loukkaus oikeudelle elämään, kertoo oikeuteen elämään liittyvistä vakavista ongelmista, joiden taustalla on ihmisoikeuksien heikko asema ja oikeusvaltion huono tila. Se, että kaikissa Venäjää koskevissa tapauksissa on kyse sekä prosessuaalisesta että materiaalisesta loukkauksesta on myös merkki oikeusvaltion heikkoudesta, joka näkyy kaikkia indikaattoreita tutkimalla. Ja se, että Yhdistynyttä kuningaskuntaa koskee vain viisi tapausta ja niistä neljässä on kyse prosessuaalisesta loukkauksesta, on osoitus siitä, että Yhdistyneessä kuningaskunnassa olevat ongelmat liittyvät juuri prosessuaalisiin seikkoihin.

Kaikki tapauksissa esiintyneet loukkaukset, se, että viranomaisen voimankäytölle asetettua ehdottoman välttämättömyyden kriteeriä ei ole noudatettu, johtuu lainsäädännön puutteellisuuden rinnalla siitä, että kunnollista lainsäädäntöä ei noudateta. Tämä taas johtuu siitä, että oikeusvaltion tila on heikko, joissain tapauksissa lähes olematon. Oikeusvaltiolla ei ole arvoa, lain ylemmyyttä ei pidetä kaikkea valtion toimintaa ohjaavana tekijänä, tai jos pidetään, niin sen tarkoituksena saattaa olla ainoastaan poliittiset päämäärät. Tällöin ihmisoikeudet kokevat kolauksen ja syntyy loukkauksia. Viranomainen saattaa nähdä hänelle suodun voimankäytön ensisijaisesti valtana, eikä oikeuksia turvaavana tekijänä, varsinkin tilanteessa, jossa on kyse terrorismintorjunnasta ja terroristien kiinniottamisesta.

¹⁶⁶ V-Dem Annual Democracy Report 2019, s. 39.

Ennen kuin siirryn yhteenvetolukuun, on vielä mainittava 1 luvussa käsitellystä Euroopan ihmisoikeussopimuksen syntyhistoriasta, joka voi auttaa ymmärtämään sitä, että eri valtioiden välillä on suuria eroja oikeuteen elämään kohdistuvien loukkausten määrässä. Sopimukseen liittyneet 47 valtiota ovat kaikki keskenään enemmän tai vähemmän erilaisia. Joissakin valtioissa oikeusvaltio on vahva tai ainakin keskinkertainen ja on olemassa kunnollista lainsäädäntöä, jota viranomaiset noudattavat. Toisissa valtioissa taas oikeusvaltio on heikko. Historia, mutta myös nykypäivän ajattelutavat ja politiikka ylläpitävät heikkoa oikeusvaltiota, eikä kaikissa valtioissa olla menossa parempaan suuntaan. Kaikki valtiot ovat kuitenkin Euroopan neuvoston jäseniä ja niitä sitoo Euroopan ihmisoikeussopimus. Kaikkia jäsenvaltioita koskee samat säännöt riippumatta valtioiden välisistä eroista, historiasta, oikeusvaltion tilasta ja muista olosuhteista. Todellisuudessa kaikki valtiot eivät kuitenkaan ole samanlaisia eivätkä noudata EIS:en säännöksiä samalla tavalla. Tämän takia valtioiden välillä näkyy paljon eroja.

5.3. Yhteenvedo luvusta ja johtopäätöksiä

Tämän luvun tehtävänä oli vastata kysymykseen *miksi*. Miksi oikeutta elämään on loukattu 4. luvussa esitellyillä tavoilla? Mistä loukkaukset johtuvat? Käsittelin ensimmäisenä puutteellista lainsäädäntöä syynä niin materiaalisille kuin prosessuaalisillekin loukkauksille. On varsin selkeää, että jos kansallinen lainsäädäntö ei vastaa EIS:n vaatimuksia ja jos se ei turvaa oikeutta elämään tai säädä miten terrorismintorjuntatilanteessa voidaan turvautua voimankäyttöön, voi se johtaa oikeutta elämään koskeviin loukkauksiin.

Tämän jälkeen käsittelin sinänsä kunnollisen lainsäädännön noudattamatta jättämistä syynä loukkauksille ja perehdyin syvemmin viranomaisten käyttäytymisestä johtuvien loukkausten taustalla olevaan syyhyn eli oikeusvaltion heikkoon tilaan. Käsittelin oikeusvaltioon liittyviä osatekijöitä ja tärkeitä kysymyksiä oikeusvaltion tilaa arvioitaessa. Tarkastelin oikeusvaltion tilaa Turkissa, Venäjällä ja Yhdistyneessä kuningaskunnassa erilaisten indikaattorien avulla. Totesin, että Turkissa ja Venäjällä oikeusvaltion tila on jo yleisesti ottaen todella heikko, mutta etenkin oikeuden elämään ja viranomaisen työssään aiheuttamien rikkomusten sanktioinnin osalta. Valtionhallinnolla on myös sopimatonta vaikutusta oikeuteen. Yhdistyneen kuningaskunnan osalta oikeusvaltion tila on hyvällä mallilla, mutta joitakin ongelmia on kuitenkin tutkinnan tehokkuudessa.

Oikeuteen elämään kohdistuvien loukkausten taustalla olevat syyt vaihtelevat vertailtujen valtioiden välillä. Turkin lainsäädäntöä tutkiessa näyttäisi siltä, että se on ollut suhteellisen kattavaa ainakin uudistusten jälkeen, mikä tarkoittaa sitä, että loukkaukset eivät johdu niin paljon puutteellisesta lainsäädännöstä kuin lainsäädännön noudattamatta jättämisestä. Muodollisesti on ollut kehitystä, mutta todellisuudessa oikeusvaltio on kuitenkin varsin heikko. Turkkiin on perustettu erilaisia viranomaisia valvomaan rikoksia ja antamaan suosituksia viranomaisten toiminnasta, mikä muodollisesti kertoo parannuksista. Samoin lainsäädäntöä on kehitetty, mikä jollain tasolla näkyy oikeusvaltion tilaa kuvaavassa pitkä aikavälin raportissa, mutta viranomaiset eivät noudata lainsäädäntöä. Muodollisten muutosten jälkeen ja niistä huolimatta oikeusvaltio on jatkanut heikentymistään ja ollut syynä useille oikeuteen elämään kohdistuville loukkauksille. Vaikka muutoksia on tehty, ei niillä ole mitään merkitystä, jos niitä ei tosiasiassa noudateta.

Venäjällä taas on ollut selkeämmin havaittavissa puutteita nimenomaan lainsäädännössä. Venäjällä useisiin lakeihin on tullut muutoksia ja tapauksia tarkastelemalla on helpompi nähdä tietyn lain tai sen puutteellisuuden vaikutus oikeuteen elämään kohdistuviin loukkauksiin. Näiden lainsäädännöllisten puutteiden lisäksi Venäjällä on kuitenkin ollut rutkasti myös lain puutteellisuudesta riippumattomia loukkauksia, kuten operaatioiden huonosta toteutuksesta ja viranomaisen liiallisesta voimankäytöstä aiheutuvia loukkauksia. Näiden loukkausten taustalla on oikeusvaltion heikkous, joka näkyy usean eri osatekijän kohdalla. Venäjällä asenteet ihmisoikeuksia ja lain ensisijaisuutta koskien eivät näyttäisi muuttuneen ja lailla halutaan toteuttaa poliittisia päämääriä. Tällöin oikeusvaltion tila on pysynyt ja pysyy heikkona, mikä vaikuttaa merkittävästi oikeuteen elämään kohdistuvien loukkausten syntyyn.

Yhdistyneessä kuningaskunnassa taas loukkauksiin johtaneet ongelmat ovat olleet lähes yksistään prosessuaalisia, mistä lainsäädäntöön liittyen kertoo ainakin osin se, ettei syyttäjien ole ollut pakko perustella syyttämättä jättämispäätöksiään kuin hyvin yleisellä tasolla. Yhdistyneessä kuningaskunnassa oikeusvaltio on varsin vahva, mutta hiukan alhaisemmat indeksiluvut tutkinnan tehokkuuden ja viranomaisen työssään aiheuttaman rikkomuksen sanktioinnin osalta ovat kuitenkin vaikuttaneet ja näkyvät muun muassa syyttäjän toiminnan ja riippumattoman tutkinnan puutteissa.

Seuraavaksi siirryn viimeiseen lukuun kokoamaan yhteen tutkimuksen ja sen tulokset.

6. Yhteenveto

Tutkimuksen viimeisessä luvussa on aika koota yhteen tutkimuksessa tehtyjä havaintoja sekä tiivistää tutkimuksen tulokset. Kertaan siis vielä tutkimuksen kokonaisuudessaan ja annan vastauksen tutkimuskysymykseen. Tutkimuskysymykseni oli miten ja miksi oikeutta elämään on loukattu terrorismintorjuntatilanteissa. Tutkimuksen tarkoituksena oli perehtyä terrorismintorjuntatilanteissa tapahtuneisiin oikeutta elämään koskeviin loukkauksiin, joita viranomaiset ovat aiheuttaneet, kun heidän voimankäyttönsä ja toimintansa ei ole täyttänyt EIS:n 2 artiklan ehdottoman välttämättömyyden kriteeriä. Loukkausten havainnoinnin ja ryhmittelyn ohella tarkoituksena oli etsiä selitystä ja syitä sille, miksi loukkauksia on tapahtunut sekä tarkastella miksi tietyssä valtiossa on tapahtunut enemmän loukkauksia kuin toisissa.

Tutkimuskysymys oli valittu aiheen ajankohtaisuuden vuoksi ja näkökulmaksi oli otettu kenties hieman vastavirtaan menevä näkökulma viranomaisen voimankäytön liiallisuudesta. Tutkimusaineisto oli rajattu koskemaan EIT:n oikeustapauksia, jotka löytyivät HUDOC-tietokannasta EIS:n 2 artiklaa koskevilla hakusanoilla ”use of force”, ”absolutely necessary” sekä termillä ’terrorism*’ ranskaksi ja englanniksi. Tärkeinä tekijöinä oli siis ehdottoman välttämättömyyden kriteeri viranomaisen voimankäytössä terrorismintorjuntatilanteissa.

Tutkimussuuntauksena minulla oli oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen lähestymistapa, jossa oli piirteitä niin oikeudesta kontekstissa, kuin oikeussosiologiasta. Tutkimuksessa keskityin oikeuden suhteeseen ympäröivään yhteiskuntaan ja tarkemmin oikeusvaltion heikon tilan vaikutuksiin loukkauksille.

Aiempaa tutkimusta esitellessäni toin esille, että oikeuteen elämään ja terrorismintorjuntaan sekä viranomaisen voimankäyttöön liittyen on tehty erilaista tutkimusta, joskaan ei aivan samalla tavalla kuin mitä omassa tutkimuksessani olen tehnyt. Aiemmassa tutkimuksessa on keskitytty esimerkiksi voimankäyttöön tietyissä konflikteissa, voimankäytön kaksijakoisuuteen sekä poikkeustoimiin terrorismintorjunnassa, mutta ei ole otettu näkökulmaksi ehdottoman välttämättömyyden käsitettä eikä näin kattavaa EIT:n tapausaineistoa. Muissa aiheita käsittelevissä tutkimuksissa ei myöskään ole etsitty syitä

loukkauksille lainsäädännön puutteellisuudesta, kunnollisen lainsäädännön noudattamatta jättämisestä tai ennen kaikkea oikeusvaltion tilasta.

Tutkimuksen toisessa ja kolmannessa luvussa käsittelin tutkimuksen kannalta olennaisia asioita eli oikeutta elämään ja terrorismintorjuntaa. Nämä käsitteet olivat tutkimuksen toteuttamisen ja tapausten ymmärtämisen kannalta tärkeitä selvittää ja ymmärtää. Oikeus elämään on ehdoton oikeus, jota ei voi rikkoa, mutta ehdottoman välttämättömän voimankäytön seurauksena jonkun kuolema voi olla sallittu seuraus, jos voimankäyttö on ollut kenen tahansa hengen puolustamiseksi taikka laillisen pidätyksen taikka mellakan tai kapinan kukistamisen vuoksi ehdottoman välttämätöntä. Terrorismintorjuntatilanteita ohjaa joukko Euroopan neuvoston tasolla ja kansallisella tasolla olevia sopimuksia ja lakeja, kuten Euroopan neuvoston terrorismin ennaltaehkäisemissopimus ja valtioiden perustuslait ja rikoslait. Yhtä välttämätöntä oli käsitellä tutkimusaineiston valtioiden kansallista lainsäädäntöä ja toimintaohjeita, jotta oli mahdollista analysoida niiden yhteensopivuutta EIS:n vaatimusten kanssa ja yrittää ymmärtää mistä jokin loukkaus oli johtunut. Joissakin valtioissa tietyt lait olivat puutteellisia tai tiettyjä tilanteita varten ei ollut kunnollisia toimintaohjeita. Lainsäädäntö valtioissa oli kuitenkin kehittynyt EIT:n antamien ratkaisujen jälkeen ja oli esimerkiksi perustettu valtuutettujen virkoja, jotta viranomaisten loukkaukset saataisiin paremmin selvitettyä.

Tutkimuksen neljäs ja viides luku olivat varsinaisia tutkimuskysymyksen käsittelylukuja. Neljännessä luvussa ryhmittelin tutkimusaineiston tapaukset eri perusteilla sekä käsittelin esimerkkitapauksia loukkausten syiden konkretisoimiseksi. Valitsin esimerkkitapauksiksi tapaukset koskien Turkia, Venäjää ja Yhdistynyttä kuningaskuntaa, koska niissä esiintyi eniten loukkauksia oikeudelle elämään. Ryhmittelin loukkaukset valtioittain ja sen jälkeen materiaaliin ja prosessuaaliin loukkauksiin. Erittelin myös, minkä tyyppisistä loukkauksista oli tarkemmin kyse, kuten tutkinnan riippumattomuudesta taikka liian järeiden aseiden käytöstä taikka ongelmista operaation toteutuksessa.

Viidennessä luvussa etsin ja löysin syitä oikeuteen elämään kohdistuville loukkauksille. Ensinnäkin yksi syy loukkauksille löytyi puutteellisesta kansallisesta lainsäädännöstä ja toinen siitä, että kunnollista lainsäädäntöä ei ollut noudatettu. Lainsäädännön ja toimintaohjeiden puutteet olivat varsin selkeä ja ymmärrettävä syy loukkauksille, vaikka EIT voikin ottaa kantaa vain yksittäistapauksessa tehtyyn lainsoveltamiseen tai lain

toimivuuteen. Esimerkiksi Venäjällä oli huomattavissa puutteellisen lainsäädännön vaikutukset joidenkin loukkausten syntyyn. Kunnollisen lainsäädännön noudattamatta jättäminen taas vaatii enemmän selitystä taustalleen. Varsinkin Turkissa useammat loukkaukset johtuivat nimenomaan viranomaisen toiminnasta tai toimimattomuudesta. Se, että kunnollista lainsäädäntöä ei ole noudatettu johtuu oikeusvaltion heikkoudesta. Oikeusvaltion heikko tila on siis merkittävä syy oikeuteen elämään kohdistuvien loukkausten taustalla.

Lopputulemana ja tutkimuskysymykseen vastauksena voin todeta, että oikeutta elämään on loukattu selvästi eniten Turkissa, Venäjällä ja Yhdistyneessä kuningaskunnassa. Loukkaukset ovat olleet joko materiaalisia, prosessuaalisia tai molempia, ja ne ovat johtuneet puutteellisesta lainsäädännöstä tai kunnollisen lainsäädännön noudattamatta jättämisestä. Tämä noudattamatta jättämisen syynä on oikeusvaltion tila ja sen erilaisten osatekijöiden heikkous, joka näkyy muun muassa perusoikeuksien ja viranomaisten toiminnassaan tekemisen rikkomusten sanktioinnin heikkoutena ja valtionhallinnon sopimattomana vaikuttamisena oikeuteen. Oikeusvaltio ei ole juurtunut kaikkiin valtioihin yhteiskunnan peruselementiksi ja viranomaiselle annetun vallan on nähty olevan nimenomaan valtaa eikä ihmisoikeuksien suojelemiseen tarkoitettu väline.

Mitä tästä tutkimuksesta voi päätellä yleisemmällä tasolla? Tutkimus osoittaa, että oikeutta elämään voidaan loukata monella tavalla. Tutkimuksen tuloksia voisi laajentaa koskemaan myös muita oikeusloukkauksia. Puutteellinen lainsäädäntö mihin tahansa oikeuteen liittyen voi vaikuttaa siihen, että oikeus ei voi toteutua täysimääräisesti. Toisaalta myös se, että kunnollista lainsäädäntöä löytyy, mutta viranomainen ei ole sitä noudattanut, voi tapahtua muussakin kuin terrorismintorjuntatilanteessa ja oikeuteen elämää liittyen. Kaikkiin valtioihin liittyy myös oikeusvaltio, joka on kuitenkin joissakin valtioissa heikompi kuin toisissa. Oikeusvaltion tilaa tutkimalla voidaan tulla siihen tulokseen, että sen heikkous on loukkausten taustalla puutteellisen lainsäädännön ohella merkittävä ilmiö ja selittävä tekijä lainsäädännön noudattamatta jättämiselle.

Tämä tutkimus on antanut mahdollisuuden laajaan aineistoon perehtymiselle, vaikka ei olekaan ollut mahdollista käsitellä kaikkien aineistossa esiintyneiden valtioiden tapauksia tai useampia tapauksia tietyistä valtioista. Aineistoon on saatu mukaan kaikki EIS:n 2 artiklan 2 kohdan kriteereitä vastaavat tapaukset, jotka liittyvät terrorismintorjuntaan (pois

lukien ne tapaukset, joissa sana terrorismi esiintyy, mutta tapaus itsessään ei liity terrorismintorjuntaan), joten tutkimus antaa kattavan kuvan oikeuden elämään ja terrorismintorjunnan suhteesta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tapauksissa. Useampia oikeusvaltioon liittyviä indikaattoreita ja kysymyslistoja tutkimalla on ollut mahdollista hyvin konkreettisesti selvittää loukkausten taustalla olevia syitä. Indikaattoreita tarkastelemalla on käynyt selväksi minkälaiset ongelmat oikeusvaltioon liittyen ovat aiheuttaneet loukkauksia oikeudelle elämään.

Aihetta voisi seuraavissa tutkimuksissa lähteä laajentamaan muun muassa tarkastelemalla myös 2 artiklan 1 kappaletta, ja erilaisia hakusanoja, jolloin tapauksia tulisi vielä enemmän. Tällöin olisi mahdollista tutkia oikeusvaltion tilaa useammassa valtiossa tutkimusaineiston ulottuessa koskemaan useampia valtioita ja niissä tapahtuneita loukkauksia. Mahdollista olisi myös laajentaa tutkimusta koskemaan erilaisia terrorismintorjuntasopimuksia tai ihmisoikeussopimuksia, joskin niiden osalta olisi vaikea saada tuomioistuinten ratkaisuja, sillä muita instrumentteja varten ei ole tuomioistuinta asioita käsittelemään. Toisaalta kiinnostavaa voisi olla tutkia terrorismintorjuntaan liittyviä tapauksia myös jonkin toisen oikeuden kannalta, kuten syrjinnän kiellon kannalta ja pohtia löytyykö siihen kohdistuville loukkauksille yhtä lailla selityksiä oikeusvaltion heikosta tilasta.

Lähteet

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut – aineisto

Abakarova v. Venäjä, 16664/07, 15.10.2015.
Agdas v. Turkki, 34592/97, 27.07.2004.
Akpınar ja Altun v. Turkki, 56760/00, 27.02.2007.
Altın ja Kilic v. Turkki, 15225/08, 06.09.2016.
Andronicou ja Constantinou v. Kypros, 25052/94, 09.10.1997.
Ataykaya v. Turkki, 50275/08, 22.07.2014.
Atıman v. Turkki, 62279/09, 23.09.2014.
Aydan v. Turkki, 16281/10, 12.03.2013.
Bakan v. Turkki, 50939/99, 12.06.2007.
Behcet Söğüt ym. v. Turkki, 22931/09, 20.10.2015.
Bektas ja Özalp v. Turkki, 10036/03, 20.04.2010.
Benzer ym. v. Turkki, 23502/06, 12.11.2013.
Boukrourou ym. v. Ranska, 30059/15, 16.11.2017.
Cangöz ym. v. Turkki, 7469/06, 26.04.2016.
Damayev v. Venäjä, 36150/04, 29.05.2012.
Dimov ym. v. Bulgaria, 30086/05, 06.11.2012.
Düzova v. Turkki, 40310/06, 05.06.2012.
Ekrem v. Turkki, 75632/01, 12.06.2007.
Erdogan ym. v. Turkki, 19807/92, 25.04.2006.
Finogenov ym. v. Venäjä, 18299/03, 27311/03, 20.12.2011.
Giuliani ja Gaggio v. Italia, 23458/02, 25.08.2009.
Guerdner ym. v. Ranska, 68780/10, 17.04.2014.
Gül v. Turkki, 22676/93, 14.12.2000.
Gülbahar Özer ym. v. Turkki, 44125/06, 02.07.2013.
Gülec v. Turkki, 21593/93, 27.07.1998.
Gömi ym. v. Turkki, 35962/97, 21.12.2006.
Hakim Ipek v. Turkki, 47532/09, 10.11.2015.
Hugh Jordan v. Yhdistynyt kuningaskunta, 24746/94, 04.05.2001.
İhsan Bilgin v. Turkki, 40073/98, 27.07.2006.
Isayeva v. Venäjä, 57950/00, 24.02.2005.
Isayeva, Yusupova ja Bazayeva v. Venäjä, 57947/00, 57948/00, 57949/00, 24.02.2005.
Jaloud v. Alankomaat, 47708/08, 20.11.2014.
Juozaitiene ja Bikulcius v. Liettua, 70659/01, 74371/01, 24.4.2008.
Kalkan v. Turkki, 37158/09, 10.05.2016.
Kamer Demir ym. v. Turkki, 41335/98, 19.10.2006.
Karatas ym. v. Turkki, 46820/09, 12.09.2017.
Kavak v. Turkki, 53489/99, 06.07.2006.
Kavaklioglu ym. v. Turkki, 15397/02, 06.10.2015.
Kelly ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta, 30054/96, 04.05.2001.
Khamzatov ym. v. Venäjä, 31682/07, 28.02.2012.

Khashiyev ja Akayeva v. Venäjä, 57942/00, 57945/00, 24.02.2005.
Leyla Alp ym. v. Turkki, 29675/02, 10.12.2013.
Luluyev ym. v. Venäjä, 69480/01, 09.11.2006.
Makbule Kaymaz ym. v. Turkki, 651/10, 25.02.2014.
Mansuroglu v. Turkki, 43443/98, 26.02.2008.
McCann ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta, 18984/91, 27.09.1995.
McKerr v. Yhdistynyt kuningaskunta, 28883/95, 04.05.2001.
McShane v. Yhdistynyt kuningaskunta, 43290/98, 28.05.2002.
Nihayet Arici ym. v. Turkki, 24604/04, 16855/05, 23.10.2012.
Ogur v. Turkki, 21594/93, 20.05.1999.
Perisan ym. v. Turkki, 12336/03, 25.05.2010.
Perk ym. v. Turkki, 50739/99, 28.03.2006.
Saoud v. Ranska, 9375/02, 09.10.2007.
Sat v. Turkki, 14547/04, 10.07.2012.
Shchiborshch ja Kuzmina v. Venäjä, 5269/08, 16.01.2014.
Simsek ym. v. Turkki, 35072/97, 37194/97, 26.07.2005.
Sultan Karabulut v. Turkki, 45784/99, 19.09.2006.
Tagayeva ym. v. Venäjä, 26562/07, 14755/08, 49339/08, 51313/08, 21294/11, 37096/11, 13.04.2017.
Toubache v. Ranska, 19519/15, 07.06.2018.
Wasilewska ja Kalucka v. Puola, 28975/04, 33406/04, 23.02.2010.
Wolf-Sorg v. Turkki, 6458/03, 08.06.2010.
Yüksel Erdogan ym. v. Turkki, 57049/00, 15.02.2007.

Muut Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut

Al-Saadoon ja Mufdhi v. Yhdistynyt kuningaskunta 61498/08, 02.03.2010.
Armani da Silva v. Yhdistynyt kuningaskunta, 5878/08, 30.03.2016.
Assenov ym. v. Bulgaria, 24760/94, 28.10.1998.
Bubbins v. Yhdistynyt kuningaskunta, 50196/99, 17.03.2005.
Calvelli ja Ciglio v. Italia, 32967/96, 17.01.2002.
Hadzhiyska v. Bulgaria (dec.), 20701/09, 15.5.2012.
Kaçak ja Ebinç v. Turkki, 54916/08, 07.01.2014.
L.C.B. v. Yhdistynyt kuningaskunta, 23413/94, 09.06.1998.
Makaratzis v. Kreikka, 50385/99, 20.12.2004.
M.A. ym. v. Bulgaria, 5115/18, 20.2.2020.
Nachova ym. v. Bulgaria, 43577/98, 43579/98, 06.07.2005.
Osman v. Yhdistynyt kuningaskunta, 23452/94, 28.10.1998.
Pretty v. Yhdistynyt kuningaskunta, 2346/02, 29.04.2002.
Stewart v. Yhdistynyt kuningaskunta (dec.), 10044/82, 10.07.1984.
Streletz, Kessler ja Krenz v. Saksa, 34044/96, 35532/97, 44801/98, 22.03.2001.

Kirjallisuus

Archer, Toby, Kansainvälinen terrorismi ja Suomi. UPI-raportti 7/2004.

Aybay, Rona, Some Contemporary Constitutional Problems in Turkey. Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies) 4(1) 1977, s. 21–27.

Bianchi, Andrea – Keller, Alexis, Counterterrorism: Democracy's Challenge. Hart Publishing 2008.

Bingham, Tom, The Rule of Law. Allen Lane 2010.

Bourdieu, Pierre, La force du droit – éléments pour une sociologie juridique. Actes de la recherche en sciences sociales Vol. 64, 1986, s. 3–19.

Brysk, Alison – Shafir, Gershon, National Insecurity and Human Rights. University of California Press 2007.

Carbonnier, Jean, La sociologie juridique et son emploi en législation: communication de Jean Carbonnier à l'académie des sciences morales et politiques. Communications (23 octobre 1967), Paris, Académie des sciences morales et politiques, 1968, 91–98. L'année sociologique 2007/2 vol. 57, s. 393–401.

Cowney, Fiona – Bradney, Anthony, Socio-legal studies: a challenge to the doctrinal approach s. 34–54 teoksessa Dawn Watkins – Mandy Burton (eds), Research Methods in Law. Routledge 2013.

Çoban, Ali Rıza, The Rule of Law in Turkey, s. 1–5 teoksessa Matthias Koetter – Gunnar Folke Schuppert, Understandings of the Rule of Law in various Legal Orders of the World. 2010.

de Maillard, Jacques – Zagrodzki, Mathieu, Styles de police et légitimité policière. La question des contrôles. Droit et société 2017/3 n° 97, s. 485–501.

Friedrichs, David O, Law in Our Lives, An Introduction. Roxbury Publishing Company. Los Angeles 2001.

Golder, Ben – Williams, George, What is 'Terrorism'? Problems of Legal Definition. UNSW Law Journal 27(2) 2004, s. 270–295.

Hendley, Kathryn, Rule of Law, Russian-Style. Current History 2009. s. 339–340.

Hirvelä, Päivi – Heikkilä, Satu, Ihmisoikeudet – Käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön. Alma Talent 2017.

Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Helsinki 2011.

Lawson, Ponnle Solomon, Need for a Globally Agreed upon Definition of Terrorism. Ozean Journal of Social Sciences 4(3) 2011, s. 139–146.

- Linhardt, Dominique – Moreau de Bellaing, Cédric, La doctrine du droit pénal de l'ennemi et l'idée de l'antiterrorisme. *Genèse et circulation d'une entreprise de dogmatique juridique*. *Droit et société* 2017/3 n° 97, s. 615–640.
- Mezey, Naomi, Law as Culture. *Yale Journal of Law and the Humanities* 13(1) 2001, s. 35–68.
- Minkkinen, Panu, Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus – suuntaus, tarkastelutapa, menetelmä? *Lakimies* 7–8/2017, s. 908–923.
- Ojanen, Tuomas, Perus- ja ihmisoikeudet terrorismin vastatoimissa Euroopan unionissa. *Lakimies* 7–8/2007, s. 1053–1074.
- Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti, Euroopan ihmisoikeussopimus. Alma Talent 2018.
- Popova, Maria, Putin-Style “Rule of Law” and the Prospects of Change. *Dædalus, the Journal of the American Academy of Arts & Sciences* 146(2) 2017. s. 64–74.
- Roberts, Adam, Countering terrorism: A Historical Perspective, s. 3–42 teoksessa Andrea Bianchi – Alexis Keller (toim.), *Counterterrorism: Democracy's Challenge*. Hart Publishing 2008.
- Russell, Hannah, The Right to Life under Article 2 of the ECHR in Light of European Conflicts. 2015.
- Russell, Hannah, The Use of Force and Article 2 of the ECHR in Light of European Conflicts. Hart Publishing 2017.
- Salinas de Frías, Ana, Counter-terrorism and human rights in the case law of the European Court of Human Rights. Council of Europe 2012.
- Shanahan, Timothy, The Definition of Terrorism, s. 103–113 teoksessa Richard Jackson (toim.), *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies*. Taylor and Francis Group 2016.
- Sharpe, Jonathan L. et al., La conscience de l'Europe – 50 ans de la Cour européenne des droits de l'homme. Third Millennium Publishing Limited 2010.
- Skinner, Stephen, Lethal Force, the Right to Life and the ECHR – Narratives of Death and Democracy. Hart Publishing 2019.
- Taekema, Sanne – van Klink, Bart, On the Border: Limits and Possibilities of Interdisciplinary Research, s. 7–31 teoksessa Bart van Klink – Sanne Taekema (eds), *Law and Method: Interdisciplinary Research into Law*. Tübingen [Germany]: Mohr Siebeck 2011.
- Tsoukala, Anastassia, La légitimation des mesures d'exception dans la lutte antiterroriste en Europe. *Cultures & Conflicts* vol. 61, 2006, s. 25–50.

Watts, John Harrison – Roberson, Cliff, Law and Society: An Introduction. Boca Raton: CRC Press 2014.

Wilkinson, Paul, Liberal State Responses to Terrorism and Their Limits, s. 71–91 teoksessa Andrea Bianchi – Alexis Keller (eds), Counterterrorism: Democracy's Challenge. Hart Publishing 2008.

Yesilkaya, Olcay, International Human Rights Law and Terrorism, s. 49–64 teoksessa M.U. Ersen – C. Özen (eds), Use of Force in Countering Terrorism. IOS Press 2010.

Zorkin, Valery, Rule of Law and Legal Awareness, s. 46–61 teoksessa Francis Neate – Holly Nielsen (eds), The World Rule of Law Movement and Russian Legal Reform. Justitsinform 2007.

Virallislähteet

CODEXTER, Profils nationaux relatifs à la capacité de lutte contre le terrorisme: Turquie, 2013.

Euroopan neuvoston ministerikomitea, Guidelines on human rights and the fight against terrorism adopted on 11 July 2002 at the 804th meeting of the Ministers' Deputies.

Venetsian komissio, Report on the Rule of Law, CDL-AD(2011)003rev.

Venetsia komissio, Rule of Law Checklist, CDL-AD(2016)007-e.

YK:n ihmisoikeuskomissaarin toimisto (OHCHR), Fact Sheet No. 32, Human Rights, Terrorism and Counter-terrorism, 2008.

YK:n yleiskokouksen päätöslauselma A/RES/60/288, Annex, 2006.

YK:n perus- ja ihmisoikeuksien edistämisestä ja suojelusta terrorisminvastaisessa toiminnassa vastaavan erityisasiantuntijan raportti A/HRC/34/61, 2017.

Sopimukset

Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (Euroopan ihmisoikeussopimus), 4.XI.1950.

Ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamista koskevan yleissopimuksen kuudes pöytäkirja kuolemanrangaistuksen poistamisesta, 28.IV.1983.

Ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamista koskevan yleissopimuksen kolmastoista pöytäkirja kuolemanrangaistuksen poistamisesta kaikissa olosuhteissa, 3.V.2002.

Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism, Council of Europe Treaty Series – No. 196. Varsova, 16.V.2005.

European Convention on the Suppression of Terrorism, European Treaty Series – No. 90.
Strasbourg, 27.I.1997.

Stratégie du Conseil de l'Europe contre le terrorisme (2018–2022).

Lainsäädäntö ja ohjekirjat

Turkki

Criminal Code, no. 765, 1.3.1926.
Law on Police Duties and Powers, no. 2559, 14.7.1934.
Constitution of the Republic of Turkey, 18.10.1982.
Law to Fight Terrorism, no. 3713, 12.04.1991.
Criminal Code, no. 5237, 26.09.2004.

Venäjä

Army Field Manual 9.4.1989.
Constitution of the Russian Federation, 12.12.1993.
Criminal Code, 63-Fz, 13.6.1996.
Suppression of Terrorism Act, 130-Fz, 25.7.1998
Army Field Manual, 24.2.2005.
Federal Law on Countering Terrorism, 35-Fz, 6.3.2006.
Amnesty Act, 22.9.2006.

Yhdistynyt kuningaskunta

Coroners Act (Northern Ireland), 8.12.1959.
Criminal Law Act, 21.7.1967.
Criminal Law Act (Northern Ireland), 1.8.1967.
Prosecution of Offences (Northern Ireland), No 538, 30.3.1972.
Human Rights Act, 9.11.1998.
Terrorism Act, 20.7.2000.
Constitutional Reform Act, 24.3.2005.
Terrorism Act, 30.3.2006.
Constitution of Gibraltar, 30.11.2006.
Counter-Terrorism Act 26.11.2008.
Terrorism Prevention and Investigation Measures Act 14.12.2011.
Counter-Terrorism and Security Act 12.2.2015.
Counter-Terrorism and Border Security Act 12.2.2019.

Verkkojulkaisut

Blackburn, Robert, Britain's Unwritten Constitution, 13.03.2015, <https://www.bl.uk/magna-carta/articles/britains-unwritten-constitution>.

OECD International Platform on Terrorism Risk Insurance, Definition of Terrorism by Country in OECD Countries.
<https://www.oecd.org/daf/fin/insurance/TerrorismDefinition-Table.pdf>.

Muut

Guide sur l'article 2 de la Convention européenne des droits de l'homme – Droit à la vie, päivitetty 31.8.2019.

Statement by Dick Marty, addressing the Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs of the European Parliament in Brussels, Contribution to European Parliament Round Table on “Public provocation to commit terrorist offences” (Exchange of views on the revision of Framework Decision 2002/475/JHA on combatting terrorism), Bryssel, 7.4.2008.

The United Nations Rule of Law Indicators 2011.

Varieties of Democracy V-Dem Institute, V-Dem Annual Democracy Report 2019.

World Justice Project, Rule of Law Index 2020.